श्रीहरिभद्रसूरिकृतग्रंथमाला।

(शास्त्रवार्त्तासमुच्चय, षड्दर्शनसमुच्चय, अष्टक)

श्री भावनगरनिवासी संघवी दामोदरदास नेमचंद

(श्रीजैनधर्मप्रसारक सभाना खजानची)

तरफनी सहायथी

छपावी प्रसिद्ध करनार.

श्रीजैनधर्मप्रसारक सभा,

भावनगर.

विक्रम संवत् १९६४. वीर संवत् २४३४.

खास सूचना.

आ ग्रंथ संस्कृतना अभ्यासी दरेक साधु साध्वीने तेमज दरेक पुस्तक भंडारने भेट आपवाना छे माटे तेना इच्छक साधु मुनिराजे तेमज पुस्तक भंडारना व्यवस्थापकोए मंगावी लेवा कृपा करवी. जैन लाइब्रेरीवालाओए पोस्टेज एक आनो मोकलीने मंगाववो.

गीरधरलाल देवचंद.

श्रीजैनधर्मप्रसारक सभाना,

जो० सेक्रेटरी.

प्रस्तावना.

आ ग्रंथमालानुं नाम 'श्रीहरिभद्रसूरिकृत ग्रंथमाला' राखवामां आव्युं छे. ए महान् ग्रंथकर्त्ताए १४४४ ग्रंथो रच्येला छे. परंतु तेमांथी घणु थोडी संख्यामां लभ्य थइ शके छे. जे ग्रंथो मळी शके छे तेमांथी मात्र ३ ग्रंथोज आ संग्रहमां दाखल करवामां आव्या छे परंतु ते त्रणे ग्रंथो अपूर्व रहस्यथी भरेला छे. प्रथमना शास्त्रवार्त्तासमुच्चय ग्रंथनी उपर बे टीकाओ (लघु अने बृहत्) छे. षड्दर्शनसमुच्चयनी उपर पण तेज प्रमाणे बे टीकाओ छे जेमांनी लघु टीका बनारसमां छपायेली छे अने मोटी टीका कलकत्तामां छपाय छे जेनो एक अंक बहार पडेलो छे. अष्टक ३२ छे एटले तेमां जुदा जुदा ३२ विषय उपर कुल २५६ श्लोक छे. तेनी उपर श्रीजिनेश्वरसूरिनी करेली टीका छे. तेनो अर्थ मूळ साथे छपायेल छे. टीका छपायेल नथी. आ त्रण ग्रंथोमां पृथक् पृथक् विषय चर्चीने जिन प्रवचननुं तमाम रहस्य समावेलुं छे. जोके ए त्रणे ग्रंथो सटीक छपाववा योग्य छे अने ते प्रमाणे छपावाथी बहु लाभ करे तेवुं छे परंतु तेनुं एकंदर प्रमाण वधारे थवाथी तेमज तेने शुद्ध करी आपवाना संबंधमां मुनि महाराजनी खास जरूर पडे तेम होवाथी एकाएक बहार पाडी शकाय तेवुं नथी. तेथी ए ग्रंथोनी महत्वतानुं दिग्दर्शन करावी तेने सटीक छपाववा आपणा उदार तेमज विद्वान् जैन बंधुओनुं दिल आकर्षवा माटे स्वल्प खर्चथी आ प्रयत्न करवामां आव्यो छे. एटलुंज नहीं परंतु संस्कृत भाषाना

प्रस्ता- बोधवाला मुनि महाराज विगेरेने पठन पाठन माटे आ ग्रंथ खास उपयोगी होवाथी आ उद्योगनी साफल्यता मानवामा आवी छे.

अनेक गुणगणसंपन्न पन्यास श्री आनंदसागरजीनुं भावनगरमां चातुर्मास थतां जुदा जुदा गृहस्थो तरफथी अन्य अन्य ग्रंथो अमुक खर्चथी छपावीने प्रगट करवानो तेओ साहेबे प्रयास आरंभ्यो, आ सभाने ते काम सोंपवामां आव्युं अने तेनी प्रेसकॉपी तपासी आपवानुं तेउ साहेबे स्वीकार्युं, जेथी तेना प्रथम गुच्छ तरीके आ ग्रंथमाला अमारी सभाना खजानची संघवी दामोदरदास नेमचंद तरफथी मळेली मददने अंगे तैयार करावी, तेउ साहेब पासे पसार करावी छपाववामां आवेल छे. तेने शुद्ध करवामाटे बनतो प्रयास करवामां आव्यो छे छतां कांइ पण अशुद्धता रही गइ होय तो तेने माटे क्षमा इच्छीए छीये.

संवत १९६४ }
कार्तिक }

श्रीजैनधर्मप्रसारकसभा,
भावनगर.

अथ श्रीहरिभद्रसूरिविरचितः

शास्त्रवार्तासमुच्चयः

प्रारभ्यते

॥ अथ प्रथमः स्तवकः ॥

प्रणम्य परमात्मानं वक्ष्यामि हितकाम्यया । सत्त्वानामल्पबुद्धीनां शास्त्रवार्तासमुच्चयम् ॥ १ ॥ यं श्रुत्वा सर्वशास्त्रेषु प्रायस्तत्त्वविनिश्चयः । जायते द्वेषशमनः स्वर्गसिद्धिसुखावहः ॥ २ ॥ दुःखं पापात्सुखं धर्मात्सर्वशास्त्रेषु संस्थितिः । न कर्तव्यमतः पापं कर्तव्यो धर्मसंचयः ॥ ३ ॥ हिंसानृतादयः पंच तत्त्वाश्रद्धानमेव च । क्रोधादयश्च चत्वार इति पापस्य हेतवः ॥ ४ ॥ विपरीतास्तु धर्मस्य एत एवोदिता बुधैः । एतेषु सततं यत्नः सम्यक्कार्यः सुखैषिणा ॥ ५ ॥ साधुसेवा सदा भक्त्या मैत्री सत्त्वेषु भावतः । आत्मीयग्रहमोक्षश्च धर्महेतुप्रसाधनम् ॥ ६ ॥ उपदेशः शुभो नित्यं दर्शनं धर्मचारिणाम् । स्थाने विनय इत्येतत्साधुसेवाफलं महत् ॥ ७ ॥ मैत्रीं भावयतो नित्यं शुभो भावः प्रजायते । ततो भावोदकाज्जंतोर्द्वेषाग्निरुपशाम्यति ॥ ८ ॥ अशेषदोषजननी निःशेषगुणघातिनी । आत्मीयग्रहमोक्षेण तृष्णापि विनिवर्तते ॥ ९ ॥ एवं गुणगणोपेतो

विशुद्धात्मा स्थिराशयः। तत्त्वविद्भिः समाख्यातः सम्यग्धर्मस्य साधकः ॥ १० ॥ उपादेयश्च संसारे धर्म एव बुधैः सदा।
विशुद्धो मुक्तये सर्वं यतोऽन्यद्दुःखकारणम् ॥ ११ ॥ अनित्यः प्रियसंयोग इहेर्ष्याशोकवत्सलः। अनित्यं यौवनं चापि कु-
त्सिताचरणास्पदम् ॥ १२ ॥ अनित्याः संपदस्तीव्रक्लेशवर्गसमुद्भवाः। अनित्यं जीवितं चेह सर्वभावनिबंधनम् ॥ १३ ॥
पुनर्जन्म पुनर्मृत्युर्हीनादिस्थानसंश्रयः। पुनः पुनश्च यदतः सुखमत्र न विद्यते ॥ १४ ॥ प्रकृत्यसुंदरं ह्येवं संसारे सर्वमेव
यत्। अतोऽत्र वद किं युक्ता क्वचिदास्था विवेकिनाम् ॥ १५ ॥ मुक्त्वा धर्मं जगद्वंद्यमकलंकं सनातनम्। परार्थसाधकं
धीरैः सेवितं शीलशालिभिः ॥ १६ ॥ युग्मम् ॥ आह तत्रापि नो युक्ता यदि सम्यङ्निरूप्यते। धर्मस्यापि शुभो
यस्माद्बंध एव फलं मतम् ॥ १७ ॥ न चायसस्य बन्धस्य तथा हेममयस्य च। फले कश्चिद्विशेषोऽस्ति पारतंत्र्याविशेषतः
॥ १८ ॥ तस्मादधर्मवत्त्याज्यो धर्मोऽप्येवं मुमुक्षुभिः। धर्माधर्मक्षयान्मुक्तिर्मुनिभिर्वर्णिता यतः ॥ १९ ॥ उच्यत एवमेवै-
तत् किं तु धर्मो द्विधा मतः। संज्ञानयोग एवैकस्तथान्यः पुण्यलक्षणः ॥ २० ॥ ज्ञानयोगस्तपः शुद्धमाशंसादोषवर्जितम्।
अभ्यासातिशयादुक्तं तद्विमुक्तेः प्रसाधकम् ॥ २१ ॥ धर्मस्तदपि चेत्सत्यं किं न बन्धफलः स यत्। आशंसावर्जितोऽन्यो-
ऽपि किं नैवं चेन्न यत्तथा ॥ २२ ॥ भोगमुक्तिफलो धर्मः स प्रवृत्तीतरात्मकः। सम्यङ्मिथ्यादिरूपश्च गीतस्तंत्रांतरेष्वपि ॥
॥ २३ ॥ तमन्तरेण तु तयोः क्षयः केन प्रसाध्यते। सदा स्यान्न कदाचिद्वा यद्यहेतुक एव सः ॥ २४ ॥ तस्मादवश्यमेष्ट-
व्यः कश्चिद्धेतुस्तयोः क्षये। स एव धर्मो विज्ञेयः शुद्धो मुक्तिफलप्रदः ॥ २५ ॥ धर्माधर्मक्षयान्मुक्तिर्यच्चोक्तं मुक्तिलक्षणम्।
हेयं धर्मं तदाश्रित्य न तु संज्ञानयोगकम् ॥ २६ ॥ अतस्तत्रैव युक्तास्था यदि सम्यङ्निरूप्यते। संसारे सर्वमेवान्यद्दर्शितं

दुःखकारणम् ॥ २७ ॥ तस्माद्य जायते मुक्तिर्यथा मृत्यादिवर्जिता । तथोपरिष्टाद्वक्ष्यामः सम्यक्छास्त्रानुसारतः ॥ २८ ॥ इदानीं तु समासेन शास्त्रसम्यक्त्वमुच्यते । कुवादियुक्त्यपव्याख्यानिरासेनाविरोधतः ॥ २९ ॥ पृथिव्यादिमहाभूतमात्रकार्यमिदं जगत् । न चात्मादृष्टसद्भावं मन्यंते भूतवादिनः ॥ ३० ॥ अचेतनानि भूतानि न तद्धर्मो न तत्फलम् । चेतनास्ति च यस्येयं स एवात्मेति चापरे ॥ ३१ ॥ यदीयं भूतधर्मः स्यात्प्रत्येकं तेषु सर्वदा । उपलभ्येत सत्त्वादिकठिनत्वादयो यथा ॥ ३२ ॥ शक्तिरूपेण सा तेषु सदाऽतो नोपलभ्यते । न च तेनापि रूपेण सत्यसत्येव चेन्न तत् ॥ ३३ ॥ शक्तिचेतनयोरैक्यं नानात्वं वाथ सर्वथा । ऐक्ये सा चेतनैवेति नानात्वेऽन्यस्य सा यतः ॥ ३४ ॥ अनभिव्यक्तिरप्यस्या न्यायतो नोपपद्यते । आवृतिर्न यदन्येन तत्त्वसंख्याविरोधतः ॥ ३५ ॥ न चासौ तत्स्वरूपेण तेषामन्यतरेण वा । व्यंजकत्वप्रतिज्ञानान्नावृतिर्व्यंजकं यतः ॥ ३६ ॥ विशिष्टपरिणामाभावेऽपि ह्यत्रावृतिर्न वै । भावतासेस्तथा नाम व्यंजकत्वप्रसंगतः ॥ ३७ ॥ न चासौ भूताभिन्नो यत्ततो व्यक्तिः सदा भवेत् । भेदे त्वधिकभावेन तत्त्वसंख्या न युज्यते ॥ ३८ ॥ स्वकालेऽभिन्न इत्येवं कालाभावे न संगतम् । लोकसिद्धाश्रये त्वात्मा हंत नाश्रीयते कथम् ॥ ३९ ॥ नात्मापि लोके नो सिद्धो जातिस्मरणसंश्रयात् । सर्वेषां तदभावश्च चित्रकर्मविपाकतः ॥ ४० ॥ लोकेऽपि नैकतः स्थानादागतानां तथेक्ष्यते । अविशेषेण सर्वेषामनुभूतार्थसंस्मृतिः ॥ ४१ ॥ दिव्यदर्शनतश्चैव तद्विशिष्टव्यभिचारतः । पितृकर्मादिसिद्धेश्च हंत नात्माप्यलौकिकः ॥ ४२ ॥ काठिन्याबोधरूपाणि भूतान्यध्यक्षसिद्धितः । चेतना तु न तद्रूपा सा कथं तत्फलं भवेत् ॥ ४३ ॥ प्रत्येकमसती तेषु न च स्याद्रेणुतैलवत् । सती चेदुपलभ्येत भिन्नरूपेषु सर्वदा ॥ ४४ ॥ असत्स्थूलत्वमण्वादौ घटादौ दृश्यते यथा । तथा सत्येव भूतेषु

चेतनापीति चेन्मतिः ॥ ४५ ॥ नासत्स्थूलत्वमण्वादौ तेभ्य एव तदुद्भवात् । असतस्तत्समुत्पादो न युक्तोऽतिप्रसंगतः॥४६॥ पंचमस्यापि भूतस्य तेभ्योऽसत्त्वाविशेषतः । भवेदुत्पत्तिरेवं च तत्त्वसंख्या न युज्यते ॥ ४७ ॥ तथानेकस्वभावा नेत्यत्र मानं न विद्यते । स्थूलत्वोत्पाद इष्टश्चेत्तत्सद्भावेऽप्यसौ समः ॥ ४८ ॥ न च मूर्त्ताणुसंघातभिन्नं स्थूलत्वमित्यदः । तेषामेव तथा भावो न्याय्यं मानाविरोधतः॥ ४९ ॥ भेदे तदददं यस्मात् कथं सद्भावमश्नुते । तदभावेऽपि तद्भावे सदा सर्वत्र वा भवेत् ॥ ५० ॥ न चैवं भूतसंघातमात्रं चैतन्यमिष्यते । अविशेषेण सर्वत्र तद्वत्तद्भावसंगतेः ॥ ५१ ॥ एवं सति घटादीनां व्यक्तचैतन्यभावतः । पुं[1]रुपाद्यविशेषः स्यात् स च प्रत्यक्षबाधितः ॥ ५२ ॥ अथ भिन्नस्वभावानि भूतान्येव यतस्ततः । तत्संघातेषु चैतन्यं न सर्वेष्वेतदप्यसत् ॥ ५३ ॥ स्वभावो भूतमात्रत्वे सति न्यायान्न भिद्यते । विशेषणं विना यस्मान्न तुल्यानां विशिष्टता ॥ ५४ ॥ स्वरूपमात्रभेदे च भेदो भूतेतरात्मकः । अन्यभेदकभावे तु स एवात्मा प्रसज्यते ॥ ५५ ॥ हविर्गुरुकणिकादिद्रव्यसंघातजान्यपि । यथा भिन्नस्वभावानि खाद्यकानि तथेति चेत् ॥ ५६ ॥ व्यक्तिमात्रत एवैषां न तु भिन्नस्वभावता । रसवीर्यविपाकादिकार्यभेदो न विद्यते ॥ ५७ ॥ तदात्मकत्वमात्रत्वे संस्थानादिविलक्षणा । यथेयमस्ति भूतानां तथा सापि कथं न चेत् ॥ ५८ ॥ कर्त्रभावात्तथा देशकालभेदाद्ययोगतः । न वा सिद्धमदो भूतमात्रत्वे तदसंभवात्॥५९॥ तथा च भूतमात्रत्वे न तत्संघातभेदयोः । भेदकाभावतो भेदो युक्तः सम्यग्विचिंत्यताम् ॥६०॥ एकस्तथा परो नेति तन्मात्रत्वे तथाविधः । यतस्तदपि नो भिन्नं ततस्तुल्यं च तत्तयोः ॥ ६१ ॥ स्यादेतद्भूतजत्वेऽपि ग्रावादीनां विचित्रता । लोक-

१ पुरुषान्न विशेषः इति वा पाठः ।

सिद्धेति सिद्धैव न सा तन्मात्रजा न नु ॥ ६२ ॥ अदृष्टाकाशकालादिसामग्रीतः समुद्भवात् । तथैव लोकसंवित्तेरन्यथा तदभावतः ॥ ६३ ॥ न चेह लौकिको मार्गः स्थितोऽस्माभिर्विचार्यते । किं त्वयं युज्यते केति त्वन्नीतौ चोक्तवन्न सः॥६४॥ मृतदेहे च चैतन्यमुपलभ्येत सर्वथा । देहधर्मादिभावेन तन्न धर्मादि नान्यथा ॥ ६५ ॥ न च लावण्यकार्कश्यश्यामत्वैर्व्यभिचारिता । मृतदेहेऽपि सद्भावादध्यक्षेणैव संगतेः ॥ ६६ ॥ न चेष्टावाय्वसद्भावो न स तन्मात्रहेतुकः । अत एवान्यसद्भावादस्त्यात्मेति व्यवस्थितम् ॥ ६७ ॥ न प्राणादिरसौ मानं किं तद्भावेऽपि तुल्यता । तदभावादभावश्चेदात्माभावे न का प्रमा ॥ ६८ ॥ तेन तद्भावभावित्वं न भूयो नलिकादिना । संपादितेऽप्यतत्सिद्धेः सोऽन्य एवेति चेन्न तत् ॥ ६९ ॥ वायुसामान्यसंसिद्धेस्तत्स्वभावः स नेति चेत् । अत्रापि न प्रमाणं यश्चैतन्योत्पत्तिरेव चेत् ॥ ७० ॥ न तस्यामेव संदेहात्तथायं केन नेति चेत् । तत्तत्स्वरूपभावेन तदभावः कथं नु चेत् ॥ ७१ ॥ तद्वैलक्षण्यसंवित्तेर्मातृचैतन्यजे ह्ययम् । सुते तस्मिन्न दोषः स्यान्न भावेऽस्य मातरि ॥ ७२ ॥ न च संस्वेदजादेषु मात्रभावे न तद्भवेत् । प्रदीपज्ञातमप्यत्र निमित्तत्वान्न बाधकम् ॥ ७३ ॥ इत्थं न तदुपादानं युज्यते तत्कथंचन । अन्योपादानभावे च तदेवात्मा प्रसज्यते ॥ ७४ ॥ न तथा भाविनं हेतुमंतरेणोपजायते । किंचिन्नश्यति चैकांतादयथाह व्यासमहर्षिः ॥ ७५ ॥ नासतो विद्यते भावो नाभावो विद्यते सतः । उभयोरपि दृष्टोऽन्तस्त्वनयोस्तत्त्वदर्शिभिः॥ ७६ ॥ नाभावो भावमाप्नोति शशशृंगे तथागतेः । भावो नाभावमेतीह दीपश्चेन्न स सर्वथा ॥ ७७ ॥ एवं चैतन्यवानात्मा सिद्धः सततभावतः । परलोक्यपि विज्ञेयो युक्तिमार्गानुसारिभिः ॥ ७८ ॥

---

१ छंदःप्रतिलोमतात्रार्षत्वान्न दोषायेति स्याद्वादकल्पलता एवमन्यत्रापि ।

सतोऽस्य किं घटस्येव प्रत्यक्षेण न दर्शनम् । अस्त्येव दर्शनं स्पष्टमहंप्रत्ययवेदनात् ॥ ७९ ॥ भ्रांतोऽहं गुरुरित्येष सत्यमन्यस्त्वसौ मतः । व्यभिचारित्वतो नास्य गमकत्वमथोच्यते ॥ ८० ॥ प्रत्यक्षस्यापि तत्त्याज्यं तत्सद्भावाविशेषतः । प्रत्यक्षाभासमन्यच्चेद्व्यभिचारि न साधु तत् ॥ ८१ ॥ अहंप्रत्ययपक्षेऽपि ननु सर्वमिदं समम् । अतस्तद्वदसौ मुख्यः सम्यक् प्रत्यक्षमिष्यताम् ॥ ८२ ॥ गुर्वी मे तनुरित्यादौ भेदप्रत्ययदर्शनात् । भ्रांतताभिमतस्यैव सा युक्ता नेतरस्य तु ॥ ८३ ॥ आत्मनात्मग्रहोऽप्यत्र तथानुभवसिद्धितः । तस्यैव तत्स्वभावत्वान्न तु युक्त्या न युज्यते ॥ ८४ ॥ न च बुद्धिविशेषोऽयमहंकारः प्रकल्प्यते । दानादिबुद्धिकालेऽपि तथाहंकारवेदनात् ॥ ८५ ॥ आत्मनात्मग्रहे तस्य तत्स्वभावत्वयोगतः । सदैवाग्रहणं ह्येवं विज्ञेयं कर्मदोषतः ॥ ८६ ॥ अतः प्रत्यक्षसंसिद्धः सर्वप्राणभृतामयम् । स्वयंज्योतिः सदैवात्मा तथा वेदेऽपि पठ्यते ॥ ८७ ॥ अत्रापि वर्णयंत्येके सौगताः कृतबुद्धयः । क्लिष्टं मनोऽस्ति यन्नित्यं तद्यथोक्तात्मलक्षणम् ॥ ८८ ॥ यदि नित्यं तदात्मैव संज्ञाभेदोऽत्र केवलम् । अथानित्यं ततश्चेदं न यथोक्तात्मलक्षणम् ॥ ८९ ॥ यः कर्ता कर्मभेदानां भोक्ता कर्मफलस्य च । संसर्ता परिनिर्वाता स ह्यात्मा नान्यलक्षणः ॥ ९० ॥ आत्मत्वेनाविशिष्टस्य वैचित्र्यं तस्य यद्वशात् । नरादिरूपं तच्चित्रमदृष्टं कर्मसंज्ञितम् ॥ ९१ ॥ तथा तुल्येऽपि चारंभे सदुपायेऽपि यो नृणाम् । फलभेदः स युक्तो न युक्त्या हेत्वन्तरं विना ॥ ९२ ॥ तस्मादवश्यमेष्टव्यमत्र हेत्वन्तरं परैः । तदेवादृष्टमित्याहुरन्ये शास्त्रकृतश्रमाः ॥ ९३ ॥ भूतानां तत्स्वभावत्वादयमित्यप्यनुत्तरम् । न भूतात्मक एवात्मेत्येतदत्र निदर्शितम् ॥ ९४ ॥ कर्मणो भौतिकत्वेन यद्वैतदपि

सांप्रतम् । आत्मनो व्यतिरिक्तं तच्चित्रभाग्यं यतो मतम् ॥ ९५ ॥ शक्तिरूपं तदन्ये तु सूरयः संप्रचक्षते । अन्ये तु वास
नारूपं विचित्रफलदं तथा ॥ ९६ ॥ अन्ये त्वभिदधत्यत्र स्वरूपनियतस्य वै । कर्तुर्विनान्यसंबंधं शक्तिराकस्मिकी कुतः
॥ ९७ ॥ तत्क्रियायोगतः सा चेत्तदपुष्टौ न युज्यते । तदन्ययोगाभावे च पुष्टिरस्य कथं भवेत् ॥ ९८ ॥ अस्त्येव सा
सदा किं तु क्रियया व्यज्यते परम् । आत्ममात्रस्थिताया न तस्या व्यक्तिः कदाचन ॥ ९९ ॥ तदन्यावरणाभावाद्भावे चास्यै-
व कर्मता । तन्निराकरणाद्व्यक्तिरिति तद्भेदसंस्थितिः ॥ १००॥ पापं तद्भिन्नमेवास्तु क्रियांतरनिबंधनम् । एवमिष्टक्रियाजन्यं
पुण्यं किमिति नेष्यते ॥ १०१ ॥ वासनाप्यन्यसंबंधं विना नैवोपपद्यते । पुष्पादिगन्धवैकल्ये तिलादौ नेक्ष्यते यतः ॥१०२॥
बोधमात्रातिरिक्तं तद्वासकं किंचिदिष्यताम् । मुख्यं तदेव चः कर्म न युक्ता वासनान्यथा ॥ १०३ ॥ बोधमात्रस्य तद्भावे
नास्ति ज्ञानमवासितम् । ततो मुक्तिः सदैव स्याद्वैशिष्ट्यं केवलस्य न ॥ १०४ ॥ एवं शक्त्यादिपक्षोऽयं घटते नोपपत्तितः ।
बन्धान्न्यूनातिरिक्तत्वे तद्भावानुपपत्तितः ॥ १०५ ॥ तस्मात्तदात्मनो भिन्नं सचित्रं चात्मयोगि च । अदृष्टमवगंतव्यं तस्य
शक्त्यादिसाधकम् ॥ १०६ ॥ अदृष्टं कर्म संस्काराः पुण्यापुण्ये शुभाशुभे । धर्माधर्मौ तथा पाशः पर्यायास्तस्य कीर्तिताः ॥
॥ १०७ ॥ हेतवोऽस्य समाख्याताः पूर्वं हिंसानृतादयः । तद्वान् संयुज्यतेऽनेन विचित्रफलदायिना ॥ १०८ ॥ नैवं दृष्टे-
ष्टबाधा यत्सिद्धिश्चास्यानिवारिता । तदेनमेव विद्वांसस्तत्त्ववादं प्रचक्षते ॥ १०९ ॥ लोकायतमतं प्राज्ञैर्ज्ञेयं पापौघकारणम् ।
इत्थं तत्त्वविलोमं यत्तच्च ज्ञानविवर्धनम् ॥११० ॥ इंद्रप्रतारणायेदं चक्रे किल बृहस्पतिः । अदोऽपि युक्तिशून्यं यन्नेत्थ-
मिन्द्रः प्रतार्यते ॥ १११ ॥ तस्माद्दुष्टाशयकरं क्लिष्टसत्त्वविचिन्तितम् । पापश्रुतं सदा धीरैर्वर्ज्यं नास्तिकदर्शनम् ॥ ११२ ॥

॥ अथ द्वितीयः स्तवकः ॥

हिंसादिभ्योऽशुभं कर्म तदन्येभ्यश्च तच्छुभम् । जायते नियमो मानात्कुतोऽयमिति चापरे ॥ १ ॥ आगमाख्यात्तदन्ये तु तच्च दृष्टाद्यबाधितम् । सर्वार्थविषयं नित्यं व्यक्तार्थं परमात्मना ॥ २ ॥ चंद्रसूर्योपरागादेस्ततः संवाददर्शनात् । अप्रत्यक्षेऽपि पापादौ न प्रामाण्यं न युज्यते ॥ ३ ॥ यदि नाम क्वचिद्दृष्टः संवादोऽन्यत्र वस्तुनि । तद्भावस्तस्य तत्त्वं वा कथं समवसीयते ॥ ४ ॥ आगमैकत्वतस्तच्च वाक्यादेस्तुल्यतादिना । सुवृद्धसंप्रदायेन तथा पापक्षयेण च ॥ ५ ॥ अन्यथा वस्तुतत्त्वस्य परीक्षैव न युज्यते । आशंका सर्वगा यस्माच्छद्मस्थस्योपजायते ॥ ६ ॥ अपरीक्षापि नो युक्ता गुणदोषाविवेकतः । महत् संकटमायातमाशंके न्यायवादिनः ॥ ७ ॥ तस्माद्यथोदितात्सम्यगागमाख्यात्प्रमाणतः । हिंसादिभ्योऽशुभादीनि नियमोऽयं व्यवस्थितः ॥ ८ ॥ क्लिष्टाद्धिंसाद्यनुष्ठानात्प्राप्तिः क्लिष्टस्य कर्मणः । यथापथ्यभुजो व्याधेरक्लिष्टस्य विपर्ययात् ॥ ९ ॥ स्वभाव एष जीवस्य यत्तथा परिणामभाक् । बध्यते पुण्यपापाभ्यां माध्यस्थ्यात्तु विमुच्यते ॥ १० ॥ सुदूरमपि गत्वेह विहितासूपपत्तिषु । कः स्वभावागमावंते शरणं न प्रपद्यते ॥ ११ ॥ प्रतिपक्षस्वभावेन प्रतिपक्षागमेन च । बाधितत्वात्कथं ह्येतौ शरणं युक्तिवादिनाम् ॥ १२ ॥ प्रतीत्या बाध्यते यो यत्स्वभावो न स युज्यते । वस्तुनः कल्प्यमानोऽपि वह्न्यादेः शीततादिवत् ॥ १३ ॥ वह्नेः शीतत्वमस्त्येव तत्कार्यं किं न दृश्यते । दृश्यते हि हिमासन्ने कथ-

मित्थं स्वभावतः ॥ १४ ॥ हिमस्यापि स्वभावोऽयं नियमाद्वह्निसंनिधौ । करोति दाहमित्येवं वह्न्यादेः शीतता न किम् ॥ १५ ॥ व्यवस्थाभावतो ह्येवं या त्वद्बुद्धिरिहेदृशी । सा लोष्टादस्य यत्कार्यं तत्त्वतस्तत्स्वभावतः ॥ १६ ॥ एवं सुबुद्धिशून्यत्वं भवतोऽपि प्रसज्यते । अस्तु चेत् को विवादो नो बुद्धिशून्येन सर्वथा ॥ १७ ॥ अन्यस्त्वाहेह सिद्धेऽपि हिंसादिभ्योऽशुभादिके । शुभादेरेव सौख्यादि केन मानेन गम्यते ॥ १८ ॥ अत्रापि ब्रुवते केचित्सर्वथा युक्तिवादिनः । प्रतीतिगर्भया युक्त्या किलैतदवसीयते ॥ १९ ॥ तथाहुर्नाशुभात्सौख्यं तद्बाहुल्यप्रसंगतः । बहवः पापकर्माणो विरलाः शुभकारिणः ॥ २० ॥ न चैतद्दृश्यते लोके दुःखबाहुल्यदर्शनात् । शुभात्सौख्यं ततः सिद्धमतोऽन्यद्याप्यतोऽन्यतः ॥ २१ ॥ अन्ये पुनरिदं श्राद्धा ब्रुवत आगमेन वै । शुभादेरेव सौख्यादि गम्यते नान्यतः क्वचित् ॥ २२ ॥ अतीन्द्रियेषु भावेषु प्राय एवंविधेषु यत् । छद्मस्थस्याविसंवादि मानमन्यन्न विद्यते ॥ २३ ॥ यच्चोक्तं दुःखबाहुल्यदर्शनं तन्न साधकम् । क्वचित्तथोपलम्भेऽपि सर्वत्रादर्शनादिति ॥ २४ ॥ सर्वत्र दर्शनं यस्य तद्वाक्यात्किं न साधनम् । साधनं तद्भवत्येवमागमात्तु न भिद्यते ॥ २५ ॥ अशुभादप्यनुष्ठानात् सौख्यप्राप्तिश्च या क्वचित् । फलं विपाकविरसा सा तथाविधकर्मणः ॥ २६ ॥ ब्रह्महत्यानिदेशानुष्ठानाद्ग्रामादिलाभवत् । न पुनस्तत एवैतदागमादेव गम्यते ॥ २७ ॥ प्रतिपक्षागमानां च दृष्टेष्टाभ्यां विरोधतः । तथानाप्तप्रणीतत्वादागमत्वं न युज्यते ॥ २८ ॥ दृष्टेष्टाभ्यां विरोधाच्च तेषां नाप्तप्रणीतता । नियमाद्गम्यते यस्मात्तदसावेव दृश्यते ॥ २९ ॥ अगम्यगमनादीनां धर्मसाधनता क्वचित् । उक्ता लोकप्रसिद्धेन प्रत्यक्षेण विरुध्यते॥ ३० ॥ स्वधर्मोत्कर्षादेव तथा मुक्तिरपीष्यते । हेत्वभावेन तद्भावो नित्य इष्टेन बाध्यते ॥ ३१ ॥ माध्यस्थ्यमेव तद्धेतुरगम्यगम

नादिना । साध्यते तत्परं येन तेन दोषो न कश्चन ॥ ३२ ॥ एतदप्युक्तिमात्रं यदगम्यगमनादिषु । तथाप्रवृत्तितो मुख्या
माध्यस्थ्यं नोपपद्यते ॥ ३३ ॥ अप्रवृत्त्यैव सर्वत्र यथासामर्थ्यभावतः । विशुद्धभावनाभ्यासात् तन्माध्यस्थ्यं परं यतः ॥
॥ ३४ ॥ यावदेवंविधं नैतत्प्रवृत्तिस्तावदेव या । साऽविशेषेण साध्वीति तस्योत्कर्षप्रसाधनात् ॥ ३५ ॥ नाप्रवृत्तेरियं हेतुः
कुतश्चिदनिवर्तनात् । सर्वत्र भावाविच्छेदादन्यथागम्यसंस्थितिः ॥ ३६ ॥ तच्चास्तु लोकशास्त्रोक्तं तत्रौदासीन्ययोगतः ।
संभाव्यते परं ह्येतद्भावशुद्धेर्महात्मनाम् ॥ ३७ ॥ संसारमोचकस्यापि हिंसा यद्धर्मसाधनम् । मुक्तिश्चास्ति ततस्तस्याप्येष
दोषोऽनिवारितः ॥ ३८ ॥ मुक्तिः कर्मक्षयादेव जायते नान्यतः क्वचित् । जन्मादिरहिता यत्तत्स एवात्र निरूप्यते ॥ ३९ ॥
हिंसाद्युत्कर्षसाध्यो वा तद्विपर्ययजोऽपि वा । अन्यहेतुरहेतुर्वा स वै कर्मक्षयो ननु ॥ ४० ॥ हिंसाद्युत्कर्षसाध्यत्वे तदभावे
न तत्स्थितिः । कर्मक्षयास्थितौ च स्यान्मुक्तानां मुक्तताक्षतिः ॥ ४१ ॥ तद्विपर्ययसाध्यत्वे परसिद्धान्तसंस्थितिः । कर्मक्षयः
सतां यस्मादहिंसादिप्रसाधनः ॥ ४२ ॥ तदन्यहेतुसाध्यत्वे तत्स्वरूपमसंस्थितम् । अहेतुत्वे सदा भावोऽभावो वा स्यात्स-
दैव हि ॥ ४३ ॥ मुक्तिः कर्मक्षयादिष्टा ज्ञानयोगफलं स च । अहिंसादि च तद्धेतुरिति न्यायः सतां मतः ॥ ४४ ॥ एवं
वेदविहितापि हिंसा पापाय तत्त्वतः । शास्त्रचोदितभावेऽपि वचनांतरबाधनात् ॥ ४५ ॥ न हिंस्यादिह भूतानि हिंसनं
दोषकृन्मतम् । दाहवैद्यके स्पष्टमुत्सर्गप्रतिषेधतः ॥ ४६ ॥ ततो व्याधिनिवृत्त्यर्थं दाहः कार्यस्तु चोदिते । न ततोऽपि
न दोषः स्यात्फलोद्देशेन चोदनात् ॥ ४७ ॥ एवं तत्फलभावेऽपि चोदनातोऽपि सर्वथा । ध्रुवमौत्सर्गिको दोषो जायते
फलचोदनात् ॥ ४८ ॥ अन्येषामपि बुद्ध्यैवं दृष्टेष्टाभ्यां विरुद्धता । दर्शनीया कुशास्त्राणां ततश्च स्थितमित्यदः ॥ ४९ ॥

क्लिष्टं हिंसाद्यनुष्ठानं न यदस्यान्यतो मतम् । ततः कर्ता स एव स्यात्सर्वस्यैव हि कर्मणः ॥ ५० ॥ अनादिकर्मयुक्तत्वात्त-
न्मोहात्संप्रवर्तते । अहितेऽप्यात्मनः प्रायो व्याधिपीडितचित्तवत् ॥ ५१ ॥ कालादीनां च कर्तृत्वं मन्यंतेऽन्ये प्रवादिनः ।
केवलानां तदन्ये तु मिथः सामग्र्यपेक्षया ॥ ५२ ॥ न कालव्यतिरेकेण गर्भकालशुभादिकम् । यत्किंचिज्जायते लोके तदसौ
कारणं किल ॥ ५३ ॥ कालः पचति भूतानि कालः संहरति प्रजाः । कालः सुप्तेषु जागर्ति कालो हि दुरतिक्रमः ॥ ५४ ॥
किं च कालादृते नैव मुद्गपक्तिरपीष्यते । स्थाल्यादिसंनिधानेऽपि ततः कालादसौ मता ॥ ५५ ॥ कालाभावे च गर्भादि
सर्वं स्यादव्यवस्थया । परेष्टहेतुसद्भावमात्रादेव तदुद्भवात् ॥ ५६ ॥ न स्वभावातिरेकेण गर्भबालशुभादिकम् । यत्किंचि-
ज्जायते लोके तदसौ कारणं किल ॥ ५७ ॥ सर्वे भावाः स्वभावेन स्वस्वभावे तथा तथा । वर्ततेऽथ निवर्तंते कामचार-
पराङ्मुखाः ॥ ५८ ॥ न विनेह स्वभावेन मुद्गपक्तिरपीष्यते । तथा कालादिभावेऽपि नाश्वमाषस्य सा यतः ॥ ५९ ॥
अतत्स्वभावात्तद्भावेऽतिप्रसंगोऽनिवारितः । तुल्ये तत्र मृदः कुंभो न पटादीत्ययुक्तिमत् ॥ ६० ॥ नियतेनैव रूपेण सर्वे
भावा भवंति यत् । ततो नियतिजा ह्येते तत्स्वरूपानुवेधतः ॥ ६१ ॥ यद्यदेव यतो यावत्तत्तदेव ततस्तथा । नियतं जायते
न्यायात् क एतां बाधितुं क्षमः ॥ ६२ ॥ नचर्ते नियतिं लोके मुद्गपक्तिरपीक्ष्यते । तत्स्वभावादिभावेऽपि नासावनियता
यतः ॥ ६३ ॥ अन्यथानियतत्वेन सर्वभावः प्रसज्यते । अन्योन्यात्मकतापत्तेः क्रियावैफल्यमेव च ॥ ६४ ॥ न भोक्तृ-
व्यतिरेकेण भोग्यं जगति विद्यते । न चाकृतस्य भोक्ता स्यान्मुक्तानां भोगभावतः ॥ ६५ ॥ भोग्यं च विश्वं सत्त्वानां

विधिना तेन तेन यत् । दृश्यतेऽध्यक्षमेवेदं तस्मात्तत्कर्मजं हि तत् ॥ ६६ ॥ न च तत्कर्मवैधुर्ये मुद्गपक्तिरपीक्ष्यते । स्थाल्यादिभंगभावेन यत्क्वचिन्नोपपद्यते ॥ ६७ ॥ चित्रं भोग्यं तथा चित्रात्कर्मणो हेतुतान्यथा । तस्य यस्माद्विचित्रत्वं नियत्यादेर्न युज्यते ॥ ६८ ॥ नियतेर्नियतात्मत्वान्नियतानां समानता । तथाऽनियतभावे च बलात्स्यात्तद्विचित्रता ॥ ६९ ॥ न च तन्मात्रभावादेर्युज्यतेऽस्या विचित्रता । तदन्यभेदकं मुक्त्वा सम्यग्न्यायाविरोधतः ॥ ७० ॥ न जलस्यैकरूपस्य वियत्पाताद्विचित्रता । ऊषरादिधराभेदमंतरेणोपजायते ॥ ७१ ॥ तद्भिन्नभेदकत्वे च तत्र तस्या न कर्तृता । तत्कर्तृत्वे च चित्रत्वं तद्वत्तस्याप्यसंगतम् ॥ ७२ ॥ तस्या एव तथाभूतः स्वभावो यदि चेष्यते । त्यक्तो नियतिवादः स्यात्स्वभावाश्रयणान्ननु ॥ ७३ ॥ स्वो भावश्च स्वभावोऽपि स्वसत्तैव हि भावतः । तस्यापि भेदकाभावे वैचित्र्यं नोपपद्यते ॥ ७४ ॥ ततस्तस्याविशिष्टत्वाद्युगपद्विश्वसंभवः । न चासाविति सद्युक्त्या तद्वादोऽपि न संगतः ॥ ७५ ॥ तत्तत्कालादिसापेक्षो विश्वहेतुः स चेन्ननु । मुक्तः स्वभाववादः स्यात् कालवादपरिग्रहात् ॥ ७६ ॥ कालोऽपि समयादिर्यत्केवलः सोऽपि कारणम् । तत एव ह्यसंभूतेः कस्यचिन्नोपपद्यते ॥ ७७ ॥ यतश्च काले तुल्येऽपि सर्वत्रैव न तत्फलम् । अतो हेत्वंतरापेक्षं विज्ञेयं तद्विचक्षणैः ॥ ७८ ॥ अतः कालादयः सर्वे समुदायेन कारणम् । गर्भादेः कार्यजातस्य विज्ञेया न्यायवादिभिः ॥ ७९ ॥ न चैकैकत एवेह क्वचित् किंचिदपीक्ष्यते । तस्मात्सर्वस्य कार्यस्य सामग्री जनिका मता ॥ ८० ॥ स्वभावो नियतिश्चैव कर्मणोऽन्ये प्रचक्षते । धर्मावन्ये तु सर्वस्य सामान्येनैव वस्तुनः ॥ ८१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ तृतीयः स्तवकः ॥

॥ ईश्वरः प्रेरकत्वेन कर्त्ता कैश्चिदिहेष्यते । अचिंत्यचिच्छक्तियुक्तोऽनादिशुद्धश्च सूरिभिः ॥ १ ॥ ज्ञानमप्रतिघं यस्य वैराग्यं च जगत्पतेः । ऐश्वर्यं चैव धर्मश्च सहसिद्धं चतुष्टयम् ॥ २ ॥ अज्ञो जंतुरनीशोऽयमात्मनः सुखदुःखयोः । ईश्वरप्रेरितो गच्छेत्स्वर्गं वा श्वभ्रमेव वा ॥ ३ ॥ अन्ये त्वभिदधत्यत्र वीतरागस्य भावतः । इत्थं प्रयोजनाभावात्कर्तृत्वं युज्यते कथम् ॥ ४ ॥ नरकादिफले कांश्चित्कांश्चित्स्वर्गादिसाधने । कर्मणि प्रेरयत्याशु स जंतून् केन हेतुना ॥५॥ स्वयमेव प्रवर्तंते सत्त्वाश्चेच्चित्रकर्मणि । निरर्थकमिहेशस्य कर्तृत्वं गीयते कथम् ॥ ६ ॥ फलं ददाति चेत्सर्वं तत्तेनेह प्रचोदितम् । अफले पूर्वदोषः स्यात्सफले भक्तिमात्रता ॥ ७ ॥ आदिसर्गेऽपि नो हेतुः कृतकृत्यस्य विद्यते । प्रतिज्ञातविरोधित्वात् स्वभावोऽप्यप्रमाणकः ॥ ८ ॥ कर्मादेस्तत्स्वभावत्वे न किंचिद्बाध्यते विभोः । विभोस्तु तत्स्वभावत्वे कृतकृत्यत्वबाधनम् ॥ ९ ॥ ततश्चेश्वरकर्तृत्ववादोऽयं युज्यते परम् । सम्यग्न्यायाविरोधेन यथाहुः शुद्धबुद्धयः ॥ १० ॥ ईश्वरः परमात्मैव तदुक्तव्रतसेवनात् । यतो मुक्तिस्ततस्तस्याः कर्ता स्याद्गुणभावतः ॥ ११ ॥ तदनासेवनादेव यत्संसारोऽपि तत्त्वतः । तेन तस्यापि कर्तृत्वं कल्प्यमानं न दुष्यति ॥ १२ ॥ कर्तायमिति तद्वाक्ये यतः केषांचिदादरः । अतस्तदानुगुण्येन तस्य कर्तृत्वदेशना ॥ १३ ॥ परमैश्वर्ययुक्तत्वान्मत आत्मैव चेश्वरः । स च कर्तेति निर्दोषः कर्तृवादो व्यवस्थितः ॥ १४ ॥ शास्त्रकारा महात्मानः प्रायो वीत-

स्पृहा भवे । सत्त्वार्थसंप्रवृत्ताश्च कथं तेऽयुक्तभाषिणः ॥ १५ ॥ अभिप्रायस्ततस्तेषां सम्यग्मृग्यो हितैषिणा । न्यायशास्त्रा-
विरोधेन यथाह मनुरप्यदः ॥ १६ ॥ आर्षं च धर्मशास्त्रं च वेदशास्त्राविरोधिना । यस्तर्केणानुसंधत्ते स धर्मं वेद नेतरः
॥ १७ ॥ प्रधानोद्भवमन्ये तु मन्यंते सर्वमेव हि । महदादिक्रमेणेह कार्यजातं विपश्चितः ॥ १८ ॥ प्रधानान्महतो भावो-
ऽहंकारस्य ततोऽपि च । अक्षतन्मात्रवर्गस्य तन्मात्राद्भूतसंहतेः ॥ १९ ॥ घटाद्यपि पृथिव्यादिपरिणामसमुद्भवम् । नात्म-
व्यापारजं किंचित्तेषां लोकेऽपि विद्यते ॥ २० ॥ अन्ये तु ब्रुवते ह्येतत्प्रक्रियामात्रवर्णनम् । अविचार्यैव तद्युक्त्या श्रद्धया
गम्यते परम् ॥ २१ ॥ युक्त्या तु बाध्यते यस्मात्प्रधानं नित्यमिष्यते । तथात्वाप्रच्युतौ चास्य महदादि कथं भवेत् ॥ २२ ॥
तस्यैव तत्स्वभावत्वादिति चेत्किं न सर्वदा । अत एवेति चेत्तस्य तथात्वे ननु तत्कुतः ॥ २३ ॥ नानुपादानमन्यस्य भावे-
ऽन्यजातुचिद्भवेत् । तदुपादानतायां च न तस्यैकांतनित्यता ॥ २४ ॥ घटाद्यपि कुलालादिसापेक्षं दृश्यते भवत् । अतो न
तत्पृथिव्यादिपरिणामैकहेतुकम् ॥ २५ ॥ तत्रापि देहः कर्ता चेन्नैवासावात्मनः पृथक् । पृथगेवेति चेद्भोग आत्मनो युज्यते
कथम् ॥ २६ ॥ देहभोगेन नैवास्य भावतो भोग इष्यते । प्रतिबिंबोदयात् किं तु यथोक्तं पूर्वसूरिभिः ॥ २७ ॥ पुरुषो-
ऽविकृतात्मैव स्वनिर्भासमचेतनम् । मनः करोति सान्निध्यादुपाधिः स्फटिकं यथा ॥ २८ ॥ विभक्तेदृक्परिणतौ बुद्धौ भो-
गोऽस्य कथ्यते । प्रतिबिंबोदयः स्वच्छे यथा चन्द्रमसोऽम्भसि ॥ २९ ॥ प्रतिबिंबोदयोऽप्यस्य नामूर्तत्वेन युज्यते । मुक्तेरति-
प्रसंगाच्च न वै भोगः कदाचन ॥ ३० ॥ न च पूर्वस्वभावत्वात्स मुक्तानामसंगतः । स्वभावान्तरभावे च परिणामोऽनिवा-

१ तत्प्रामाण्याभ्युपगंतृश्रोतृप्रतिबोधार्थम्, एवमन्यत्रापि ।

॥ ७ ॥

रितः ॥ ३१ ॥ देहात्पृथक्कृत्य एयास्य न च हिंसादयः क्वचित् । तदभावेऽनिमित्तत्वात्कथं बन्धः शुभाशुभः ॥ ३२ ॥ बन्धादृते न संसारो मुक्तिर्वास्योपपद्यते । यमादि तदभावे च सर्वमेव ह्यपार्थकम् ॥ ३३ ॥ आत्मा न बध्यते नापि मुच्यतेऽसौ कदाचन । बध्यते मुच्यते वापि प्रकृतिः स्वात्मनेति चेत् ॥ ३४ ॥ एकान्तेनैकरूपाया नित्यायाश्च न सर्वथा । तस्याः क्रियान्तराभावाद्बंधमोक्षौ सुयुक्तितः ॥ ३५ ॥ मोक्षः प्रकृत्ययोगो यदतोऽस्याः स कथं भवेत् । स्वरूपविगमापत्तेस्तत्रा तंत्रविरोधतः ॥ ३६ ॥ पंचविंशतितत्त्वज्ञो यत्र तत्राश्रमे रतः । जटी मुंडी शिखी वापि मुच्यते नात्र संशयः ॥ ३७ ॥ पुरुषस्योदिता मुक्तिरिति तंत्रे चिरंतनैः । इत्थं न घटते चेयमिति सर्वमयुक्तिमत् ॥ ३८ ॥ अत्रापि पुरुषस्यान्ये मुक्तिमिच्छंति वादिनः । प्रकृतिं चापि सन्न्यायात्कर्मप्रकृतिमेव हि ॥ ३९ ॥ तस्याश्चानेकरूपत्वात् परिणामत्वयोगतः । आत्मनो बंधनत्वाच्च नोक्तदोषसमुद्भवः ॥ ४० ॥ नामूर्त्तं मूर्त्ततां याति मूर्त्तं न यात्यमूर्त्तताम् । यतो बंधादतो न्यायादात्मनोऽसंगतं तया ॥ ४१ ॥ देहस्पर्शादिसंवित्त्या न यात्येवेत्ययुक्तिमत् । अन्योन्यव्याप्तिजा चेयमिति बंधादिसंगतम् ॥ ४२ ॥ मूर्त्तयाप्यात्मनो योगो घटेन नभसो यथा । उपघातादिभावश्च ज्ञानस्येव सुरादिना ॥ ४३ ॥ एवं प्रकृतिवादोऽपि विज्ञेयः सत्य एव हि । कपिलोक्तत्वतश्चैव दिव्यो हि स महामुनिः ॥ ४४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ चतुर्थः स्तवकः ॥

॥ मन्यंतेऽन्ये जगत्सर्वं क्लेशकर्मनिबंधनम् । क्षणक्षयि महाप्राज्ञा ज्ञानमात्रं तथापरे ॥ १ ॥ तथाहुः क्षणिकं सर्वं नाश-

हेतोरयोगतः । अर्थक्रियासमर्थत्वात् परिणामात् क्षयेक्षणात् ॥ २ ॥ ज्ञानमात्रं च यल्लोके ज्ञानमेवानुभूयते । नार्थस्तद्व्यतिरेकेण ततोऽसौ नैव विद्यते ॥ ३ ॥ अत्राप्यभिदधत्यन्ये स्मरणादेरसंभवात् । बाह्यार्थवेदनाच्चैव सर्वमेतदपार्थकम् ॥४॥ अनुभूतार्थविषयं स्मरणं लौकिकं यतः । कालान्तरे तथाऽनित्ये मुख्यमेतन्न युज्यते ॥ ५ ॥ सोऽन्तेवासी गुरुः सोऽयं प्रत्यभिज्ञाप्यसंगता । दृष्टकौतुकमुद्वेगः प्रवृत्तिः प्राप्तिरेव च ॥ ६ ॥ स्वकृतस्योपभोगस्तु दूरोत्सारित एव हि । शीलानुष्ठानहेतुर्यः स नश्यति तदैव यत् ॥ ७ ॥ संतानापेक्षयास्माकं व्यवहारोऽखिलो मतः । स चैक एव तस्मिंश्च सति कस्मान्न युज्यते ॥ ८ ॥ यस्मिन्नेव तु संतान आहिता कर्मवासना । फलं तत्रैव संधत्ते कर्पासे रक्तता यथा ॥ ९ ॥ एतदप्युक्तिमात्रं यन्न हेतुफलभावतः । संतानोऽन्यः स चायुक्त एवासत्कार्यवादिनः ॥ १० ॥ नाभावो भावतां याति शशशृंगे तथागतेः। भावो नाभावमेतीह तदुत्पत्त्यादिदोषतः ॥ ११ ॥ सतोऽसत्त्वे तदुत्पादस्ततो नाशोऽपि तस्य यत् । तन्नष्टस्य पुनर्भावः सदा नाशे न तत्स्थितिः ॥ १२ ॥ स क्षणस्थितिधर्मा चेद्द्वितीयादिक्षणास्थितौ । युज्यते ह्येतदप्यस्य तथा चोक्तानतिक्रमः ॥ १३ ॥ क्षणस्थितौ तदैवास्य नास्थितिर्युक्त्यसंगतेः । न पश्चादपि सा नेति सतोऽसत्त्वं व्यवस्थितम् ॥ १४ ॥ न तद्भवति चेत्किं न सदासत्त्वं तदेव यत् । न भवत्येतदेवास्य भवनं सूरयो विदुः ॥ १५ ॥ कादाचित्कमदो यस्मादुत्पादाद्यस्य तद्ध्रुवम् । तुच्छत्वान्नेत्यतुच्छस्याप्यतुच्छत्वात् कथं नु यत् ॥ १६ ॥ तदाभूतेरियं तुल्या तन्निवृत्तेर्न तस्य किम् । तुच्छतासेर्न भावोऽस्तु नासत्सत्सदसत् कथम् ॥ १७ ॥ स्वहेतोरेव तज्जातं तत्स्वभावं यतो ननु । तदनंतरभावित्वादितरत्राप्यदः समम् ॥ १८॥ नाहेतोरस्य भवनं न तुच्छे तत्स्वभावता । ततः कथं नु तद्भाव इति युक्त्या कथं समम् ॥ १९ ॥ स एव भावस्तद्धेतुस्तस्यैव हि

तदा स्थितेः । स्वनिवृत्तिस्वभावोऽस्य भावस्यैव ततो न किम् ॥ २० ॥ ज्ञेयत्ववत्स भावोऽपि न प्रागुक्तोऽस्य तद्विधः ।
तदभावे न तज्ज्ञानं तन्निवृत्तेर्गतिः कथम् ॥ २१ ॥ तत्तद्विधस्वभावं यत्प्रत्यक्षेण तथैव हि । गृह्यते तद्गतिस्तेन नैतत् क्वचि-
दनिश्चयात् ॥ २२ ॥ समारोपादसौ नेति गृहीतं तत्त्वतस्तु तत् । यथाभावग्रहाच्चास्यातिप्रसंगाददोऽप्यसत् ॥ २३ ॥ गृहीतं
सर्वमेतेन तत्त्वतो निश्चयः पुनः । मितग्रहसमारोपादिति तत्त्वव्यवस्थितेः ॥ २४ ॥ एकत्र निश्चयोऽन्यत्र निरंशानुभवा-
दपि । न तथापाटवाभावादित्यपूर्वमिदं तमः ॥ २५ ॥ स्वभावक्षणतो ह्यूर्ध्वं तुच्छता तन्निवृत्तितः । नासावेकक्षणग्राहिज्ञा-
नात्सम्यग्विभाव्यते ॥ २६ ॥ तस्यां च नागृहीतायां तत्तथेति विनिश्चयः । न हीन्द्रियमतीतादिग्राहकं सद्भिरिष्यते ॥ २७ ॥
अंतेऽपि दर्शनं नास्य कपालादिगतेः क्वचित् । न तदेव घटाभावो भावत्वेन प्रतीतितः ॥ २८ ॥ न तद्गतेर्गतिस्तस्य प्रति-
बंधविवेकतः । तस्यैवाभवनत्वे तु भावाविच्छेदतोऽन्वयः ॥ २९ ॥ तस्मादवश्यमेष्टव्यं तदूर्ध्वं तुच्छमेव तत् । ज्ञेयं सज्ज्ञायते
ह्येतदपरेणापि युक्तिमत् ॥ ३० ॥ नोत्पत्त्यादेस्तयोरैक्यं तुच्छेतरविशेषतः । निवृत्तिभेदतश्चैव बुद्धिभेदाच्च भाव्यताम् ॥ ३१ ॥
एतेनैतत्प्रतिक्षिप्तं यदुक्तं न्यायमानिना । न तत्र किंचिद्भवति न भवत्येव केवलम् ॥ ३२ ॥ भावे ह्येष विकल्पः स्याद्विधे-
र्वस्त्वनुरोधतः । न भावो भवतीत्युक्तमभावो भवतीत्यपि ॥ ३३ ॥ एतेनाहेतुकत्वेऽपि ह्यभूत्वा नाशभावतः । संतानास्ति-
त्वदोषस्य प्रत्याख्यातं प्रसंजनम् ॥ ३४ ॥ प्रतिक्षिप्तं च यत्सत्तानाशित्वायो निवारितम् । तुच्छरूपा सदा सत्ता भावासेर्ना-
शितोदिता ॥ ३५ ॥ भावस्याभवनं यत्तदभावभवनं तु यत् । तत्तथाधर्मके ह्युक्तविकल्पो न विरुध्यते ॥ ३६ ॥ तदेव न
भवत्येतद्विरुद्धमिव लक्ष्यते । तदेव वस्तुसंस्पर्शाद्भवनप्रतिषेधतः ॥ ३७ ॥ सतोऽसत्त्वं यतश्चैवं सर्वथा नोपपद्यते । भावो

नाभावमेतीह ततश्चैतद्व्यवस्थितम् ॥ ३८ ॥ असतः सत्त्वयोगे तु तथाभावशक्तियोगतः । नासत्त्वं तदभावे तु न तत्सत्त्वं
तदन्यवत् ॥ ३९ ॥ असदुत्पद्यते तद्धि विद्यते यस्य कारणम् । विशिष्टशक्तिमत्त्वाच्च ततस्तत्सत्त्वसंस्थितिः ॥ ४० ॥ असत्-
तासति सर्वस्मिन् कारणस्य न युक्तितः । विशिष्टशक्तिमत्त्वं हि कल्प्यमानं विराजते ॥ ४१ ॥ तत्सत्त्वसाधकं तत्र तदेव
हि तदा न यत् । अत एवेदमित्थं तु न चैतस्येत्ययोगतः ॥ ४२ ॥ वस्तुस्थित्या तथा तद्यत्तदनंतरभावि तत् । नान्यथा-
तश्च नाम्नेह न तथास्ति प्रयोजनम् ॥ ४३ ॥ नाम्ना विनापि तत्त्वेन विशिष्टावधिना विना । चिन्त्यतां यदि सद्भावाद्वस्तु-
स्थित्यापि तत्तया ॥ ४४ ॥ साधकत्वे तु सर्वस्य ततो भावः प्रसज्यते । कारणाश्रवणेऽप्येवं न तत्सत्त्वं तदन्यवत् ॥ ४५ ॥
किं च तत्कारणं कार्यभूतिकाले न विद्यते । ततो न जनकं तस्य तदा सत्त्वान्तरं यथा ॥ ४६ ॥ अनंतरं च तद्भावलक्षणा-
देव निरर्थकः । समं च हेतुफलयोर्नाशोत्पादावसंगतौ ॥ ४७ ॥ तत्तौ विभाविनाशौ या तान्यां भेदे तयोः कुतः । नाशो-
त्पादावभेदे तु तयोर्वै तुल्यकालता ॥ ४८ ॥ न हेतुफलभावश्च तस्यां सत्यां हि युज्यते । तन्निबंधनभावस्य द्वयोरपि वियो-
गतः ॥ ४९ ॥ कल्पितश्चेदयं धर्मधर्मिभावो हि भावतः । न हेतुफलभावः स्यात्सर्वथा तद्भावतः ॥ ५० ॥ न धर्मी कल्पि-
तो धर्मधर्मिभावस्तु कल्पितः । पूर्वो हेतुर्निरंशः स उत्तरः फलमुच्यते ॥ ५१ ॥ पूर्वस्यैव तथाभावाभावे हंतोत्तरं कुतः ।
तस्यैव तु तथाभावेऽसतः सत्त्वमदो न सत् ॥ ५२ ॥ तं प्रतीत्य तदुत्पाद इति तुल्यमिदं यतः । अतिप्रसंगतश्चैव तथा चाह
महामतिः ॥ ५३ ॥ सर्वथैव तथाभावविवस्तुभावादृते न यत् । कारणानंतरं कार्यं ज्ञायत्तत्वतो न तत् ॥ ५४ ॥ तस्यैव
तत्स्वभावत्वकल्पनासंगदप्ययम् । न युक्ता युक्तिवैकल्याद्गुणा जन्मणीकनात् ॥ ५५ ॥ तदनंतरभावित्वमात्रतोऽस्य व्यवस्थितौ ।

विश्वस्य विश्वकार्यत्वं स्यात्तद्भावाविशेषतः ॥ ५६ ॥ अभिन्नदेशतादीनामसिद्धत्वादनन्वयात् । सर्वेषामविशिष्टत्वान्न तन्नि-
यमहेतुता ॥ ५७ ॥ योऽप्येकस्यान्यतो भावः संताने दृश्यतेऽन्यदा । तत एव विदेशस्थात्सोऽपि यत्तन्न बाधकः ॥ ५८ ॥
एतेनैतत्प्रतिक्षिप्तं यदुक्तं सूक्ष्मबुद्धिना । नासतो भावकर्तृत्वं तदवस्थांतरं न सः ॥ ५९ ॥ वस्तुनोऽनन्तरं सत्ता कस्यचिद्या
नियोगतः । सा तत्फलं मता सैव भावोत्पत्तिस्तदात्मिका ॥ ६० ॥ असदुत्पत्तिरप्यस्य प्रागसत्त्वात्प्रकीर्तिता । नासतः सत्त्व-
योगेन कारणात्कार्यभावतः ॥ ६१ ॥ प्रतिक्षिप्तं च तद्धेतोः प्राप्नोति फलतां विना । असतो भावकर्तृत्वं तदवस्थांतरं च
सः ॥ ६२ ॥ वस्तुनोऽनंतरं सत्ता तत्तथा तां विना भवेत् । नभःपातादसत्सत्त्वयोगाद्वेति न तत्फलम् ॥ ६३ ॥ असदुत्प-
त्तिरप्येवं नास्यैव प्रागसत्त्वतः । किं त्वसत्सन्नपत्त्येवमिति सम्यग्विचार्यताम् ॥ ६४ ॥ एतच्च नोक्तवद्युक्त्या सर्वथा युज्यते
यतः । नाभावो भावतां याति व्यवस्थितमिदं ततः ॥ ६५ ॥ यापि रूपादिसामग्री विशिष्टप्रत्ययोद्भवा । जनकत्वेन बुद्ध्यादेः
कल्प्यते साप्यनर्थिका ॥ ६६ ॥ सर्वेषां बुद्धिजनने यदि सामर्थ्यमिष्यते । रूपादीनां ततः कार्यभेदस्तेभ्यो न युज्यते ॥६७॥
रूपालोकादिकं कार्यमनेकं चोपजायते । तेभ्यस्तावद्भ्य एवेति तदेतच्चिंत्यतां कथम् ॥ ६८ ॥ प्रभूतानां च नैकत्र साध्वी
सामर्थ्यकल्पना । तेषां प्रभूतभावेन तदेकत्वविरोधतः ॥ ६९ ॥ तानशेषान् प्रतीत्येह भवदेकं कथं भवेत् । एकस्वभावमेकं
यत्तत्तु नानेकभावतः ॥ ७० ॥ यतो भिन्नस्वभावत्वे सति तेषामनेकता । तावत्सामर्थ्यभावे च कुतस्तस्यैकरूपता ॥ ७१ ॥
यज्जायते प्रतीत्यैकसामर्थ्यं नान्यतो हि तत् । तयोरभिन्नतापत्तेर्भेदे भेदस्तयोरपि ॥ ७२ ॥ न प्रतीत्यैकसामर्थ्यं जायते
तत्र किंचन । सर्वसामर्थ्यभूतिस्वभावत्वात्तस्य चेन्न तत् ॥ ७३ ॥ प्रत्येकं तस्य तद्भावे युक्ता ह्युक्तस्वभावता । न हि

यत्सर्वसामर्थ्यं तत्प्रत्येकत्ववर्जितम् ॥ ७४ ॥ अत्र चोक्तं न चाप्येषां तत्स्वन्नावत्वकल्पना । साध्वीत्यतिप्रसंगादेरन्यथा-
प्युक्तिसंन्नवात् ॥ ७५ ॥ अथान्यत्रापि सामर्थ्यं रूपादीनां प्रकल्प्यते । न तदेव तदित्येवं नाना चैकत्र तत्कुतः ॥ ७६ ॥
सामग्रीन्नेदतो यश्च कार्यन्नेदः प्रगीयते । नानाकार्यसमुत्पाद एकस्याः सोऽपि बाध्यते ॥ ७७ ॥ उपादानादिन्नेदेन न
चैकस्यास्तु संगता । युक्त्या विचार्यमाणेह तदनेकत्वकल्पना ॥ ७८ ॥ रूपं येन स्वन्नावेन रूपोपादानकारणम् । नि-
मित्तकारणं ज्ञाने तत्तेनान्येन वा न्नवेत् ॥ ७९ ॥ यदि तेनैव विज्ञानं बोधरूपं न युज्यते । अथान्येन बलाद्रूपं द्विस्व-
न्नावं प्रसज्यते ॥ ८० ॥ अबुद्धिजनकव्यावृत्त्या चेद्बुद्धिप्रसाधकः । रूपक्षणो ह्यबुद्धित्वात् कथं रूपस्य साधकः ॥ ८१ ॥
स हि व्यावृत्तिन्नेदेन रूपादिजनको ननु । उच्यते व्यवहारार्थमेकरूपोऽपि तत्त्वतः ॥८२॥ अगंधजननव्यावृत्त्यायं कस्मान्न
गन्धकृत् । उच्यते तदन्नावाच्चेन्नावोऽन्यस्याः प्रसज्यते ॥ ८३ ॥ एवं व्यावृत्तिन्नेदेऽपि तस्यानेकस्वन्नावता । बलादापद्यते
सा चायुक्ताभ्युपगमक्षतेः॥८४॥ विन्निन्नकार्यजननस्वन्नावाश्चाङ्कुरादयः । यदि ज्ञानेऽपि न्नेदः स्यान्न चेन्नेदो न युज्यते॥८५॥
सामग्र्यपेक्षयाप्येवं सर्वथा नोपपद्यते । यद्धेतुहेतुमन्नावस्तदेषाप्युक्तिमात्रकम् ॥ ८६ ॥ नानात्वाबाधनाच्चेह कुतः स्वकृतवे-
दनम् । सत्यप्यस्मिन् मिथोऽत्यंततन्नेदादिति चिंत्यताम् ॥ ८७ ॥ वास्यवासकन्नावाच्चेन्नैतत्तस्याप्यसंन्नवात् । असंन्नवः कथं
न्वस्य विकल्पानुपपत्तितः ॥ ८८ ॥ वासकाद्वासना न्निन्ना अन्निन्ना वा न्नवेद्यदि । न्निन्ना स्वयं तया शून्यो नैवान्यं वास-
यत्यसौ ॥ ८९ ॥ अथान्निन्ना न संक्रांतिस्तस्या वासकरूपवत् । वास्ये सत्यां च संसिद्धिर्व्यांशस्य प्रजायते ॥ ९० ॥ अस-
त्यामपि संक्रांतौ वासयत्येव चेदसौ । अतिप्रसंगः स्यादेवं स च न्यायबहिष्कृतः ॥ ९१ ॥ वास्यवासकन्नावश्च न हेतुफल-

भावतः । तत्त्वतोऽन्य इति न्यायात्स चायुक्तो निदर्शितः ॥ ९२ ॥ तत्तज्ञानस्वभावं जन्यभावं तथापरम् । अतः स्वभावनियमाभावायुक्तः स कदाचन ॥ ९३ ॥ उभयोर्ग्रहणाभावे न तथाभावकल्पनम् । तयोर्न्याय्यं न चैकेन द्वयोर्ग्रहणमस्ति यः ॥ ९४ ॥ एकमर्थं विजानाति न विज्ञानद्वयं यथा । विजानाति न विज्ञानमेकमर्थद्वयं तथा ॥ ९५ ॥ वस्तुस्थित्या तयोस्तस्य एकेनापि तथाग्रहात् । नो बाधकं न चैकेन द्वयोर्ग्रहणमस्त्यदः ॥ ९६ ॥ तथाग्रहस्तयोर्नेतरेतरग्रहणात्मकः । कदाचिदपि युक्तो यदतः कथमबाधकम् ॥ ९७ ॥ तथाग्रहे च सर्वत्राविनाभावग्रहं विना । न धूमादिग्रहादेव ह्यनलादिगतिः कथम् ॥ ९८ ॥ समनंतरवैकल्यं तत्रेत्यनुपपत्तिकम् । तुल्ययोरपि तद्भावे हंत क्वचिददर्शनात् ॥ ९९ ॥ न तयोस्तुल्यतैकस्य यस्मात्कारणकारणम् । बोधात्तद्धेतुविषयं नन्वेवमितरस्य च ॥ १०० ॥ यः केवलानलग्राहिज्ञानकारणकारणः । सोऽप्येवं न च तद्धेतोस्तज्ज्ञानादपि तद्गतिः ॥ १०१ ॥ तज्ज्ञानं यत्र वै धूमज्ञानस्य समनंतरः । तथाभूदित्यतो नेह तज्ज्ञानादपि तद्गतिः ॥ १०२ ॥ तथेति हंत कोऽन्वर्थस्तत्तथाभावतो यदि । इतरत्रैकमेवेत्थं ज्ञानं तद्भावि भाव्यताम् ॥ १०३ ॥ तदभावेऽन्यथाभावस्तस्य सोऽस्यापि विद्यते । अनंतरचिरातीतं तत्पुनर्वस्तुतः समम् ॥ १०४ ॥ अग्निज्ञानजमेतेन धूमज्ञानं स्वभावतः । तथाविकल्पकृन्नान्यदिति प्रत्युक्तमिष्यताम् ॥ १०५ ॥ अथ कथंचिदेकेन तयोरग्रहणे सति । तथाप्रतीतितो न्याय्यं न तथाभावकल्पनम् ॥ १०६ ॥ प्रत्यक्षानुपलंभाभ्यां हंतैवं साध्यते कथम् । कार्यकारणता तस्मात्सद्भावादेरनिश्चयात् ॥ १०७ ॥ न पूर्वमुत्तरं चेह तदन्याग्रहणाद्ध्रुवम् । गृह्यतेऽत इदं नातो नन्वतीन्द्रियदर्शनम् ॥ १०८ ॥ विकल्पोऽपि तथा न्यायाद्युज्यते न यनीदृशः । तत्संस्कारप्रसूतत्वात् क्षणिकत्वाच्च सर्वथा ॥ १०९ ॥ नेत्थं बोधान्यथाभावे घटते तद्वि-

निश्चयः । माध्यस्थ्यमवलंब्यैतच्चिंत्यतां स्वयमेव तु ॥ ११० ॥ अग्न्यादिज्ञानमेवेह न धूमज्ञानतां यतः । भजत्याकारभेदेन कुतो बोधान्वयस्ततः ॥ १११ ॥ तदाकारपरित्यागात्तस्याकारांतरस्थितिः । बोधान्वयप्रदीर्घैकाध्यवसायप्रवर्तकः ॥ ११२ ॥ स्वसंवेदनसिद्धत्वान्न च भ्रांतोऽयमित्यपि । कल्पना युज्यते युक्त्या सर्वभ्रांतिप्रसंगतः ॥ ११३ ॥ प्रदीर्घाध्यवसायेन नश्वरादिविनिश्चयः । अस्य च भ्रांततायां यत्तत्तथेति न युक्तिमत् ॥ ११४ ॥ तस्मादवश्यमेष्टव्या विकल्पस्यापि कस्यचित् । येन तेन प्रकारेण सर्वथाऽभ्रांतरूपता ॥ ११५ ॥ सत्यामस्यां स्थितोऽस्माकमुक्तवन्न्याययोगतः । बोधान्वयो दृढोऽसत्त्वभावाच्चातिप्रसंगतः ॥ ११६ ॥ अन्यादृशपदार्थेभ्यः स्वयमन्यादृशोऽप्ययम् । यतश्चेष्टस्ततो नास्मात्तत्रासंदिग्धनिश्चयः ॥ ११७ ॥ तत्तज्जननभावत्वे ध्रुवं तद्भावसंगतिः । तस्यैव भावो नान्यो यज्जन्यात्र जननं तथा ॥ ११८ ॥ एवं तज्जन्यभावत्वेऽप्येषा भाव्या विचक्षणैः । तदेव हि यतो भावः स चेतरसमाश्रयः ॥ ११९ ॥ इत्येवमन्वयापत्तिः शब्दार्थादेव जायते । अन्यथा कल्पनं चास्य सर्वथा न्यायबाधितम् ॥ १२० ॥ तद्रूपशक्तिशून्यं तत्कार्यं कार्यांतरं यथा । व्यापारोऽपि न तस्यापि नापेक्षा सत्त्वतः क्वचित् ॥ १२१ ॥ तथापि तु तयोरेव तत्स्वभावत्वकल्पनम् । अन्यत्रापि समानत्वात् केवलं ध्यांध्यसूचकम् ॥ ॥ १२२ ॥ किं चान्यत्क्षणिकत्वे व आर्षार्थोऽपि विरुध्यते । विरोधापादनं चास्य नाल्पस्य तमसः फलम् ॥ १२३ ॥ इत एकनवते कल्पे शक्त्या मे पुरुषो हतः । तेन कर्मविपाकेन पादे विद्धोऽस्मि भिक्षवः ॥ १२४ ॥ मे मयेत्यात्मनिर्देशस्तद्गतोक्ता वधक्रिया । स्वयमाप्तेन यत्तद्वः कोऽयं क्षणिकताग्रहः ॥ १२५ ॥ संतानापेक्षयैतच्चेदुक्तं भगवता ननु । स हेतुफलभावो यत्तन्मे इति न संगतम् ॥ १२६ ॥ ममेति हेतुशक्त्या चेत्तस्यार्थोऽयं विवक्षितः । नात्र प्रमाणमत्यक्षा तद्विवक्षा

यतो मता ॥ १२७ ॥ तद्देशना प्रमाणं चेन्न साऽन्यार्था भविष्यति । तत्रापि किं प्रमाणं चेदिदं पूर्वोक्तमार्षकम् ॥ १२८ ॥
तथान्यदपि यत्कल्पस्थायिनी पृथिवी क्वचित् । उक्ता भगवता भिक्षूनामंत्र्य स्वयमेव तु ॥ १२९ ॥ पंचः बाह्या द्विविज्ञेया
इत्यन्यदपि चार्षकम् । प्रमाणमवगंतव्यं प्रक्रांतार्थप्रसाधकम् ॥ १३० ॥ क्षणिकत्वे यतोऽमीषां न द्विविज्ञेयता भवेत् ।
भिन्नकालग्रहे ह्याभ्यां तच्छब्दार्थोपपत्तितः ॥ १३१ ॥ एककालग्रहे तु स्यात्तत्रैकस्याप्रमाणता । गृहीतग्रहणादेवं मिथ्या
तथागतं वचः ॥ १३२ ॥ इन्द्रियेण परिच्छिन्ने रूपादौ तदनंतरम् । यद्रूपादि ततस्तत्र मनोज्ञानं प्रवर्तते ॥ १३३ ॥ एवं च
न विरोधोऽस्ति द्विविज्ञेयत्वभावतः । पंचानामपि चेन्न्यायादेतदप्यसमंजसम् ॥ १३४ ॥ नैकोऽपि यद्द्विविज्ञेय एकैकेनैव वेद-
नात् । सामान्यापेक्षयैतच्चेन्न तत्सत्त्वप्रसंगतः ॥ १३५ ॥ सत्त्वेऽपि नेन्द्रियज्ञानं हंत तद्गोचरं मतम् । द्विविज्ञेयत्वमित्येवं
क्षणभेदे न तत्त्वतः ॥ १३६ ॥ सर्वमेतेन विक्षिप्तं क्षणिकत्वप्रसाधनम् । तथाप्यूर्ध्वं विशेषेण किंचित्तत्रापि वक्ष्यते ॥१३७॥

॥ अथ पंचमः स्तबकः ॥

॥ विज्ञानमात्रवादोऽपि न सम्यगुपपद्यते । मानं यत्तत्त्वतः किंचिदर्थाभावे न विद्यते ॥ १ ॥ न प्रत्यक्षं यतो भावालं-
बनं न तदिष्यते । नानुमानं तथाभूतसल्लिंगानुपलब्धितः ॥ २ ॥ उपलब्धिलक्षणप्राप्तोऽर्थो येनोपलभ्यते । ततश्चानुपल-
भ्यैव तदभावोऽवसीयते ॥ ३ ॥ उपलब्धिलक्षणप्राप्तिस्तद्धेत्वंतरसंहतिः । तेषां च तत्स्वभावत्वे तस्यासिद्धिः कथं भवेत्
॥ ४ ॥ सहार्थेन तज्जननस्वभावानीति चेन्ननु । जनयत्येव सत्येवमन्यथा तत्स्वभावता ॥ ५ ॥ योग्यतामधिकृत्याथ तत्स्व-

भावत्वकल्पना । हंतैवमपि सिद्धोऽर्थः कदाचिदुपलब्धितः ॥ ६ ॥ अन्यथा योग्यता तेषां कथं युक्त्योपपद्यते । न हि लोकेऽश्वमापादेः सिद्धा पक्त्यादियोग्यता ॥ ७ ॥ पराभिप्रायतो ह्येतदेवं चेदुच्यते न यत् । उपलब्धिलक्षणप्राप्तोऽर्थस्तस्योपलभ्यते ॥ ८ ॥ अतद्ग्रहणभावेश्च यदि नाम न गृह्यते । तत एतावता सत्त्वं न तस्यातिप्रसंगतः ॥ ९ ॥ विज्ञानं यत्स्वसंवेद्यं न त्वर्थो युक्तियोगतः । अतस्तद्वेदने तस्य ग्रहणं नोपपद्यते ॥ १० ॥ एवं चाग्रहणादेव तदभावोऽवसीयते । अतः किमुच्यते मानमर्थाभावे न विद्यते ॥ ११ ॥ अर्थग्रहणरूपं यत्तत्स्वसंवेद्यमिष्यते । तद्वेदने ग्रहस्तस्य ततः किं नोपपद्यते ॥ १२ ॥ घटादिज्ञानमित्यादिसंवित्तेस्तत्प्रवृत्तितः । प्राप्तेरर्थक्रियायोगात् स्मृतेः कौतुकभावतः ॥ १३ ॥ ज्ञानमात्रे तु विज्ञानं ज्ञानमेवेत्यदो भवेत् । प्रवृत्त्यादि ततो न स्यात्प्रसिद्धं लोकशास्त्रयोः ॥ १४ ॥ तदन्यग्रहणे चास्य प्रद्वेषोऽर्थेऽनिबंधनः । ज्ञानांतरेऽपि सदृशं तदसंवेदनादि यत् ॥ १५ ॥ युक्त्ययोगश्च योऽर्थस्य गीयते जातिवादतः । ग्राह्यादिभावद्वारेण ज्ञानवादेऽप्यसौ समः ॥ १६ ॥ नैकांतग्राह्यभावं तद्ग्राहकाभावतो भुवि । ग्राहकैकांतभावं तु ग्राह्याभावादसंगतम् ॥१७॥ विरोधान्नोभयाकारमन्यथा तदसद्भवेत् । निःस्वभावत्वतस्तस्य सत्त्वं युज्यते कथम् ॥ १८ ॥ प्रकाशकस्वभावं हि विज्ञानं तत्त्वतो मतम् । अकर्मकं तथा चैतत्स्वयमेव प्रकाशते ॥ १९ ॥ यथास्ते शेत इत्यादौ विना कर्म स एव हि । तथोच्यते जगत्यस्मिंस्तथा ज्ञानमपीष्यताम् ॥ २० ॥ उच्यते सांप्रतमदः स्वयमेव विचिंत्यताम् । प्रमाणाभावतस्तन्न यद्येतदुपपद्यते ॥ २१ ॥ एवं न यत्तदात्मानमपि हंत प्रकाशयेत् । अतस्तदित्थं नो युक्तमन्यथा न व्यवस्थितिः ॥ २२ ॥ व्यवस्थितो च तत्त्वस्य तथाभावप्रकाशकम् । ध्रुवं यतस्ततोऽकर्मकत्वमस्य कथं भवेत् ॥ २३ ॥ व्यवस्थापकमस्यैवं भ्रांतं चैतत्तु भावतः ।

तथेत्यभ्रांतमत्रापि ननु मानं न विद्यते ॥ २४ ॥ भ्रांताभ्रांतिरूपा न युक्तियुक्त्या व्यवस्थितिः । दृष्टा तैमिरिकादीनामक्षादाविति चेन्न तत् ॥ २५ ॥ नाक्षादिदोषविज्ञानं तदन्यभ्रांतिवद्यतः । भ्रांतं तस्य तथाभावे भ्रांतस्याभ्रांतता भवेत् ॥ २६ ॥ न च प्रकाशमात्रं तु लोके क्वचिदकर्मकम् । दीपादौ युज्यते न्यायादतश्चैतदपार्थकम् ॥ २७ ॥ दृष्टांतमात्रतः सिद्धिस्तदत्यंतविधर्मिणः । न च साध्यस्य यत्तेन शब्दमात्रमसावपि ॥ २८ ॥ किं च विज्ञानमात्रत्वे न संसारापवर्गयोः । विशेषो विद्यते कश्चित्तथा चैतत्कृयोदितम् ॥ २९ ॥ चित्तमेव हि संसारो रागादिक्लेशवासितम् । तदेव तैर्विनिर्मुक्तं भवांत इति कथ्यते ॥ ३० ॥ रागादिक्लेशवर्गो यन्न विज्ञानात्पृथग्मतः । एकांतैकस्वभावे च तस्मिन् किं केन वासितम् ॥ ३१ ॥ क्लिष्टं विज्ञानमेवासौ क्लिष्टता तत्र यद्वशात् । नील्यादिवदसौ वस्तु तद्वदेव प्रसज्यते ॥ ३२ ॥ मुक्तौ च तस्य भेदेन भावः स्यात्सदशुद्धिवत् । ततो बाह्यार्थतासिद्धिरनिष्टा संप्रसज्यते ॥ ३३ ॥ प्रकृत्यैव तथाभूतं तदेव क्लिष्टतेति चेत् । तदन्यूनातिरिक्तत्वे केन युक्तिर्विचिंत्यताम् ॥ ३४ ॥ असत्यपि च या बाह्ये ग्राह्यग्राहकलक्षणे । द्विचंद्रभ्रांतिवद्भ्रांतिरियं वः क्लिष्टतेति चेत् ॥ ३५ ॥ अस्त्वेतत्किं तु तद्धेतुर्निग्रहेत्यंतरोद्भवा । इयं स्यात्तिमिराभावे न हीन्दुद्वयदर्शनम् ॥ ३६ ॥ न चासदेव तद्धेतुर्बोधमात्रं न चापि तत् । सदैव क्लिष्टतापत्तिरिति मुक्तिर्न युज्यते ॥ ३७ ॥ मुक्त्यभावे च सर्वैव ननु चिंता निरर्थिका । भावेऽपि सर्वदा तस्याः सम्यगेतद्विचिंत्यताम् ॥ ३८ ॥ विज्ञानमात्रवादोऽयं नेत्थं युक्त्योपपद्यते । माध्यस्थ्यान्निवेशो न तस्मादत्रापि युज्यते ॥ ३९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ षष्ठः स्तवकः ॥

यच्चोक्तं पूर्वमत्रैव क्षणिकत्वप्रसाधकम् । नाशहेतोरयोगादि तदिदानीं परीक्ष्यते ॥ १ ॥ हेतोः स्यान्नश्वरो भावोऽनश्वरो वा विकल्पयन् । नाशहेतोरयोगित्वमुच्यते तन्न युक्तिमत् ॥ २ ॥ हेतुं प्रतीत्य यदसौ तथा नश्वर इष्यते । यथैव भवतो हेतुर्विशिष्टफलसाधकः ॥ ३ ॥ तथास्वभाव एवासौ स्वहेतोरेव जायते । सहकारिणमासाद्य यस्तथाविधकार्यकृत् ॥ ४ ॥ न पुनः क्रियते किंचित्तेनास्य सहकारिणा । समानकालभावित्वात्तथा चोक्तमिदं तव ॥ ५ ॥ उपकारी विरोधी च सहकारी च यो मतः । प्रबंधापेक्षया सर्वो नैककाले कथंचन ॥ ६ ॥ सहकारिकृतो हेतोर्विशेषो नास्ति यद्यपि । फलस्य तु विशेषोऽस्ति तत्कृतातिशयान्वितः ॥ ७ ॥ न चास्यातत्स्वभावत्वे सफलस्यापि युज्यते । सभागक्षणजन्मासेस्तथाविधतदन्यवत् ॥ ८ ॥ अस्थानपक्षपातश्च हेतोरनुपकारिणः । अपेक्षायां नियुंक्ते यत्कार्यमेतत्कृयोदितम् ॥ ९ ॥ यस्मात्तस्याप्यदस्तुल्यं विशिष्टफलसाधकम् । भावहेतुं समाश्रित्य ननु न्यायान्निदर्शितम् ॥ १० ॥ एवं च व्यर्थमेवेह व्यतिरिक्तादिचिंतनम् । नाश्यमाश्रित्य नाशस्य क्रियते यद्विचक्षणैः ॥ ११ ॥ किंच निर्हेतुके नाशे हिंसकत्वं न युज्यते । व्यापाद्यते सदा यस्मान्न कश्चित्केनचित्क्वचित् ॥ १२ ॥ कारणत्वात् स संतानविशेषप्रभवस्य चेत् । हिंसकस्तत्र संतानसमुत्पत्तेरसंभवात् ॥ १३ ॥ सांवृतत्वाद्धयोत्पादो संतानस्य खपुष्पवत् । न सत्तदधर्मत्वाच्च हेतुस्तत्संभवे कुतः ॥ १४ ॥ विसभागक्षणस्याथ जनको हिंसको न तत् । स्वतोऽपि तस्य तत्प्रासेर्जनकत्वाविशेषतः ॥ १५ ॥ हन्म्येनमिति संक्लेशाद्धिंसकश्चेत्प्रकल्प्यते । नैव त्वभी-

तितो यस्मादयमेव न युज्यते ॥ १६ ॥ संक्लेशो यद्गुणोत्पादः स चाक्लिष्टाच्च केवलात् । न चान्यसचिवस्यापि तस्यानतिश-
याततः ॥ १७ ॥ तं प्राप्य तत्स्वभावत्वात्ततः स इति चेन्ननु । नाशहेतुमवाप्यैवं नाशपक्षेऽपि न क्षतिः ॥ १८ ॥ अन्ये
तु जन्यमाश्रित्य तत्स्वभावाद्यपेक्षया । एवमाहुरहेतुत्वं जनकस्यापि सर्वथा ॥ १९ ॥ न तत्स्वभावजनकस्तदपेक्ष्यप्रसंगतः ।
जन्मायोगादिदोषाच्च नेतरस्यापि युज्यते ॥ २० ॥ न चोभयादिभावस्य विरोधासंभवादितः । स्वनिवृत्त्यादिभावादौ का-
र्याभावादितोऽपरे ॥ २१ ॥ न चाध्यक्षविरुद्धत्वं जनकत्वस्य मानतः । असिद्धेरत्र नीत्या तद्व्यवहारनिषेधतः ॥ २२ ॥
मानाभावे परेणापि व्यवहारो निषिध्यते । सज्ज्ञानशब्दविषयस्तद्वदत्रापि दृश्यताम् ॥ २३ ॥ अर्थक्रियासमर्थत्वं क्षणिके
यच्च गीयते । उत्पत्त्यनंतरं नाशाद्विज्ञेयं तदयुक्तिमत् ॥ २४ ॥ अर्थक्रिया यतोऽसौ वा तदन्या वा द्वयी गतिः । तत्त्वे न
तत्र सामर्थ्यमन्यतस्तत्समुद्भवात् ॥ २५ ॥ न स्वसंधारणे न्यायाज्जन्मानंतरनाशतः । न च नाशेऽपि सद्युक्त्या तद्धेतोस्त-
त्समुद्भवात् ॥ २६ ॥ अन्यत्वेऽन्यस्य सामर्थ्यमन्यत्रेति न संगतम् । ततोऽन्यभाव एवैतन्नासौ न्याय्यो दलं विना ॥ २७ ॥
नासत्सज्जायते यस्मादन्यसत्त्वस्थितावपि । तस्यैव तु तथाभावे नन्वसिद्धोऽन्वयः कथम् ॥ २८ ॥ भूतिर्येषां क्रिया सोक्ता
न चासौ युज्यते क्वचित् । कर्तृभोक्तृस्वभावत्वविरोधादिति चिंत्यताम् ॥ २९ ॥ न चातीतस्य सामर्थ्यं तस्यामिति निदर्शि-
तम् । न चान्यो लौकिकः कश्चिच्छब्दार्थोऽत्रेत्ययुक्तिमत् ॥ ३० ॥ परिणामोऽपि नो हेतुः क्षणिकत्वप्रसाधने । सर्वदैवान्य-
थात्वेऽपि तथाभावोपलब्धितः ॥ ३१ ॥ नार्थांतरगमो यस्मात्सर्वथैव न चागमः । परिणामः प्रमासिद्ध इष्टश्च खलु पंडितैः
॥ ३२ ॥ यच्चेदमुच्यते भूमोऽताद्वस्थ्यमनित्यताम् । एतत्तदेव न भवत्यतोऽन्यत्वे ध्रुवोऽन्वयः ॥ ३३ ॥ तदेव न भवत्ये-

तत्तच्चेन्न भवतीति च । विरुद्धं हंत किं चान्यदादिमत्तत्प्रसज्यते ॥ ३४ ॥ क्षीरनाशश्च दध्येव यद्दृष्टं गोरसान्वितम् । न तु तैलाद्यतः सिद्धः परिणामोऽन्वयावहः ॥ ३५ ॥ नासत्सज्जायते जातु सच्चासत्सर्वथैव हि । शक्त्यभावादिति व्यासेः सत्स्वभावत्वहानितः ॥ ३६ ॥ नित्येतरदतो न्यायात्तत्तथाभावतो हि तत् । प्रतीतिसचिवात्सम्यक् परिणामेन गम्यते ॥ ३७ ॥ अंते क्षयेक्षणं चाद्यक्षणक्षयप्रसाधनम् । तस्यैव तत्स्वभावत्वाद्युज्यते न कदाचन ॥ ३८ ॥ आदौ क्षयस्वभावे च तत्रांते दर्शनं कथम् । तुल्यापरापरोत्पत्तिविप्रलंभाद्यथोदितम् ॥ ३९ ॥ अंते क्षयेक्षणादादौ क्षयोऽदृष्टोऽनुमीयते । सदृशेनावरुद्धत्वात्तद्ग्रहाद्धि तदग्रहः ॥ ४० ॥ एतदप्यसदेवेति सदृशो भिन्न एव यत् । भेदाग्रहे कथं तस्य तत्स्वभावत्वतो ग्रहः ॥ ४१ ॥ तदर्थनियतोऽसौ यद्भेदमन्याग्रहाद्धि तत् । न गृह्णातीति चेत्तुल्यः सोऽपरेण कुतो गतिः ॥ ४२ ॥ तथागतेर्भावे च वचस्तुच्छमिदं ननु । सदृशेनावरुद्धत्वात्तद्ग्रहाद्धि तदग्रहः ॥ ४३ ॥ भावे चास्या बलादेकमनेकग्रहणात्मकम् । अन्वयि ज्ञानमेष्टव्यं सर्वं तत्क्षणिकं कुतः ॥ ४४ ॥ ज्ञानेन गृह्यते चार्थो न चापि परदर्शने । तदभावे नु तद्भावात्कदाचिदपि तत्त्वतः ॥ ४५ ॥ ग्रहणेऽपि यदा ज्ञानमुदेत्युत्पत्त्यनंतरम् । तदा तत्तस्य जानाति क्षणिकत्वं कथं ननु ॥ ४६ ॥ तस्यैव तत्स्वभावत्वात् स्वात्मनैव तदुद्भवात् । यथा नीलादिताद्रूप्यात्तन्मिथ्यात्वसंशयात् ॥ ४७ ॥ न चापि स्वानुमानेन धर्मभेदस्य संभवात् । लिंगधर्मातिपाताच्च तत्स्वभावाद्ययोगतः ॥ ४८ ॥ नित्यस्यार्थक्रियायोगोऽप्येवं युक्त्या न गम्यते । सर्वमेवाविशेषेण विज्ञानं क्षणिकं यतः ॥ ४९ ॥ तथा चित्रस्वभावत्वान्न चार्थस्य न युज्यते । अर्थक्रिया ननु न्यायात्क्रमाक्रमविभावनी ॥ ५० ॥ अन्ये त्वभिदधत्येवमेतदास्थानिवृत्तये । क्षणिकं सर्वमेवेति बुद्धेनोक्तं न तत्त्वतः ॥ ५१ ॥ विज्ञानमात्रम-

प्येवं बाह्यसंगनिवृत्तये । विनेयान् कांश्चिदाश्रित्य यद्वा तद्देशनाहृतः ॥ ५२ ॥ न चैतदपि न न्याय्यं यतो बुद्धो महामुनिः । सुवैद्यवद्विना कार्यं द्रव्यासत्यं न भाषते ॥ ५३ ॥ ब्रुवते शून्यमन्ये तु सर्वमेव विचक्षणाः । न नित्यं नाप्यनित्यं यद्वस्तु युक्त्योपपद्यते ॥ ५४ ॥ नित्यमर्थक्रियाभावात्क्रमाक्रमविरोधतः । अनित्यमपि चोत्पादव्ययाभावान्न जातुचित् ॥ ५५ ॥ उत्पादव्ययबुद्धिश्च भ्रांतानंदादिकारणम् । कुमार्याः स्वप्नवज्ज्ञेया पुत्रजन्मादिबुद्धिवत् ॥ ५६ ॥ अत्राप्यभिदधत्यन्ये किमित्थं तत्त्वसाधनम् । प्रमाणं विद्यते किंचिदाहोस्विच्छून्यमेव हि ॥ ५७ ॥ शून्यं चेत्सुस्थितं तत्त्वमस्ति चेच्छून्यता कथम् । तस्यैव ननु सद्भावादिति सम्यग्विचिंत्यताम् ॥ ५८ ॥ प्रमाणमंतरेणापि स्यादेवं तत्त्वसंस्थितिः । अन्यथा नेति सुव्यक्तमिदमीश्वरचेष्टितम् ॥ ५९ ॥ उक्तं विहाय मानं चेच्छून्यतान्यस्य वस्तुनः । शून्यत्वे प्रतिपाद्यस्य ननु व्यर्थः परिश्रमः ॥ ६० ॥ तस्याप्यशून्यतायां च प्राश्निकानां बहुत्वतः । प्रभूता शून्यतापत्तिरनिष्टा संप्रसज्यते ॥ ६१ ॥ यावतामस्ति तन्मानं प्रतिपाद्यास्तथा च ये । संति ते सर्व एवेति प्रभूतानामशून्यता ॥ ६२ ॥ एवं च शून्यवादोऽपि तद्विनेयानुगुण्यतः । अभिप्रायत इत्युक्तो लक्ष्यते तत्त्ववेदिना ॥ ६३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ सप्तमः स्तवकः ॥

अन्ये त्वाहुरनाद्येव जीवाजीवात्मकं जगत् । सदुत्पादव्ययध्रौव्ययुक्तं शास्त्रकृतश्रमाः ॥ १ ॥ घटमौलिसुवर्णार्थी नाशोत्पादस्थितिष्वयम् । शोकप्रमोदमाध्यस्थ्यं जनो याति सहेतुकम् ॥ २ ॥ पयोव्रतो न दध्यत्ति न पयोऽत्ति दधिव्रतः । अ-

शास्त्रवार्ता
समुच्चयः
॥ १५ ॥

गोरसव्रतो नोभे तस्मात्तत्त्वं त्रयात्मकम् ॥ ३ ॥ अत्राप्यभिदधत्यन्ये विरुद्धं हि मिथस्त्रयम् । एकत्रैवैकदा नैतद् घटां
प्रांचति जातुचित् ॥ ४ ॥ उत्पादोऽभूतभवनं विनाशस्तद्विपर्ययः । ध्रौव्यं चोभयशून्यं यदेकदैकत्र तत्कथम् ॥ ५ ॥ शोक-
प्रमोदमाध्यस्थ्यमुक्तं यच्चात्र साधनम् । तदप्यसांप्रतं यत्तद्वासनाहेतुकं मतम् ॥ ६ ॥ किं च स्याद्वादिनो नैव युज्यते नि-
श्चयः क्वचित् । स्वतंत्रापेक्षया तस्य न मानं मानमेव यत् ॥ ७ ॥ संसार्यपि न संसारी मुक्तोऽपि न स एव हि । तदतद्रूप-
भावेन सर्वमेवाव्यवस्थितम् ॥ ८ ॥ न आद्युकुटोत्पादो न घटानाशधर्मकः । स्वर्णास्तिनान्य एवेति न विरुद्धं मिथस्त्रयम्
॥ ९ ॥ न चोत्पादव्ययौ न स्तो ध्रौव्यवत्तत्क्रिया गतेः । नास्तित्वे तु तयोर्ध्रौव्यं तत्त्वतोऽस्तीति न प्रमा ॥ १० ॥ न नास्ति
ध्रौव्यमप्येवमविगानेन तद्गतेः । अस्याश्च भ्रांततायां न जगद्भ्रांतत्वागतिः ॥ ११॥ उत्पादोऽभूतभवनं स्वहेत्वंतरधर्मकम् ।
तथाप्रतीतियोगेन विनाशस्तद्विपर्ययः ॥ १२॥ नचैतदुभयाभावस्वभावं ध्रौव्यमिष्यते । अन्यथा त्रितयाभाव एकदैकत्र किं
न तत् ॥ १३ ॥ एकत्रैवैकदैवैतत्त्रितयं वस्तुनि स्थितम् । न्याय्यं भिन्ननिमित्तत्वात्तदभेदे न युज्यते ॥ १४ ॥ उच्यते च घटे-
मौलिस्वर्णस्थितिधर्मिणि । अनाद्यन्यथाबाधेऽपि तत्र तत्त्वं न सज्जयेत् ॥ १५ ॥ नाशमात्रं तदित्थं चेत्तद्वितीयं निर्विकार-
णम् । क्षणस्थितिस्वभावं तु न युत्पादव्ययौ विना ॥ १६ ॥ तद्वित्यं न्यायमेवेति ज्ञायमानो न जातुचित् । ज्ञानात्रायश्च
नाशोऽपि तद्वैवेति न लौकिकम् ॥ १७ ॥ वासनाहेतुकं यच्च शोकादि परिकीर्तितम् । तदयुक्तं तत्क्रिया सा न तात्त्वनि-
बंधना ॥ १८ ॥ यदा नाभेतरापत्तिरेकत्वाभाव वस्तुनः । तत्रानेऽतिप्रसंगादिनियमात् संप्रगृह्यते ॥ १९ ॥ न मानं मानमे-
वेति सर्वथा निश्चयश्च यः । उभौ न युज्यते सोऽपि यदेकांतनिबंधनः ॥ २० ॥ मानं चेन्मानमेवेति प्रत्यक्षं लैंगिकं न तु ।

॥ १५

तत्तच्चेन्मानमेवेति स्यात्तद्भावादृते कथम् ॥२१॥ न स्वसत्त्वं परासत्त्वं तदसत्त्वविरोधतः। स्वसत्त्वासत्त्ववद्व्यायाश्च च नास्त्येव
तत्र तत्॥२२॥ परिकल्पितमेतच्चेन्नन्वित्थं तत्त्वतो न तत्। ततः क इह दोषश्चेन्ननु तद्भावसंगतिः॥२३॥ अनेकांतत एवातः
सम्यग्मानव्यवस्थितेः। स्याद्वादिनो नियोगेन युज्यते निश्चयः परम् ॥ २४ ॥ एतेन सर्वमेवेति यदुक्तं तन्निराकृतम्। शि-
ष्यव्युत्पत्तये किंचित्तथाप्यपरमुच्यते ॥ २५ ॥ संसारी चेत्स एवेति कथं मुक्तस्य संभवः। मुक्तोऽपि चेत्स एवेति व्यपदे-
शोऽनिर्बंधनः ॥ २६ ॥ संसाराद्विप्रमुक्तो यन्मुक्त इत्यभिधीयते। नैतत्तस्यैव तद्भावमंतरेणोपपद्यते ॥ २७ ॥ तस्यैव च त-
थाभावे तन्निवृत्तीतरात्मकम्। द्रव्यपर्यायवद्वस्तु बलादेव प्रसिध्यति ॥ २८ ॥ लभते बाल्यचरितैर्बाल एव न चापि यत्।
युवा न लभते चान्यस्तैरायत्यैव चेष्टते ॥ २९ ॥ युवैव न च वृद्धोऽपि नान्यार्थं चेष्टनं च तत्। अन्वयादिमयं वस्तु तद-
भावोऽन्यथा भवेत् ॥ ३० ॥ अन्वयो व्यतिरेकश्च द्रव्यपर्यायसंज्ञितौ। अन्योन्यव्याप्तितो भेदाभेदवृत्त्यैव वस्तु तौ॥३१॥
नान्योऽन्यव्याप्तिरेकांतभेदेऽभेदे च युज्यते। अतिप्रसंगादैक्याच्च शब्दार्थानुपपत्तितः ॥ ३२ ॥ अन्योऽन्यमिति यद्भेदं व्या-
प्तिश्चाह विपर्ययम्। भेदाभेदे द्वयोस्तस्मादन्योऽन्यव्याप्तिसंभवः ॥ ३३ ॥ एवं न्यायाविरुद्धेऽस्मिन् विरोधोद्भावनं नृणाम्।
व्यसनं वा जडत्वं वा प्रकाशयति केवलम् ॥३४॥ न्यायात् खलु विरोधो यः स विरोध इहोच्यते। यद्वदेकांतभेदादौ तयोरेवा-
प्रसिद्धितः ॥ ३५ ॥ मृद्द्रव्यं यन्न पिंडादिधर्मांतरविवर्जितम्। यद्वा तेन विनिर्मुक्तं केवलं गम्यते क्वचित् ॥ ३६ ॥ ततोऽस-
त्तथान्यायादेकं चोभयसिद्धितः। अन्यत्रातो विरोधस्तदभावापत्तिलक्षणः ॥ ३७ ॥ जात्यंतरात्मके चास्मिन्नानवस्थादि-
दूषणम्। नियतत्वाद्विविक्तस्य भेदादेश्चाप्यसंभवात् ॥ ३८ ॥ नाभेदो भेदरहितो भेदो वाऽभेदवर्जितः। केवलोऽस्ति

यतस्तेन कुतस्तत्र विकल्पनम् ॥ ३९ ॥ येनाकारेण भेदः किं तेनासावेव किं द्वयम् । असत्त्वात्केवलस्येह सतश्च कथित-
त्वतः ॥ ४० ॥ यतश्च तत्प्रमाणेन गम्यते ह्युभयात्मकम् । अतोऽपि जातिमात्रं तदनवस्थादिकल्पनम् ॥ ४१ ॥ एवं ह्युभ-
यदोषादिदोषा अपि न दूषणम् । सम्यग्जात्यंतरत्वेन भेदाभेदप्रसिद्धितः ॥ ४२ ॥ एतेनैतत्प्रतिक्षिप्तं यदुक्तं पूर्ववादिभिः ।
विहायानुभवं मोहाज्जातियुक्त्यनुसारिभिः ॥ ४३ ॥ द्रव्यपर्याययोर्भेदे नैकस्योभयरूपता । अभेदेऽन्यतरस्थाननिवृत्ती चिं-
त्यतां कथम् ॥ ४४ ॥ यन्निवृत्तौ न यस्येह निवृत्तिस्तत्ततो यतः । भिन्नं नियमतो दृष्टं यथा कर्कः क्रमेलकात् ॥ ४५ ॥
निवर्तते च पर्यायो न तु द्रव्यं ततो न सः । अभिन्नो द्रव्यतोऽभेदेऽनिवृत्तिस्तत्स्वरूपवत् ॥ ४६ ॥ प्रतिक्षिप्तं च यद्भेदाभे-
दपक्षोऽन्य एव हि । भेदाभेदविकल्पाभ्यां हंत जात्यंतरात्मकः ॥ ४७ ॥ जात्यंतरात्मकं चैवं दोषास्ते समियुः कथम् ।
भेदाभेदे च येऽत्यंतं जातिभिन्ने व्यवस्थिताः ॥ ४८ ॥ किंचिन्निवर्ततेऽवश्यं तस्याप्यन्यत्तथा न यत् । अतस्तद्भेद एवेह
निवृत्त्याद्यन्यथा कथम् ॥ ४९ ॥ तस्येति योगसामर्थ्याद्भेद एवेति बाधितम् । अभिन्नदेशस्तस्येति यत्तद्व्याख्या तथोच्यते
॥ ५० ॥ अतस्तद्भेद एवेति प्रतीतिविमुखं वचः । तस्यैव च तथाभावात्तन्निवृत्तीतरात्मकम् ॥ ५१ ॥ नानुवृत्तिनिवृत्तिभ्यां
विना यदुपपद्यते । तस्यैव हि तथाभावः सूक्ष्मबुद्ध्या विचिंत्यताम् ॥ ५२ ॥ तस्यैव तु तथाभावे तदेव हि यतस्तथा ।
भवत्यतो न दोषो नः कश्चिदप्युपपद्यते ॥ ५३ ॥ इत्थमालोचनं चेदमन्वयव्यतिरेकवत् । वस्तुनस्तत्स्वभावत्वात्तथाभावप्र-
साधकम् ॥ ५४ ॥ न च भेदोऽपि बाधायै तस्यानेकांतवादिनः । जात्यंतरात्मकं वस्तु नित्यानित्यं यतो मतम् ॥ ५५ ॥
प्रत्यभिज्ञाबलाच्चैतदित्थं समवसीयते । इयं च लोकसिद्धैव तदेवेदमिति स्थिता ॥ ५६ ॥ न युज्यते च सन्न्यायादृते तत्परि-

णामिता । कालादिभेदतो वस्त्वभेदतश्च तथागतेः ॥ ५७ ॥ एकांतैक्ये न नाना यन्नानात्वे चैकमप्यदः । अतः कथं नु तद्भावस्तदेतदुभयात्मकम् ॥ ५८ ॥ तस्यैव तु तथाभावे कथंचिद्भेदयोगतः । प्रमातुरपि तद्भावाद्युज्यते मुख्यवृत्तितः ॥ ५९ ॥ नित्यैकयोगतो व्यक्तिभेदेऽप्येषा न संगता । तद्विहेति प्रसंगेन तदेवेदमयोगतः ॥ ६० ॥ सादृश्याज्ञानतो न्याय्या न विभ्रमवशादपि । एतद्द्वयमदे युक्तं न च सादृश्यकल्पनम् ॥ ६१ ॥ न च भ्रांतापि सद्बाधा भावादेव कदाचन । योगिप्रत्ययतद्भावे प्रमाणं नास्ति किंचन ॥ ६२ ॥ नाना योगी विजानात्यनाना नेत्यत्र न प्रमा । देशनाया विनेयानुगुण्येनापि प्रवृत्तितः ॥ ६३ ॥ या च लूनपुनर्जातनखकेशतृणादिषु । इयं संलक्ष्यते सापि तदाभासा न सैव हि ॥ ६४ ॥ प्रत्यक्षाभासभावेऽपि नाप्रमाणं यथैव हि । प्रत्यक्षं तद्वदेवेयं प्रमाणमवगम्यताम् ॥ ६५ ॥ मतिज्ञानविकल्पत्वान्न चानिष्टिरियं यतः । एतद्बला-ततः सिद्धं नित्यानित्यादि वस्तुनः ॥ ६६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथाष्टमः स्तबकः ॥

अन्ये त्वद्वैतमिच्छंति सद्ब्रह्मादिव्यपेक्षया । सतो यद्भेदकं नान्यत्तच्च तन्मात्रमेव हि ॥ १ ॥ यथा विशुद्धमाकाशं तिमिरोपप्लुतो जनः । संकीर्णमिव मात्राभिर्भिन्नाभिरभिमन्यते ॥ २ ॥ तथेदममलं ब्रह्म निर्विकल्पमविद्यया । कलुषत्वमिवापन्नं भेदरूपं प्रकाशते ॥ ३ ॥ अत्राप्यन्ये वदंत्येवमविद्या न सतः पृथक् । तच्च तन्मात्रमेवेति भेदाभासोऽनिबंधनः ॥ ४ ॥ सैवाथाभेदरूपापि भेदाभासनिबंधनम् । प्रमाणमन्तरेणैतदवगंतुं न शक्यते ॥५॥ भावेऽपि च प्रमाणस्य प्रमेयव्यतिरेकतः ।

शास्त्रवार्ता समुच्चयः ॥ १७ ॥

स्तबक. ८

ननु नाद्वैतमेवेति तदभावे प्रमाणकम् ॥ ६ ॥ विद्याविद्यादिभेदाच्च स्वतंत्रेणैव बाध्यते । तत्संशयादियोगाच्च प्रतीत्या च विचिंत्यताम् ॥ ७ ॥ अन्ये व्याख्यानयंत्येवं समभावप्रसिद्धये । अद्वैतदेशना शास्त्रे निर्दिष्टा न तु तत्त्वतः ॥ ८ ॥ न चैतद्बाध्यते युक्त्या सच्छास्त्रादिव्यवस्थितेः । संसारमोक्षभावाच्च तदर्थं यत्नसिद्धितः ॥ ९ ॥ अन्यथा तत्त्वतोऽद्वैते हंत संसारमोक्षयोः । सर्वानुष्ठानवैयर्थ्यमनिष्टं संप्रसज्यते ॥ १० ॥ अन्ये पुनर्वदंत्येवं मोक्ष एव न विद्यते । उपायाभावतः किं वा न सदा सर्वदेहिनाम् ॥ ११ ॥ कर्मादिपरिणत्यादिसापेक्षो यद्यसौ ततः । अनादिमत्वात्कर्मादिपरिणत्यादिकं तथा ॥ १२ ॥ तस्यैव चित्ररूपत्वात्तत्तथेति न युज्यते । उत्कृष्टाद्या स्थितिस्तस्य यन्नातानेकशः किल ॥ १३ ॥ अत्रापि वर्णयंत्यन्ये विद्यते दर्शनादिकः । उपायो मोक्षतत्त्वस्य परः सर्वज्ञभाषितः ॥ १४ ॥ दर्शनं मुक्तिबीजं च सम्यक्त्वं तत्त्ववेदनम् । दुःखांतकृत् सुखारंभः पर्यायास्तस्य कीर्तिताः ॥ १५॥ अनादिभव्यभावस्य तत्स्वभावत्वयोगतः । उत्कृष्टाद्यास्वतीतासु तथाकर्मस्थितिष्वलम् ॥ १६ ॥ तद्दर्शनमवाप्नोति कर्मग्रंथिं सुदारुणम् । निर्भिद्य शुभभावेन कदाचित्कश्चिदेव हि ॥ १७ ॥ सति चास्मिन्नसौ धन्यः सम्यग्दर्शनसंयुतः । तत्त्वश्रद्धानपूतात्मा रमते न भवोदधौ ॥ १८ ॥ स पश्यत्यस्य यद्रूपं भावतो बुद्धिचक्षुषा । सम्यक्शास्त्रानुसारेण रूपं नष्टाक्षिरोगवत् ॥ १९ ॥ तद्दृष्ट्वा चिंतयत्येवं प्रशांतेनांतरात्मना । भावगर्भं यथाभावं परं संवेगमाश्रितः ॥ २० ॥ जन्ममृत्युजराव्याधिरोगशोकाद्युपद्रुतः । क्लेशाय केवलं पुंसामहो भीमो भवोदधिः ॥ २१ ॥ सुखाय तु परं मोक्षो जन्मादिक्लेशवर्जितः । भयशक्त्या विनिर्मुक्तो व्याबाधावर्जितः सदा ॥ २२ ॥ हेतुर्भवस्य हिंसादिर्दुःखाद्यन्वयदर्शनात् । मुक्तेः पुनरहिंसादिर्व्याबाधाविनिवृत्तितः ॥ २३ ॥ बुद्ध्वैवं भवनैर्गुण्यं मुक्तेश्च गुणरूपताम् । तदर्थं ॥ १७

चेष्टते नित्यं विशुद्धात्मा यथागमम् ॥ २४ ॥ दुष्करं क्षुद्रसत्त्वानामनुष्ठानं करोत्यसौ । मुक्तौ दृढानुरागत्वात् कामीव वनि-
तांतरे ॥ २५ ॥ उपादेयविशेषस्य न यत्सम्यक्प्रसाधनम् । दुनोति चेतोऽनुष्ठानं तद्भावप्रतिबंधतः ॥ २६ ॥ ततश्च दुष्करं
तन्न सम्यगालोच्यते यदा । अतोऽन्यद्दुष्करं न्यायाद्धेयवस्तुप्रसाधकम् ॥ २७ ॥ व्याधिग्रस्तो यथारोग्यलेशमास्वादयन्बुधः ।
कष्टेऽप्युपक्रमे धीरः सम्यक्प्रीत्या प्रवर्तते ॥२८॥ संसारव्याधिना ग्रस्तस्तत्त्वज्ञो नरोत्तमः । शमारोग्यलवं प्राप्य भावत-
स्तदुपक्रमे ॥ २९ ॥ प्रवर्तमान एवं च यथाशक्ति स्थिराशयः । शुद्धं चारित्रमासाद्य केवलं लभते क्रमात् ॥३०॥ युग्मम् ॥
ततः स सर्वविद्भूत्वा भवोपग्राहिकर्मणः । ज्ञानयोगात्क्षयं कृत्वा मोक्षमाप्नोति शाश्वतम् ॥ ३१ ॥ ज्ञानयोगस्तपः शुद्धमि-
त्यादि यदुदीरितम् । ऐदंपर्येण भावार्थस्तस्यायमभिधीयते ॥ ३२ ॥ ज्ञानयोगस्य योगीन्द्रैः परा काष्ठा प्रकीर्तिता । शैले-
शीसंज्ञितं स्थैर्यं ततो मुक्तिरसंशयम् ॥ ३३ ॥ धर्मस्त्यागात्मधर्मत्वान्मुक्तिदः शुद्धिसाधनात् । अक्षयोऽप्रतिपातित्वात् सदा
मुक्तौ तथास्थितेः ॥ ३४ ॥ चारित्रपरिणामस्य निवृत्तिर्न च सर्वथा । सिद्ध उक्तो यतः शास्त्रे न चरित्री न चेतरः ॥३५॥
न चावस्थानिवृत्त्येह निवृत्तिस्तस्य युज्यते । समयातिक्रमे यद्वत्सिद्धभावश्च तत्र वै ॥ ३६ ॥ ज्ञानयोगादतो मुक्तिरिति स-
म्यग्व्यवस्थितम् । तंत्रांतरानुरोधेन गीतं चेत्थं न दोषकृत् ॥ ३७ ॥ अत्राप्यभिदधत्यन्ये सर्वज्ञो नैव विद्यते । तद्ग्राहकप्र-
माणाभावादिति न्यायानुसारिणः ॥३८॥ प्रत्यक्षेण प्रमाणेन सर्वज्ञो नैव गृह्यते । लिंगमप्यविनाभावि तेन किंचिन्न दृश्यते ॥३९॥
न चागमेन यदसौ विध्यादिप्रतिपादकः । अप्रत्यक्षत्वतो नैवोपमानेनापि गम्यते ॥ ४० ॥ नार्थापत्त्यापि सर्वोऽर्थस्तं विना-
प्युपपद्यते । प्रमाणपंचकावृत्तेस्तत्राभावप्रमाणता ॥ ४१ ॥ धर्माधर्मव्यवस्था तु वेदाख्यादागमात् किल । अपौरुषेयोऽसौ

यस्माद्धेतुदोषविवर्जितः ॥ ४२ ॥ आह चालोकवद्वेदे सर्वसाधारणे सति । धर्माधर्मपरिज्ञाता किमर्थं कल्पते नरः ॥ ४३ ॥ इष्टापूर्त्तादिभेदोऽस्मात्सर्वलोकप्रतिष्ठितः । व्यवहारप्रसिद्ध्यैव यथैव दिवसादयः ॥ ४४ ॥ ऋत्विग्भिर्मंत्रसंस्कारैर्ब्राह्मणानां समक्षतः । अन्तर्वेद्यां तु यद्दत्तमिष्टं तदभिधीयते ॥ ४५ ॥ वापीकूपतडागानि देवतायतनानि च । अन्नप्रदानमित्येतत्पूर्त्तमित्यभिधीयते ॥ ४६ ॥ अतोऽपि शुक्लं यद्वृत्तं निरीहस्य महात्मनः । ध्यानादिमोक्षफलदं श्रेयस्तदभिधीयते ॥ ४७ ॥ वर्णाश्रमव्यवस्थापि सर्वा तत्प्रभवैव हि । अतींद्रियार्थद्रष्टा तन्नास्ति किंचित्प्रयोजनम् ॥ ४८ ॥ अत्रापि ब्रुवते केचिदित्थं सर्वज्ञवादिनः । प्रमाणपंचकावृत्तिः कथं तत्रोपपद्यते ॥ ४९ ॥ सर्वार्थविषयं तच्चेत्प्रत्यक्षं तन्निषेधकृत् । अभावः कथमेतस्य न चेदत्राप्यदः समम् ॥ ५० ॥ धर्मादयोऽपि चाध्यक्षा ज्ञेयभावाद्घटादिवत् । कस्यचित्सर्व एवेति नानुमानं न विद्यते॥५१॥ आगमादपि तत्सिद्धिर्यदसौ चोदनाफलम् । प्रामाण्यं च स्वतस्तस्य नित्यत्वं च श्रुतेरिव ॥ ५२ ॥ हृद्गताशेषसंशीतिनिर्णयात्तद्ग्रहे पुनः । उपमान्यग्रहे तत्र न चान्यत्रापि चान्यथा ॥ ५३ ॥ शास्त्रादतीन्द्रियगतेरर्थापत्त्यापि गम्यते । अन्यथा तत्र नाश्वासश्छद्मस्थस्योपजायते ॥ ५४ ॥ प्रमाणपंचकावृत्तिरेवं तत्र न युज्यते । तथाप्यभावप्रामाण्यमिति ध्यांध्यविजृंभितम् ॥ ५५ ॥ वेदाद्धर्मादिसंस्थापि हंतातीन्द्रियदर्शनम् । विहाय गम्यते सम्यक्कुत एतद्विचिंत्यताम् ॥ ५६ ॥ न वृद्धसंप्रदायेन छिन्नमूलत्वयोगतः । न चार्वाग्दर्शिना तस्यातींद्रियार्थोऽवसीयते ॥ ५७ ॥ प्रामाण्यं रूपविषये संप्रदाये न युक्तिमत् । यथानादिमदंधानां तथात्रापि निरूप्यताम् ॥ ५८ ॥ न लौकिकपदार्थेन तत्पदार्थस्य तुल्यता । निश्चेतुं पार्यतेऽन्यत्र तद्विपर्ययभावतः ॥ ५९ ॥ नित्यत्वापौरुषेयत्वाद्यस्ति किंचिदलौकिकम् । तत्रान्यत्राप्यतः शंका विदुषो न निव-

॥ १० ॥

र्तते ॥ ६० ॥ तन्निवृत्तौ न चोपायो विनातीन्द्रियवेदिनम् । एवं च कृत्वा साध्वेतत्कीर्तितं धर्मकीर्तिना ॥ ६१ ॥ स्वयं
रागादिमान्नार्थं वेत्ति वेदस्य नान्यतः । न वेदयति वेदोऽपि वेदार्थस्य कुतो गतिः ॥ ६२ ॥ तेनाग्निहोत्रं जुहुयात्स्वर्गकाम
इति श्रुतौ । खादेत्स्वमांसमित्येष नार्थ इत्यत्र का प्रमा ॥ ६३ ॥ प्रदीपादिवदिष्टश्चेत्तच्छब्दोऽर्थप्रकाशकः । स्वत एव प्रमाणं
न किंचिदत्रापि विद्यते ॥ ६४ ॥ विपरीतप्रकाशश्च ध्रुवमापद्यते क्वचित् । तथाहीन्दीवरे दीपः प्रकाशयति रक्तताम् ॥६५॥
तस्मान्न चाविशेषेण प्रतीतिरुपजायते । संकेतमप्यपेक्षत्वे स्वत एवेत्ययुक्तिमत् ॥ ६६ ॥ साधुर्न वेतिसंकेतो न चाशंका
निवर्तते । तद्वचित्र्योपलब्धेश्च स्वाशयाभिनिवेशतः ॥ ६७ ॥ व्याख्याप्यपौरुषेयस्य मानाभावान्न संगता। मिथो विरुद्धभावा-
च तत्साधुत्वाद्यनिश्चितेः ॥ ६८ ॥ नान्यप्रमाणसंवादात्तत्साधुत्वविनिश्चयः । सोऽतीन्द्रिये न यस्मान्न्यस्तत्राप्यविरोधतः
॥ ६९ ॥ तस्माद्व्याख्यानमस्येदं स्वाभिप्रायनिवेदनम् । जैमिन्यादेर्न तुल्यं किं वचनेनापरेण च ॥ ७० ॥ एष स्थाणुरयं मार्ग
इति यद्वीह कथन । अन्यः स्वयं ब्रवीमीति तयोर्भेदः परीक्ष्यताम् ॥ ७१ ॥ न चाप्यपौरुषेयोऽसौ घटते सूपपत्तितः ।
वक्तृव्यापारवैकल्ये तच्छब्दानुपलब्धितः ॥ ७२ ॥ वक्तृव्यापारभावेऽपि तद्भावे लौकिकं न किम् । अपौरुषेयमिदं यो वचो
ऽप्यन्यपेक्षया ॥ ७३ ॥ दृश्यमानेऽपि चाशंका दस्युकर्तृसमुद्भवा । नातीन्द्रियार्थद्रष्टारमंतरेण निवर्तते ॥ ७४ ॥ पापाद्रेदृशी
बुद्धिर्न पुण्यादिति न प्रमा । न लोको हि विगानत्वात्तद्बहुत्वाद्यनिश्चितेः ॥ ७५ ॥ बहूनामपि संमोहभावान्मिथ्याप्रवर्तनात् ।
मानसंख्याविरोधाच्च कथमित्थमिदं ननु ॥ ७६ ॥ अतीन्द्रियार्थद्रष्टा तु पुमान् कश्चिद्यदीष्यते । संभवद्विषयापि स्यादेवंभूतार्थ-
कल्पना ॥ ७७ ॥ अपौरुषेयताप्यस्य नान्यतो ह्यवगम्यते । कर्तुरस्मरणादीनां व्यभिचारादिदोषतः ॥७८॥ नान्यास एवमादी

नामपि कर्ताविगानतः । स्मर्यते च विगानेन हंतेहाप्यष्टकादिकः ॥ ७९ ॥ स्वकृताध्ययनस्यापि तद्भावो न विरुध्यते । गौरवापादनार्थं च तथा स्यादनिवेदनम् ॥ ८० ॥ मंत्रादीनां च सामर्थ्यं शावराणामपि स्फुटम् । प्रतीतं सर्वलोकेऽपि न चाप्यव्यभिचारि तत् ॥ ८१ ॥ वेदेऽपि पठ्यते ह्येष महात्मा तत्र तत्र यत् । स च मानमतोऽप्यस्यासत्त्वं वक्तुं न युज्यते ॥८२॥ न चाप्यतीन्द्रियार्थत्वाज्ज्यायो विषयकल्पनम् । असाक्षाद्दर्शिनस्तत्र रूपेऽन्धस्येव सर्वथा ॥ ८३ ॥ सर्वज्ञेन ह्यभिव्यक्तात्सर्वार्थादागमात्परा । धर्माधर्मव्यवस्थेयं युज्यते नान्यतः क्वचित् ॥ ८४ ॥ अत्रापि प्राज्ञ इत्यन्य इत्थमाह सुभाषितम् । इष्टोऽयमर्थः शक्येत ज्ञातुं सोऽतिशयो यदि ॥ ८५ ॥ अयमेवं नवेत्यन्यदोषो निर्दोषतापि वा । दुर्लभत्वात्प्रमाणानां दुर्बोधेत्यपरे विदुः ॥ ८६ ॥ अत्रापि ब्रुवते वृद्धाः सिद्धमव्यभिचार्यपि । लोके गुणादिविज्ञानसामान्येन महात्मना ॥ ८७ ॥ तन्नीतिप्रतिपत्त्यादेरन्यथा तन्न युक्तिमत् । विशेषज्ञानमप्येवं तद्वदभ्यासतो न किम् ॥ ८८ ॥ दोषाणां ह्रासदृष्ट्येह तत्सर्वक्षयसंभवात् । तत्सिद्धौ ज्ञायते प्राज्ञैस्तस्यातिशय इत्यपि ॥ ८९ ॥ हृतताशेषसंशीतिनिर्णयादिप्रभावतः । तदात्वे वर्तमाने तु तद्व्यक्तार्याविरोधतः ॥ ९० ॥ न चास्यादर्शनेऽप्यद्य साम्राज्यस्येव नास्तिता । संभवो न्याययुक्तस्तु पूर्वमेव निदर्शितः ॥ ९१ ॥ प्रातिभालोचनं तावदिदानीमप्यतीन्द्रिये । सुवैद्यसंयतादीनामविसंवादि दृश्यते ॥ ९२ ॥ एवं तत्रापि तद्भावे न विरोधोऽस्ति कश्चन । तद्व्यक्तार्याविरोधादौ ज्ञानभावाच्च सांप्रतम् ॥ ९३ ॥ सर्वत्र दृष्टे संवादाददृष्टे नोपजायते । ज्ञातुर्विसंवादाशंका तद्देशिष्योपलब्धितः ॥ ९४ ॥ वस्तुस्थित्यापि तत्तादृग्न विसंवादकं भवेत् । यथोत्तरं तथादृष्टेरिति चेत्तन्न सांप्रतम् ॥ ९५ ॥ सिध्येत्प्रमाणं यद्येवमप्रमाणमथेह किम् । न ह्येकं नास्ति सत्यार्थं पुरुषे बहुभाषिणि ॥ ९६ ॥ यत एकं न सत्यार्थं किंतु सर्वं यथाश्रुतम् ।

यत्रागमे प्रमाणं स इष्यते पंक्तितैर्जनैः ॥ ९७ ॥ आत्मनोऽमी पृथक्कर्म तत्संयोगाद्भवोऽन्यथा । मुक्तिर्हिंसादयो मुख्यास्तन्नि वृत्तिः ससाधना ॥ ९८ ॥ अतीन्द्रियार्थसंवादो विशुद्धो भावनाविधिः । यत्रेदं युज्यते सर्वं योगिव्यक्तः स आगमः ॥९९॥ अधिकार्यपि चास्येह स्वयमज्ञो हि यः पुमान् । कथितज्ञः पुनर्धीमांस्तद्वैयर्थ्यमतोऽन्यथा ॥ १०० ॥ परचित्तादिधर्माणां गत्युपायाभिधानतः । सर्वार्थविषयोऽप्येष इति तद्भावसंस्थितिः ॥ १०१ ॥ अन्ये त्वभिदधत्येवं युक्तिमार्गकृतश्रमाः । शब्दार्थयोर्न संबंधो वस्तुस्थित्येह विद्यते ॥ १०२ ॥ न तादात्म्यं द्वयाभावप्रसंगाद्बुद्धिभेदतः । शस्त्राद्युक्तौ मुखच्छेदादिसंगात्समयस्थितेः ॥ १०३ ॥ अर्थासन्निधिभावेन तद्दृष्टावन्ययोक्तितः । अन्याभावनियोगाच्च न तदुत्पत्तिरप्यलम् ॥ १०४ ॥ परमार्थैकतानत्वे शब्दानामनिबंधना । न स्यात्प्रवृत्तिरर्थेषु दर्शनांतरभेदिषु ॥ १०५ ॥ अतीताजातयोर्वापि न च स्यादनृतार्थता । वाचः कस्यचिदित्येषा बौद्धार्थविषया मता ॥ १०६ ॥ वाच्य इत्यमपोहस्तु न जातिः पारमार्थिकी । तद्योगाद्विना भेदं तदन्येन्यस्तथास्थितेः ॥ १०७ ॥ सति चास्मिन् किमन्येन शब्दात्तत्प्रतीतितः । तदभावे न तत्त्वं तद्भ्रांतत्वात्तथा न किम् ॥ १०८ ॥ अभ्रांतिजातिवादे तु न दंभादंभिवत्कृतिः । तद्वत्पुनरसांकर्यं न भेदाद्भेदोऽपि तादृशम् ॥१०९॥ अन्ये त्वभिदधत्येयं वाच्यवाचकलक्षणः । अस्ति शब्दार्थयोर्योगस्तत्प्रतीत्यादितस्त्वतः ॥ ११० ॥ नैतद्द्वयविकल्पार्थैकीकरणेन भेदतः । एकप्रमात्रभावाच्च तयोस्तत्त्वाप्रसिद्धितः ॥ १११ ॥ शब्दात्सद्वासनाबोधो विकल्पस्य ततो हि यत् । तदित्यमुच्यतेऽस्माभिर्न ततस्तदसिद्धितः ॥ ११२ ॥ विशिष्टं वासनाजन्म बोधस्तच्च न जातुचित् । अन्यतस्तुल्यकालादेर्विशेषोऽन्यस्य नो यतः ॥ ११३ ॥ निष्पन्नत्वादसत्त्वाच्च प्राग्भ्यामन्योदयो न सः । उपादानाविशेषेण तत्स्वभावं तु तत्कृतः

॥ ११४ ॥ न ह्युत्कवत्स्वहेतोस्तु स्याच्च नाशः सहेतुकः । इत्थं प्रकल्पने न्यायादत एव न युक्तिमत् ॥ ११५ ॥ अनभ्युप-
गमाच्चेह तादात्म्यादिसमुद्भवाः । न दोषा नो न चान्येऽपि तद्भेदाद्धेतुभेदतः ॥ ११६ ॥ वंध्येतरादिको भेदो रामादीनां
यथैव हि । मृषासत्यादिशब्दानां तद्वत्तद्धेतुभेदतः ॥ ११७ ॥ परमार्थैकतानत्वेऽप्युक्तदोषोपवर्णनम् । प्रत्याख्यातं हि श-
ब्दानामिति सम्यग्विचिंत्यताम् ॥ ११८ ॥ अन्यदोषो यदन्यस्य युक्त्या युक्तो न जातुचित् । व्यक्तवर्णं न बुद्धानां जि-
ह्वादि शबरादिवत् ॥ ११९ ॥ ज्ञायते तद्विशेषस्तु प्रमाणेतरयोरिव । स्वरूपालोचनादिभ्यस्तथादर्शनतो भुवि ॥ १२० ॥
समयापेक्षणं चेह तत्क्षयोपशमं विना । तत्कर्तृत्वेन सफलं योगिनां तु न विद्यते ॥ १२१ ॥ सर्ववाचकभावत्वाच्छब्दानां
चित्रशक्तितः । वाच्यस्य च तथान्यत्र नागोऽस्य समयेऽपि हि ॥ १२२ ॥ अनन्तधर्मकं वस्तु तद्धर्मः कश्चिदेव च । वाच्यो
न सर्व एवेति ततश्चैतन्न बाधकम् ॥ १२३ ॥ अन्यदेवेन्द्रियग्राह्यमन्यच्छब्दस्य गोचरः । शब्दात्प्रत्येति भिन्नाक्षो न तु प्रत्य-
क्षमीक्षते ॥ १२४ ॥ अन्यथा दाहसंबंधाद्दाहं दग्धोऽभिमन्यते । अन्यथा दाहशब्देन दाहार्थः संप्रतीयते ॥ १२५ ॥
इन्द्रियग्राह्यतोऽन्योऽपि वाच्योऽसौ न च दाहकृत् । तथाप्रतीतितो भेदाभेदसिद्ध्यैव तत्स्थितेः ॥ १२६ ॥ अपोहस्यापि
वाच्यत्वमुपपत्त्या न युज्यते । असत्त्वाद्वस्तुभेदेन बुद्ध्या तस्यापि बोधतः ॥ १२७ ॥ क्षणिकाः सर्वसंस्कारा अन्यथैतद्विरु-
ध्यते । अपोह्यो यत्र संस्कारो न च क्षणिक इष्यते ॥ १२८ ॥ एवं च वस्तुनस्तत्त्वं हंत शास्त्रादनिश्चितम् । तदभावे च
सुव्यक्तं तदेतदुपखंडनम् ॥ १२९ ॥ बुद्धावर्णेऽपि चादोषः संस्तवेऽप्यगुणस्तथा । आह्वानाप्रतिपत्त्यादि शब्दार्थायोगतो
ध्रुवम् ॥ १३० ॥ ज्ञानादेव नियोगेन सिद्धिमिच्छंति केचन । अन्ये क्रियात एवेति द्वाभ्यामन्ये विचक्षणाः ॥ १३१ ॥ ज्ञानं

हि फलदं पुंसां न क्रिया फलदा मता । मिथ्याज्ञानात्प्रवृत्तस्य फलप्राप्तेरसंभवात् ॥ १३२ ॥ ज्ञानहीनाश्च यल्लोके दृश्यंते हि महाक्रियाः । ताम्यंतोऽतिचिरं कालं क्लेशायासपरायणाः ॥ १३३ ॥ ज्ञानवंतश्च तद्वीर्यात्तत्र तत्र स्वकर्मणि । विशिष्टफलयोगेन सुखिनोऽल्पक्रिया अपि ॥ १३४ ॥ केवलज्ञानभावे च मुक्तिरप्यन्यथा न यत् । क्रियावतोऽपि यत्नेन तस्माज्ज्ञानाद्वरी मता ॥ १३५ ॥ क्रियैव फलदा पुंसां न ज्ञानं फलदं मतम् । यतः स्त्रीभक्ष्यभोगज्ञो न ज्ञानात्सुखितो भवेत् ॥ १३६ ॥ क्रियाहीनाश्च यल्लोके दृश्यंते ज्ञानिनोऽपि हि । कृपायतनमन्येषां सुखसंपद्विवर्जिताः ॥ १३७ ॥ क्रियोपेताश्च तद्योगादुदयफलभावतः । मूर्खा अपि हि भूयांसो विपश्चित्स्वामिनोऽनघाः ॥ १३८ ॥ क्रियातिशययोगे च मुक्तिः केवलिनोऽपि हि । नान्यदा केवलित्वेऽपि तदसौ तन्निबंधना ॥ १३९ ॥ फलं ज्ञानक्रियायोगे सर्वमेवोपपद्यते । तयोरपि च तद्भावः परमार्थेन नान्यथा ॥ १४० ॥ साध्यमर्थं परिज्ञाय यदि सम्यक् प्रवर्तते । ततस्तत्साधयत्येव तथा चाह बृहस्पतिः ॥ १४१ ॥ सम्यक्प्रवृत्तिः साध्यस्य प्राप्त्युपायोऽभिधीयते । तदप्राप्तावुपायत्वं न तस्या उपपद्यते ॥ १४२ ॥ असाध्यारंभिणस्तेन सम्यग्ज्ञानं न जातुचित् । साध्यानारंभिणश्चेति द्वयमन्योऽन्यसंगतम् ॥ १४३ ॥ अत एवागमज्ञस्य या क्रिया सा क्रियोच्यते । आगमज्ञोऽपि यत्तस्यां यथाशक्ति प्रवर्तते ॥ १४४ ॥ चिंतामणिस्वरूपज्ञो दौर्गत्योपहतो न हि । तत्प्राप्त्युपायवैचित्र्यं मुक्त्वान्यत्र प्रवर्तते ॥ १४५ ॥ न चासौ तत्स्वरूपज्ञो योऽन्यत्रापि प्रवर्तते । मालतीगंधगुणविद्वन्ये न रमते षट्पदः ॥ १४६ ॥ मुक्तिश्च केवलज्ञानक्रियातिशयजैव हि । तद्भाव एव तद्भावात्तदभावेऽप्यभावतः ॥ १४७ ॥ न चैकैकं द्वयं सम्यगेतदन्यैरपीष्यते । स्वकार्यसाधनाभावाद्यथाह व्यासमहर्षिः ॥ १४८ ॥ चतुरश्च तपस्वी च शूरश्चाप्यकृतव्रणः ।

मद्यपा स्त्री सतीत्वं च राजन्न श्रद्दधाम्यहम् ॥ १४९ ॥ मृत्यादिवर्जिता चेह मुक्तिः कर्मपरिक्षयात् । नाकर्मणः क्वचिज्जन्म यथोक्तं पूर्वसूरिभिः ॥ १५० ॥ दग्धे बीजे यथात्यंतं प्रादुर्भवति नांकुरः । कर्मबीजे तथा दग्धे न रोहति भवांकुरः ॥ १५१ ॥ जन्माभावे जरामृत्योरभावो हेत्वभावतः । तदभावे च निःशेषदुःखाभावः सदैव हि ॥ १५२ ॥ परमानंदभावश्च तदभावे हि शाश्वतः । व्याबाधाभावसंसिद्धः सिद्धानां सुखमिष्यते ॥ १५३ ॥ सर्वद्वन्द्वविनिर्मुक्ताः सर्वबाधाविवर्जिताः । सर्वसंसिद्धसत्कार्याः सुखं तेषां किमुच्यते ॥ १५४ ॥ अमूर्त्ताः सर्वभावज्ञास्त्रैलोक्योपरिवर्तिनः । क्षीणसंगा महात्मानस्ते सदा सुखमासते ॥ १५५ ॥ एता वार्त्ता उपश्रुत्य भावयन् बुद्धिमान्नरः । इहाप्यन्यत्र शास्त्राणां भावार्थमधिगच्छति ॥ १५६ ॥ शतानि सप्त श्लोकानामनुष्टुप्छंदसां कृतः । आचार्यहरिभद्रेण शास्त्रवार्त्तासमुच्चयः ॥ १५७ ॥ कृत्वा प्रकरणमेतद्यदवाप्तं किंचिदिह मया कुशलम् । भवविरहबीजमनघं लभतां भव्यो जनस्तेन ॥ १५८ ॥ यं बुद्ध्वा बोधयंतः शिशिजलमकृतस्तुष्टुवुर्लोकवृत्त्यै ज्ञानं यत्रोदपादि प्रतिहततमसालोकपंथ्याश्च हेतोः । सर्वप्राणिस्वभाषापरिणतिसुभगं कौशलं यस्य वाचां तस्मिन्देवाधिदेवे भगवति भवताधीयतां भक्तिरागः ॥ १५९ ॥ ॥ ॥ ॥

इति श्रीहरिभद्राचार्यविरचितः शास्त्रवार्त्तासमुच्चयः ॥

---

१ नेदं काव्यं कस्मिंश्चिदादर्शे ।

॥ अथ षड्दर्शनसमुच्चयः ॥

॥ सदर्शनं जिनं नत्वा वीरं स्याद्वाददेशकम् । सर्वदर्शनवाच्योऽर्थः संक्षेपेण निगद्यते ॥ १ ॥ दर्शनानि षडेवात्र मूलभेदव्यपेक्षया । देवतातत्त्वभेदेन ज्ञातव्यानि मनीषिभिः ॥ २ ॥ बौद्धं नैयायिकं सांख्यं जैनं वैशेषिकं तथा । जैमिनीयं च नामानि दर्शनानाममून्यहो ॥ ३ ॥ तत्र बौद्धमते तावद्देवता सुगतः किल । चतुर्णामार्यसत्यानां दुःखादीनां प्ररूपकः ॥ ४ ॥ दुःखं संसारिणः स्कंधास्ते च पंच प्रकीर्तिताः । विज्ञानं वेदना संज्ञा संस्कारो रूपमेव च ॥ ५ ॥ समुदेति यतो लोके रागादीनां गणोऽखिलः । आत्मात्मीयस्वभावाख्यः[1] समुदयः स संमतः ॥ ६ ॥ क्षणिकाः सर्वसंस्कारा इत्येवं वासना तु या । स मार्ग इति विज्ञेयो निरोधो मोक्ष उच्यते ॥ ७ ॥ पंचेन्द्रियाणि शब्दाद्या विषयाः पंच मानसम् । धर्मायतनमेतानि द्वादशायतनानि च ॥ ८ ॥ प्रमाणे द्वे च विज्ञेये तथा सौगतदर्शने । प्रत्यक्षमनुमानं च सम्यग्ज्ञानं द्विधा यतः ॥९॥ प्रत्यक्षं कल्पनापोढमभ्रांतं तत्र बुध्यताम् । त्रिरूपाल्लिंगतो लिंगिज्ञानं त्वनुमानसंज्ञितम् ॥ १० ॥ रूपाणि पक्षधर्मत्वं सपक्षे विद्यमानता । विपक्षे नास्तिता हेतोरेवं त्रीणि विभाव्यताम् ॥ ११ ॥ बौद्धराद्धांतवाच्यस्य संक्षेपोऽयं निवेदितः । नैयायिकमतस्येतः कथ्यमानो निशम्यताम् ॥ १२ ॥ अक्षपादमते देवः सृष्टिसंहारकृच्छिवः । विभुर्नित्यैकसर्वज्ञो नित्यबुद्धिसमाश्रयः ॥ १३ ॥ तत्त्वानि षोडशामुत्र प्रमाणादीनि तद्यथा । प्रमाणं च प्रमेयं च संशयश्च प्रयोजनम् ॥ १४ ॥ दृष्टान्तो-

---

१ आत्मात्मीयभावाख्यः समुदयः स उदाहृतः इति द्वि॰ ।

ऽप्यथ सिद्धान्तोऽवयवास्तर्कनिर्णयौ । वादो जल्पो वितंडा च हेत्वाभासाश्छलानि च ॥ १५ ॥ जातयो निग्रहस्थानान्येषा-
मेवं प्ररूपणा । अर्थोपलब्धिहेतुः स्यात्प्रमाणं तच्चतुर्विधम् ॥ १६ ॥ प्रत्यक्षमनुमानं चोपमानं शाब्दिकं तथा । तत्रेन्द्रिया-
र्थसंपर्कोत्पन्नमव्यभिचारि च ॥ १७ ॥ व्यवसायात्मकं ज्ञानं व्यपदेशविवर्जितम् । प्रत्यक्षमनुमानं तु तत्पूर्वं त्रिविधं भवेत् ॥ १८
युग्मम् ॥ पूर्ववच्छेषवच्चैव दृष्टं सामान्यतस्तथा । तत्राद्यं कारणात्कार्यानुमानमिह गीयते ॥ १९ ॥ रोलंबगवलव्यालतमाल-
मलिनत्विषः । वृष्टिं व्यभिचरन्तीह नैवंप्रायाः पयोमुचः ॥ २० ॥ कार्यात्कारणानुमानं यच्च तच्छेषवन्मतम् । तथाविधनदी-
पूरान्मेघो वृष्टो यथोपरि ॥ २१ ॥ यच्च सामान्यतो दृष्टं तदेवं गतिपूर्विका । पुंसि देशान्तरप्राप्तिर्यथा सूर्येऽपि सा तथा
॥ २२ ॥ प्रसिद्धवस्तुसाधर्म्यादप्रसिद्धस्य साधनम् । उपमानं समाख्यातं यथा गौर्गवयस्तथा ॥ २३ ॥ शाब्दमाप्तोपदेशस्तु
मानमेवं चतुर्विधम् । प्रमेयं त्वात्मदेहाद्यं बुद्धीन्द्रियसुखादि च ॥ २४ ॥ किमेतदिति संदिग्धः प्रत्ययः संशयो मतः । प्रव-
र्तते यदर्थित्वात्तत्तु साध्यं प्रयोजनम् ॥ २५ ॥ दृष्टांतस्तु भवेदेष विवादविषयो न यः । सिद्धान्तस्तु चतुर्भेदः सर्वतंत्रादि-
भेदतः ॥ २६ ॥ प्रतिज्ञाहेतुदृष्टांतोपनया निगमस्तथा । अवयवाः पंच तर्कः संशयोपरमे भवेत् ॥ २७ ॥ यथा काकादि-
संपातात् स्थाणुना भाव्यमत्र हि । ऊर्ध्वं संदेहतर्काभ्यां प्रत्ययो निर्णयो मतः ॥ २८ ॥ आचार्यशिष्ययोः पक्षप्रतिपक्षप-
रिग्रहात् । या कथाभ्यासहेतुः स्यादसौ वाद उदाहृतः ॥ २९ ॥ विजिगीषुकथा या तु छलजात्यादिदूषणम् । स जल्पः
सा वितंडा तु या प्रतिपक्षविवर्जिता ॥ ३० ॥ हेत्वाभासा असिद्धाद्याश्छलं कूपो नवोदकः । जातयो दूषणाभासाः पक्षादिर्दू-

१ मितरन्मानमितिद्धिः । २ दूषणेतिद्धिः ।

प्यते न यैः ॥ ३१ ॥ निग्रहस्थानमाख्यातं परो येन निगृह्यते । प्रतिज्ञाहानिसंन्यासविरोधादिविभेदतः ॥ ३२ ॥ नैयायिकमतस्यैवं समासः कथितोऽधुना । सांख्याभिमतभावानामिदानीमयमुच्यते ॥ ३३ ॥ सांख्या निरीश्वराः केचित् केचिदीश्वरदेवताः । सर्वेषामपि तेषां स्यात्तत्त्वानां पञ्चविंशतिः ॥३४॥ सत्त्वं रजस्तमश्चेति ज्ञेयं तावद्गुणत्रयम् । प्रसादतापदैन्यादिकार्यलिंगं क्रमेण तत् ॥ ३५ ॥ एतेषां या समावस्था सा प्रकृतिः किलोच्यते । प्रधानाव्यक्तशब्दाभ्यां वाच्या नित्यस्वरूपिका ॥ ३६ ॥ ततः संजायते बुद्धिर्महानिति यकोच्यते । अहंकारस्ततोऽपि स्यात्तस्मात् षोडशको गणः ॥ ३७ ॥ स्पर्शनं रसनं घ्राणं चक्षुः श्रोत्रं च पञ्चमम् । पंच बुद्धीन्द्रियाण्याहुस्तथा कर्मेन्द्रियाणि च ॥ ३८ ॥ पायूपस्थवचःपाणिपादाख्यानि मनस्तथा । अन्यानि पञ्च रूपादितन्मात्राणीति षोडश ॥ ३९ ॥ युग्मम् ॥ रूपात्तेजो रसादापो गन्धाद्भूमिः स्वरान्नभः । स्पर्शाद्वायुस्तथैवं च पञ्चभ्यो भूतपञ्चकम् ॥ ४० ॥ एवं चतुर्विंशतितत्त्वरूपं निवेदितं सांख्यमते प्रधानम् । अन्यस्त्वकर्ता विगुणस्तु भोक्ता तत्त्वं पुमान्नित्यचिदभ्युपेतः ॥ ४१ ॥ पञ्चविंशतितत्त्वानि सांख्यस्यैवं भवन्ति च । प्रधाननरयोश्चात्र वृत्तिः पङ्ग्वन्धयोरिव ॥ ४२ ॥ प्रकृतिवियोगो मोक्षः पुरुषस्यैवान्तरज्ञानात् । मानत्रितयं च भवेत् प्रत्यक्षं लैङ्गिकं शाब्दम् ॥ ४३ ॥ एवं सांख्यमतस्यापि समासः कथितोऽधुना । जैनदर्शनसंक्षेपः कथ्यते सुविचारवान् ॥ ४४ ॥ जिनेन्द्रो देवता तत्र रागद्वेषविवर्जितः । हतमोहमहामल्लः केवलज्ञानदर्शनः ॥ ४५ ॥ सुरासुरेन्द्रसंपूज्यः सद्भूतार्थोपदेशकः । कृत्स्नकर्मक्षयं कृत्वा संप्राप्तः परमं पदम् ॥ ४६ ॥ जीवाजीवौ तथा पुण्यं पापमाश्रवसंवरौ । बन्धश्च निर्जरामोक्षौ नव

१ संख्यस्यैवं । २ पुरुषस्यवैतदंतरज्ञानात् ।

तत्त्वानि तन्मते ॥ ४७ ॥ तत्र ज्ञानादिधर्मेभ्यो भिन्नाभिन्नो विवृत्तिमान् । शुभाशुभकर्मकर्ता भोक्ता कर्मफलस्य च ॥४८॥ चैतन्यलक्षणो जीवो यश्चतद्विपरीतवान् । अजीवः स समाख्यातः पुण्यं सत्कर्मपुद्गलाः ॥ ४९ ॥ शुभम् ॥ पापं तद्विपरीतं तु मिथ्यात्वाद्याश्च हेतवः । यैर्बन्धः स विज्ञेय आस्रवो जिनशासने ॥ ५० ॥ संवरस्तन्निरोधस्तु बन्धो जीवस्य कर्मणः । अन्योऽन्यानुगमात् कर्मसंबन्धो यो द्वयोरपि ॥ ५१ ॥ बद्धस्य कर्मणः शाटो यस्तु सा निर्जरा मता । आत्यन्तिको वियोगस्तु देहादेर्मोक्ष उच्यते ॥ ५२ ॥ एतानि तत्र तत्त्वानि यः श्रद्धत्ते स्थिराशयः । सम्यक्त्वज्ञानयोगेन तस्य चारित्रयोग्यता ॥ ५३ ॥ तत्राध्यत्नपाकेन यत्नस्थितयं नयेत् ॥ सम्यग्ज्ञानक्रियायोगाज्जायते मोक्षभाजनम् ॥ ५४ ॥ प्रत्यक्षं च परोक्षं च द्वे प्रमाणे तथा मते अनन्तधर्मकं वस्तु प्रमाणविषयस्त्विह ॥५५॥ अपरोक्षतयार्थस्य ग्राहकं ज्ञानमीदृशम् । प्रत्यक्षमितरज्ज्ञेयं परोक्षं ग्रहणेक्षया ॥५६॥ येनोत्पादव्ययध्रौव्ययुक्तं यत्सत्तदिष्यते । अनन्तधर्मकं वस्तु तेनोक्तं मानगोचरः॥५७॥ जैनदर्शनसंक्षेप इत्येष कथितोऽनघः । पूर्वापरविघातस्तु यत्र क्वापि न विद्यते ॥५८॥ देवताविषये भेदो नास्ति नैयायिकैः समम् । वैशेषिकाणां तत्त्वे तु विद्यतेऽसौ निदर्श्यते ॥५९॥ द्रव्यं गुणस्तथा कर्म सामान्यं च चतुर्थकम् । विशेषसमवायौ च तत्त्वषट्कं हि तन्मते ॥६०॥ तत्र द्रव्यं नवधा भूजलतेजोऽनिलान्तरिक्षाणि । कालदिगात्ममनांसि च गुणाः पुनः पंचविंशतिधा ॥६१॥ स्पर्शरसरूपगन्धाः शब्दः संख्या विभागसंयोगौ । परिमाणं च पृथक्त्वं तथा परत्वापरत्वे च ॥ ६२ ॥ बुद्धिः सुखदुःखेच्छा धर्माधर्मौ प्रयत्नसंस्कारौ । द्वेषः स्नेहगुरुत्वे द्रवत्ववेगौ गुणा एते ॥ ६३ ॥ उत्क्षेपावक्षेपावाकुञ्चनकं प्रसारणं गमनम् । पञ्चा-

१ ये बंधस्य । २ अन्योन्यानुगमनया तु यः संबंधो । ३ मत ।

विधं कर्मैतत्परापरे द्वे तु सामान्ये ॥ ६४ ॥ तत्र परं सत्ताख्यं द्रव्यत्वाद्यपरमथ विशेषस्तु । निश्चयतो नित्यद्रव्यवृत्तिरन्त्यो विनिर्दिष्टः ॥ ६५ ॥ य इहायुतसिद्धानामाधाराधेयभूतभावानाम् । संबंध इहप्रत्ययहेतुः प्रोक्तः स समवायः ॥ ६६ ॥ प्रमाणं च द्विधामीषां प्रत्यक्षं लैङ्गिकं तथा । वैशेषिकमतस्यैवं संक्षेपः परिकीर्तितः ॥ ६७ ॥ जैमिनीयाः पुनः प्राहुः सर्वज्ञादिविशेषणः । देवो न विद्यते कोऽपि यस्य मानं वचो भवेत् ॥ ६८ ॥ तस्मादतीन्द्रियार्थानां साक्षाद्द्रष्टुरभावतः । नित्येभ्यो वेदवाक्येभ्यो यथार्थत्वविनिश्चयः ॥ ६९ ॥ अत एव पुरा कार्यो वेदपाठः प्रयत्नतः । ततो धर्मस्य जिज्ञासा कर्तव्या धर्मसाधनी ॥ ७० ॥ नोदनालक्षणो धर्मो नोदना तु क्रियां प्रति । प्रवर्तकं वचः प्राहुः स्वःकामोऽग्निं यजेद्यथा ॥ ७१ ॥ प्रत्यक्षमनुमानं च शाब्दंचोपमया सह । अर्थापत्तिरभावश्च षट् प्रमाणानि जैमिनेः ॥ ७२ ॥ तत्र प्रत्यक्षमक्षाणां संप्रयोगे सतां सति । आत्मनो बुद्धिजन्मेत्यनुमानं लैङ्गिकं पुनः ॥ ७३ ॥ शाब्दं शाश्वतवेदोत्थमुपमानं प्रकीर्तितम् । प्रसिद्धार्थस्य साधर्म्यादप्रसिद्धस्य साधनम् ॥ ७४ ॥ दृष्टार्थानुपपत्त्या तु कस्याप्यर्थस्य कल्पना । क्रियते यद्बलेनासावर्थापत्तिरुदाहृता ॥ ७५ ॥ प्रमाणपञ्चकं यत्र वस्तुरूपे न जायते । वस्तुसत्तावबोधार्थं तत्राभावप्रमाणता ॥ ७६ ॥ जैमिनीयमतस्यापि संक्षेपोऽयं निवेदितः । एवमास्तिकवादानां कृतं संक्षेपकीर्तनम् ॥ ७७ ॥ नैयायिकमतादन्ये भेदं वैशेषिकैः सह । न मन्यन्ते मते तेषां पञ्चैवास्तिकवादिनः ॥ ७८ ॥ षष्ठदर्शनसंख्या तु पूर्यते तन्मते किल । लोकायतमतक्षेपात् कथ्यते तेन तन्मतम् ॥ ७९ ॥ लोकायता वदन्त्येवं नास्ति देवो न निर्वृतिः । धर्माधर्मौ न विद्येते न फलं पुण्यपापयोः ॥ ८० ॥ एतावानेव

१ जीवो ।

लोकोऽयं यावानिन्द्रियगोचरः । भद्रे वृकपदं पश्य यद्वदन्ति बहुश्रुताः ॥ ८१ ॥ पिब खाद च जातशोभने यदतीतं वरगात्रि तन्न ते । न हि भीरु गतं निवर्तते समुदयमात्रमिदं कलेवरम् ॥ ८२ ॥ किंच पृथ्वी जलं तेजो वायुर्भूतचतुष्टयम् । चैतन्यभूमिरेतेषां मानं त्वक्षजमेव हि ॥ ८३ ॥ पृथ्व्यादिभूतसंहत्यां तथा देहादिसंभवः । मदशक्तिः सुराङ्गेभ्यो यद्वत्तद्वत्स्थितात्मता ॥ ८४ ॥ तस्माद्दृष्टपरित्यागाद्यददृष्टे प्रवर्तनम् । लोकस्य तद्विमूढत्वं चार्वाकाः प्रतिपेदिरे ॥ ८५ ॥ साध्यावृत्तिनिवृत्तिभ्यां या प्रीतिर्जायते जने । निरर्था सा मते तेषां सा चाकाशात्परा न हि ॥ ८६ ॥ लोकायतमतेऽप्येवं संक्षेपोऽयं निवेदितः । अभिधेयतात्पर्यार्थः पर्यालोच्यः सुबुद्धिभिः ॥ ८७ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ इति श्रीहरिभद्रसूरिकृतः षड्दर्शनसमुच्चयः समाप्तः ॥

१ धर्मः कामात्परो नहि । इति पाठांतरम् ।

॥ अथ श्रीहरिभद्रसूरिकृतान्यष्टकानि ॥

॥ अथ महादेवाष्टकम् ॥ १ ॥

यस्य संक्लेशजननो रागो नास्त्येव सर्वदा । न च द्वेषोऽपि सत्त्वेषु शमेन्धनदवानलः ॥ १ ॥ न च मोहोऽपि सज्ज्ञानच्छादनोऽशुद्धवृत्तकृत् । त्रिलोकख्यातमहिमा महादेवः स उच्यते ॥ २ ॥ युग्मम् ॥ यो वीतरागः सर्वज्ञो यः शाश्वतसुखेश्वरः । क्लिष्टकर्मकलातीतः सर्वथा निष्कलस्तथा ॥ ३ ॥ यः पूज्यः सर्वदेवानां यो ध्येयः सर्वयोगिनाम् । यः स्रष्टा सर्वनीतीनां महादेवः स उच्यते ॥ ४ ॥ युग्मम् ॥ एवं सद्वृत्तयुक्तेन येन शास्त्रमुदाहृतम् । शिववर्त्म परं ज्योतिस्त्रिकोटीदोषवर्जितम् ॥ ५ ॥ यस्य चाराधनोपायः सदाज्ञाभ्यास एव हि । यथाशक्तिविधानेन नियमात् स फलप्रदः ॥ ६ ॥ सुवैद्यवचनाद्यद्वद्व्याधेर्भवति संक्षयः । तद्वदेव हि तद्वाक्याद्ध्रुवः संसारसंक्षयः ॥ ७ ॥ एवंभूताय शान्ताय कृतकृत्याय धीमते । महादेवाय सततं सम्यग्भक्त्या नमो नमः ॥ ८ ॥

॥ अथ स्नानाष्टकम् ॥ २ ॥

द्रव्यतो भावतश्चैव द्विधा स्नानमुदाहृतम् । बाह्यमाध्यात्मिकं चेति तदन्यैः परिकीर्त्यते ॥ १ ॥ जलेन देहदेशस्य क्षणं यच्छुद्धिकारणम् । प्रायोऽन्यानुपरोधेन द्रव्यस्नानं तदुच्यते ॥ २ ॥ कृत्वैवं यो विधानेन देवतातिथिपूजनम् । करोति मलिनारम्भी तस्यैतदपि शोभनम् ॥ ३ ॥ भावशुद्धिनिमित्तत्वात्तथानुभवसिद्धितः । कथंचिद्दोषभावेऽपि तदन्यगुण-

भावतः ॥ ४ ॥ अधिकारिवशाच्छास्त्रे धर्मसाधनसंस्थितिः । व्याधिप्रतिक्रियातुल्या विज्ञेया गुणदोषयोः ॥ ५ ॥ ध्यानाम्भसा तु जीवस्य सदा यच्छुद्धिकारणम् । मलं कर्म समाश्रित्य भावस्नानं तदुच्यते ॥ ६ ॥ ऋषीणामुत्तमं ह्येतन्निर्दिष्टं परमर्षिभिः । हिंसादोषनिवृत्तानां व्रतशीलविवर्धनम् ॥ ७ ॥ स्नात्वानेन यथायोगं निःशेषमलवर्जितः । भूयो न लिप्यते तेन स्नातकः परमार्थतः ॥ ८ ॥

॥ अथ पूजाष्टकम् ॥ ३ ॥

अष्टपुष्पी समाख्याता स्वर्गमोक्षप्रसाधनी । अशुद्धेतरभेदेन द्विधा तत्त्वार्थदर्शिभिः ॥ १ ॥ शुद्धागमैर्यथालाभं प्रत्यग्रैः शुचिभाजनैः । स्तोकैर्वा बहुभिर्वापि पुष्पैर्जात्यादिसंभवैः ॥ २ ॥ अष्टापायविनिर्मुक्ततदुत्थगुणभूतये । दीयते देवदेवाय या साऽशुद्धेत्युदाहृता ॥ ३ ॥ संकीर्णैषा स्वरूपेण द्रव्याद्भावप्रसक्तितः । पुण्यबन्धनिमित्तत्वाद्विज्ञेया स्वर्गसाधनी ॥ ४ ॥ या पुनर्भावजैः पुष्पैः शास्त्रोक्तिगुणसंगतैः । परिपूर्णत्वतोऽम्लानैरत एव सुगन्धिभिः ॥ ५ ॥ अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यमसंगता । गुरुभक्तिस्तपो ज्ञानं सत्पुष्पाणि प्रचक्षते ॥ ६ ॥ एभिर्देवाधिदेवाय बहुमानपुरःसरा । दीयते पालनाद्या तु सा वै शुद्धेत्युदाहृता ॥ ७ ॥ प्रशस्तो ह्यनया भावस्ततः कर्मक्षयो ध्रुवः । कर्मक्षयाच्च निर्वाणमत एषा सतां मता ॥ ८ ॥

॥ अथाग्निकारिकाष्टकम् ॥ ४ ॥

कर्मेन्धनं समाश्रित्य दृढा सद्भावनाहुतिः । धर्मध्यानाग्निना कार्या दीक्षितेनाग्निकारिका ॥ १ ॥ दीक्षा मोक्षार्थमा-

१ शास्त्रोक्तेतिद्धिः

ख्याता ज्ञानध्यानफलं स च । शास्त्र उक्तो यतः सूत्रं शिवधर्मोत्तरे ह्यदः ॥ २ ॥ पूजया विपुलं राज्यमग्निकार्येण संपदः । तपः पापविशुद्ध्यर्थं ज्ञानं ध्यानं च मुक्तिदम् ॥ ३ ॥ पापं च राज्यसंपत्सु संजवत्यनघं ततः । न तद्धेतोरुपादानमिति सम्यग्विचिन्त्यताम् ॥ ४ ॥ विशुद्धिश्चास्य तपसा न तु दानादिनैव यत् । तदियं नान्यथा युक्ता तथा चोक्तं महात्मना ॥ ५ ॥ धर्मार्थं यस्य वित्तेहा तस्यानीहा गरीयसी । प्रक्षालनाद्धि पंकस्य दूरादस्पर्शनं वरम् ॥ ६ ॥ मोक्षाध्वसेवया चैताः प्रायः शुभतरा भुवि । जायन्ते ह्यनपायिन्य इयं सच्छास्त्रसंस्थितिः ॥ ७ ॥ इष्टापूर्तं न मोक्षांगं सकामस्योपवर्णितम् । अकामस्य पुनर्योक्ता सैव न्याय्याग्निकारिका ॥ ८ ॥

॥ अथ भिक्षाष्टकम् ॥ ५ ॥

सर्वसंपत्करी चैका पौरुषघ्नी तथापरा । वृत्तिभिक्षा च तत्त्वज्ञैरिति भिक्षा त्रिधोदिता ॥ १ ॥ यतिर्ध्यानादियुक्तो यो गुर्वाज्ञायां व्यवस्थितः । सदानारंभिणस्तस्य सर्वसंपत्करी मता ॥ २ ॥ वृद्धाद्यर्थमसंगस्य भ्रमरोपमयाटतः । गृहिदेहोपकाराय विहितेति शुभाशयात् ॥ ३ ॥ प्रव्रज्यां प्रतिपन्नो यस्तद्विरोधेन वर्तते । असदारंभिणस्तस्य पौरुषघ्नीति कीर्तिता ॥ ४ ॥ धर्मलाघवकृन्मूढो भिक्षयोदरपूरणम् । करोति दैन्यात् पीनांगः पौरुषं हन्ति केवलम् ॥ ५ ॥ निःस्वान्धपङ्गवो ये तु न शक्ता वै क्रियान्तरे । भिक्षामटन्ति वृत्त्यर्थं वृत्तिभिक्षेयमुच्यते ॥ ६ ॥ नातिदुष्टापि चामीषामेषा स्यान्न ह्यमी तथा । अनुकंपानिमित्तत्वाद्धर्मलाघवकारिणः ॥ ७ ॥ दातॄणामपि चैताभ्यः फलं क्षेत्रानुसारतः । विज्ञेयमाशयाद्वापि स विशुद्धः फलप्रदः ॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ पिंडाष्टकम् ॥ ६ ॥

अकृतोऽकारितश्चान्यैरसंकल्पित एव च । यतेः पिंडः समाख्यातो विशुद्धः शुद्धिकारकः ॥ १ ॥ यो न संकल्पितः पूर्वं देयबुद्ध्या कथं नु तम् । ददाति कश्चिदेवं च स विशुद्धो वृथोदितम् ॥ २ ॥ न चैवं सद्गृहस्थानां भिक्षा ग्राह्या गृहेषु यत् । स्वपरार्थं तु ते यत्नं कुर्वते नान्यथा क्वचित् ॥ ३ ॥ संकल्पनं विशेषेण यत्रासौ दुष्ट इत्यपि ॥ परिहारो न सम्यक् स्याद्यावदर्थिकवादिनः ॥ ४ ॥ विषयो वास्य वक्तव्यः पुण्यार्थप्रकृतस्य च । असंभवाभिधानात् स्यादाप्तस्यानाप्ततान्यथा ॥ ५ ॥ अत्रोत्तरम्–विभिन्नं देयमाश्रित्य स्वभोग्याद्यत्र वस्तुनि । संकल्पनं क्रियाकाले तद्दुष्टं विषयोऽनयोः ॥ ६ ॥ स्वोचिते तु यदारंभे तथासंकल्पनं क्वचित् । न दुष्टं शुभभावत्वात्तच्छुद्धापरयोगवत् ॥ ७ ॥ इष्टोऽसंकल्पितस्यापि लाभ एवमसंभवः । नोक्त इत्याप्ततासिद्धिर्यतिधर्मोऽतिदुष्करः ॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ प्रच्छन्नभोजनाष्टकम् ॥ ७ ॥

सर्वारंभनिवृत्तस्य मुमुक्षोर्भावितात्मनः । पुण्यादिपरिहाराय मतं प्रच्छन्नभोजनम् ॥ १ ॥ भुञ्जानं वीक्ष्य दीनादिर्याचते क्षुत्प्रपीडितः । तस्यानुकम्पया दाने पुण्यबन्धः प्रकीर्तितः ॥ २ ॥ भवहेतुत्वतश्चायं नेष्यते मुक्तिवादिनाम् । पुण्यापुण्यक्षयान्मुक्तिरिति शास्त्रव्यवस्थितेः ॥ ३ ॥ प्रायो न चानुकम्पावांस्तस्यादत्वा कदाचन । तथाविधस्वभावत्वाच्छक्नोति सुखमासितुम् ॥ ४ ॥ अदानेऽपि च दीनादेरप्रीतिर्जायते ध्रुवम् । ततोऽपि शासनद्वेषस्ततः कुगतिसन्ततिः ॥ ५ ॥ निमित्तभावतस्तस्य सत्युपाये प्रमादतः । शास्त्रार्थबाधनेनेह पापबन्ध उदाहृतः ॥ ६ ॥ शास्त्रार्थश्च प्रयत्नेन यथाशक्ति मुमु-

क्षुणा । अन्यव्यापारशून्येन कर्तव्यः सर्वदैव हि ॥ ७ ॥ एवं ह्यसत्यथाप्येतद्दुष्ट [illegible] । यस्मान्निदर्शितं शास्त्रे ततस्त्यागोऽस्य युक्तिमान् ॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ प्रत्याख्यानाष्टकम् ॥ ८ ॥

द्रव्यतो भावतश्चैव प्रत्याख्यानं द्विधा मतम् । अपेक्षादिकृतं ह्याद्यमतोऽन्यच्चरमं मतम् ॥ १ ॥ अपेक्षा चाविधिश्चैवापरिणामस्तथैव च । प्रत्याख्यानस्य विघ्नास्तु वीर्याभावस्तथापरः ॥ २ ॥ लब्ध्याद्यपेक्षया ह्येतदभव्यानामपि क्वचित् । श्रूयते न च तत्किञ्चिदित्यपेक्षात्र निन्दिता ॥ ३ ॥ यथैवाविधिना लोके न विद्याग्रहणादि यत् । विपर्ययफलत्वेन तथेदमपि भाव्यताम् ॥ ४ ॥ क्षयोपशमात्त्यागपरिणामे तथाऽसति । जिनाज्ञाभक्तिसंवेगवैकल्यादेतदप्यसत् ॥ ५ ॥ उदग्रवीर्यविरहात् क्लिष्टकर्मोदयेन यत् । बाधते तदपि द्रव्यप्रत्याख्यानं प्रकीर्तितम् ॥ ६ ॥ एतद्विपर्ययाद्भावप्रत्याख्यानं जिनोदितम् । सम्यक्चारित्ररूपत्वान्नियमान्मुक्तिसाधनम् ॥ ७ ॥ जिनोक्तमिति सद्भक्त्या ग्रहणे द्रव्यतोऽप्यदः । बाध्यमानं भवेद्भावप्रत्याख्यानस्य कारणम् ॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ ज्ञानाष्टकम् ॥ ९ ॥

विषयप्रतिभासं चात्मपरिणतिमत्तथा । तत्त्वसंवेदनं चैव ज्ञानमाहुर्महर्षयः ॥ १ ॥ विषकंटकरत्नादौ बालादिप्रतिभासवत् । विषयप्रतिभासं स्यात्तद्धेयत्वाद्यवेदकम् ॥ २ ॥ निरपेक्षप्रवृत्त्यादिलिंगमेतदुदाहृतम् । अज्ञानावरणापायं महा-

१ बाध्यते.

पायनिबन्धनम् ॥ ३॥ पातादिपरतंत्रस्य तद्दोषादावसंशयम् । अनर्थाद्याप्तियुक्तं चात्मपरिणतिमन्मतम् ॥ ४ ॥ तथाविधप्र-
वृत्त्यादिव्यंग्यं सदनुबन्धि च । ज्ञानावरणह्रासोत्थं प्रायो वैराग्यकारणम् ॥ ५ ॥ स्वस्थवृत्तेः प्रशान्तस्य तद्धेयत्वादिनि-
श्चयम् । तत्त्वसंवेदनं सम्यक् यथाशक्ति फलप्रदम् ॥ ६ ॥ न्याय्यादौ शुद्धवृत्त्यादिगम्यमेतत्प्रकीर्तितम् । सज्ज्ञानावरणापायं
महोदयनिबन्धनम् ॥ ७ ॥ एतस्मिन् सततं यत्नः कुग्रहत्यागतो भृशम् । मार्गश्रद्धादिभावेन कार्य आगमतत्परैः ॥ ८ ॥

॥ अथ वैराग्याष्टकम् ॥ १० ॥

आर्तध्यानाख्यमेकं स्यान्मोहगर्भं तथापरम् । सज्ज्ञानसंगतं चेति वैराग्यं त्रिविधं स्मृतम् ॥ १ ॥ इष्टेतरवियोगादि-
निमित्तं प्रायशो हि तत् । यथाशक्त्यपि हेयादावप्रवृत्त्यादिवर्जितम् ॥ २ ॥ उद्वेगकृद्विषादाढ्यमात्मघातादिकारणम् ।
आर्त्तध्यानं ह्यदो मुख्यं वैराग्यं लोकतो मतम् ॥ ३ ॥ एको नित्यस्तथाबद्धः क्षयसन् वेह सर्वथा । आत्मेति निश्चया-
द्भूयो भवनैर्गुण्यदर्शनात् ॥ ४ ॥ तत्त्यागायोपशांतस्य सद्वृत्तस्यापि भावतः । वैराग्यं तद्गतं यत्तन्मोहगर्भमुदाहृतम् ॥ ५ ॥
भूयांसो नामिनो बद्धा बाह्येनेच्छादिना ह्यमी । आत्मानस्तद्वशात्कष्टं भवे तिष्ठन्ति दारुणे ॥ ६ ॥ एवं विज्ञाय तत्त्याग-
विधिस्त्यागश्च सर्वथा । वैराग्यमाहुः सज्ज्ञानसंगतं तत्त्वदर्शिनः ॥ ७ ॥ एतत्तत्त्वपरिज्ञानान्नियमेनोपजायते । यतोऽतः
साधनं सिद्धेरेतदेवोदितं जिनैः ॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ तपोऽष्टकम् ॥ ११ ॥

दुःखात्मकं तपः केचिन्मन्यन्ते तन्न युक्तिमत् । कर्मोदयस्वरूपत्वाद्बलीवर्दादिदुःखवत् ॥ १ ॥ सर्व एव च दुःख्येवं

तपस्वी संप्रसज्यते । विशिष्टस्तद्विशेषेण सुधनेन धनी यथा ॥ २ ॥ महातपस्विनश्चैवं त्वन्नीत्या नारकादयः । शमसौख्यप्रधानत्वाद्योगिनस्त्वतपस्विनः ॥ ३ ॥ युक्त्यागमबहिर्भूतमतस्त्याज्यमिदं बुधैः । अशस्तध्यानजननात् प्राय आत्मापकारकम् ॥ ४ ॥ मनइन्द्रिययोगानामहानिश्चोदिता जिनैः । यतोऽत्र तत् कथं न्वस्य युक्ता स्याद्दुःखरूपता ॥ ५ ॥ यापि चानशनादिभ्यः कायपीडा मनाक् क्वचित् । व्याधिक्रियासमा सापि नेष्टसिद्ध्यात्र बाधनी ॥ ६ ॥ दृष्टा चेष्टार्थसंसिद्धौ कायपीडा ह्यदुःखदा । रत्नादिवणिगादीनां तद्वदत्रापि भाव्यताम् ॥ ७ ॥ विशिष्टज्ञानसंवेगशमसारमतस्तपः । क्षायोपशमिकं ज्ञेयमव्याबाधसुखात्मकम् ॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ वादाष्टकम् ॥ १२ ॥

शुष्कवादो विवादश्च धर्मवादस्तथापरः । इत्येष त्रिविधो वादः कीर्तितः परमर्षिभिः ॥ १ ॥ अत्यन्तमानिना सार्धं क्रूरचित्तेन च दृढम् । धर्मद्विष्टेन मूढेन शुष्कवादस्तपस्विनः ॥ २ ॥ विजयेऽस्यातिपातादि लाघवं तत्पराजयात् । धर्मस्येति द्विधाप्येष तत्त्वतोऽनर्थवर्धनः ॥ ३ ॥ लब्धिख्यात्यर्थिना तु स्याद्दुःस्थितेनामहात्मना । छलजातिप्रधानो यः स विवाद इति स्मृतः ॥ ४ ॥ विजयो ह्यत्र सन्नीत्या दुर्लभस्तत्त्ववादिनः । तद्भावेऽप्यन्तरायादिदोषो दृष्टविघातकृत् ॥ ५ ॥ परलोकप्रधानेन मध्यस्थेन तु धीमता । स्वशास्त्रज्ञाततत्त्वेन धर्मवाद उदाहृतः ॥ ६ ॥ विजयेऽस्य फलं धर्मप्रतिपत्त्याद्यनिन्दितम् । आत्मनो मोहनाशश्च नियमात्तत्पराजयात् ॥ ७ ॥ देशाद्यपेक्षया चेह विज्ञाय गुरुलाघवम् । तीर्थकृज्ज्ञातमालोच्य वादः कार्यो विपश्चिता ॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ यमाष्टकम् ॥ १३ ॥

विषयो धर्मवादस्य तत्तत्तंत्रव्यपेक्षया । प्रस्तुतार्थोपयोग्येव धर्मसाधनलक्षणः ॥ १ ॥ पंचैतानि पवित्राणि सर्वेषां धर्मचारिणाम् । अहिंसा सत्यमस्तेयं त्यागो मैथुनवर्जनम् ॥ २ ॥ क्व खल्वेतानि युज्यन्ते मुख्यवृत्त्या क्व वा न हि । तंत्रे तत्तंत्रनीत्यैव विचार्यं तत्त्वतो ह्यदः ॥ ३ ॥ धर्मार्थिभिः प्रमाणादेर्लक्षणं न तु युक्तिमत् । प्रयोजनाद्यभावेन तथा चाह महामतिः ॥ ४ ॥ प्रसिद्धानि प्रमाणानि व्यवहारश्च तत्कृतः । प्रमाणलक्षणस्योक्तौ ज्ञायते न प्रयोजनम् ॥ ५ ॥ प्रमाणेन विनिश्चित्य तदुच्येत न वा ननु । अलक्षितात् कथं युक्ता न्यायतोऽस्य विनिश्चितिः ॥ ६ ॥ सत्यां चास्यां तदुक्त्या किं तद्विषयनिश्चितेः । तत एवाविनिश्चित्य तस्योक्तिर्ध्यान्ध्यमेव हि ॥ ७ ॥ तस्माद्यथोदितं वस्तु विचार्यं रागवर्जितैः । धर्मार्थिभिः प्रयत्नेन तत इष्टार्थसिद्धितः ॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ नित्यात्मवादनिराकरणाष्टकम् ॥ १४ ॥

तत्रात्मा नित्य एवेति येषामेकान्तदर्शनम् । हिंसादयः कथं तेषां युज्यन्ते मुख्यवृत्तितः ॥ १ ॥ निष्क्रियोऽसौ ततो हन्ति हन्यते वा न जातुचित् । कंचित्केनचिदित्येवं न हिंसास्योपपद्यते ॥ २ ॥ अभावे सर्वथैतस्या अहिंसापि न तत्त्वतः । सत्यादीन्यपि सर्वाणि नाहिंसासाधनत्वतः ॥ ३ ॥ ततः सन्नीतितोऽभावादमीषामसदेव हि । सर्वं यमाद्यनुष्ठानं मोहसंगतमेव च ॥ ४ ॥ शरीरेणापि संबन्धो नात एवास्य संगतः । तथा सर्वगतत्वाच्च संसारश्चाप्यकल्पितः ॥ ५ ॥ ततश्चोर्ध्वगतिर्धर्मादधोगतिरधर्मतः । ज्ञानान्मोक्षश्च वचनं सर्वमेवौपचारिकम् ॥ ६ ॥ भोगाधिष्ठानविषयेऽप्यस्मिन् दोषोऽय-

मेव तु। तद्भेदादेव भोगोऽपि निष्क्रियस्य कुतो भवेत् ॥ ७ ॥ इष्यते चेत्क्रियाप्यस्य सर्वमेवोपपद्यते। मुख्यवृत्त्यानघं किं तु परसिद्धान्तसंश्रयः ॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ क्षणिकवादनिराकरणाष्टकम् ॥ १५ ॥

क्षणिकज्ञानसंतानरूपेऽप्यात्मन्यसंशयम्। हिंसादयो न तत्त्वेन स्वसिद्धान्तविरोधतः ॥ १ ॥ नाशहेतोरयोगेन क्षणिकत्वस्य संस्थितिः। नाशस्य चान्यतोऽभावे भवेद्धिंसाप्यहेतुका ॥ २ ॥ ततश्चास्याः सदा सत्ता कदाचिन्नैव वा भवेत्। कादाचित्कं हि भावानां कारणोपनिबन्धनम् ॥ ३ ॥ न च सन्तानभेदस्य जनको हिंसको भवेत्। सांवृतत्वान्न जन्यत्वं यस्मादस्योपपद्यते ॥ ४ ॥ न च क्षणविशेषस्य तेनैव व्यभिचारतः। तथा च सोऽप्युपादानभावेन जनको मतः ॥ ५ ॥ तस्यापि हिंसकत्वेन न कश्चित्स्यादहिंसकः। जनकत्वाविशेषेण नैवं तद्विरतिः क्वचित् ॥ ६ ॥ उपन्यासश्च शास्त्रेऽस्याः कृतो यत्नेन चिन्त्यताम्। विषयोऽस्य यमासाद्य हन्तैष सफलो भवेत् ॥७॥ अभावेऽस्या न युज्यन्ते सत्यादीन्यपि तत्त्वतः। अस्याः संरक्षणार्थं तु यदेतानि मुनिर्जगौ ॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ नित्यानित्याष्टकम् ॥ १६ ॥

नित्यानित्ये तथा देहाद्भिन्नाभिन्ने च तत्त्वतः। घटन्त आत्मनि न्यायाद्धिंसादीन्यविरोधतः ॥ १ ॥ पीडाकर्तृत्वयोगेन देहव्यापत्त्यपेक्षया। तथा हन्मीतिसंक्लेशाद्धिंसैषा सनिबन्धना ॥ २ ॥ हिंस्यकर्मविपाकेऽपि निमित्तत्वनियोगतः। हिंसकस्य भवेदेषा दुष्टा दुष्टानुबन्धतः ॥ ३ ॥ ततः सदुपदेशादेः क्लिष्टकर्मवियोगतः। शुभभावानुबन्धेन हन्तास्या वि-

रतिर्भवेत् ॥ ४ ॥ अहिंसैषा मता मुख्या स्वर्गमोक्षप्रसाधनी । एतत्संरक्षणार्थं च न्याय्यं सत्यादिपालनम् ॥ ५ ॥ स्म-
रणप्रत्यभिज्ञानदेहसंस्पर्शवेदनात् । अस्य नित्यादिसिद्धिश्च तथा लोकप्रसिद्धितः ॥ ६ ॥ देहमात्रे च सत्यस्मिन् स्यात्सं-
कोचादिधर्मिणि । धर्मादेरूर्ध्वगत्यादि यथार्थं सर्वमेव तु ॥ ७ ॥ विचार्यमेतत्सद्बुद्ध्या मध्यस्थेनान्तरात्मना । प्रतिपत्तव्य-
मेवेति न खल्वन्यः सतां नयः ॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ मांसभक्षणदूषणाष्टकम् ॥ १७ ॥

भक्षणीयं सता मांसं प्राण्यंगत्वेन हेतुना । ओदनादिवदित्येवं कश्चिदाहातितार्किकः ॥ १ ॥ भक्ष्याभक्ष्यव्यवस्थेह
शास्त्रलोकनिबन्धना । सर्वैव भावतो यस्मात्तस्मादेतदसांप्रतम् ॥ २ ॥ तत्र प्राण्यंगमप्येकं भक्ष्यमन्यत्तु नो तथा । सिद्धं
गवादिसत्क्षीररुधिरादौ तथेक्षणात् ॥ ३ ॥ प्राण्यंगत्वेन न च नो भक्षणीयं त्विदं मतम् । किं त्वन्यजीवभावेन तथा
शास्त्रप्रसिद्धितः ॥ ४ ॥ भिक्षुमांसनिषेधोऽपि न चैवं युज्यते क्वचित् । अस्थ्याद्यपि च भक्ष्यं स्यात्प्राण्यंगत्वाविशेषतः
॥ ५ ॥ एतावन्मात्रसाम्येन प्रवृत्तिर्यदि चेष्यते । जायायां स्वजनन्यां च स्त्रीत्वात्तुल्यैव सास्तु ते ॥ ६ ॥ तस्माच्छास्त्रं च
लोकं च समाश्रित्य वदेद्बुधः । सर्वत्रैवं बुधत्वं स्यादन्यथोन्मत्ततुल्यता ॥ ७ ॥ शास्त्रे चाप्तेन वोऽप्येतन्निषिद्धं यत्नतो ननु ।
लंकावतारसूत्रादौ ततोऽनेन न किंचन ॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथान्यदर्शनीयशास्त्रोक्तमांसभक्षणदूषणाष्टकम् ॥ १८ ॥

अन्योऽविमृश्य शब्दार्थं न्याय्यं स्वयमुदीरितम् । पूर्वापरविरुद्धार्थमेवमाहात्र वस्तुनि ॥ १ ॥ न मांसभक्षणे दोषो न

मद्ये न च मैथुने । प्रवृत्तिरेषा भूतानां निवृत्तिस्तु महाफला ॥ २ ॥ मां स भक्षयितामुत्र यस्य मांसमिहाद्म्यहम् । एतन्मांसस्य मांसत्वं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ ३ ॥ इत्थं जन्मैव दोषोऽत्र न शास्त्राद्बाह्यभक्षणम् । प्रतीत्यैव निषेधश्च न्याय्यो वाक्यान्तराकृतेः ॥ ४ ॥ प्रोक्षितं भक्षयेन्मांसं ब्राह्मणानां च काम्यया । यथाविधि नियुक्तस्तु प्राणानामेव वात्यये ॥ ५ ॥ अत्रैवासावदोषश्चेन्निवृत्तिर्नास्य सज्यते । अन्यदा भक्षणादत्राभक्षणे दोषकीर्तनात् ॥ ६ ॥ यथाविधि नियुक्तस्तु यो मांसं नात्ति वै द्विजः । स प्रेत्य पशुतां याति संभवानेकविंशतिम् ॥ ७ ॥ पारिव्राज्यं निवृत्तिश्चेद्यस्तदप्रतिपत्तितः । फलाभावः स एवास्य दोषो निर्दोषतैव न ॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ मद्यपानदूषणाष्टकम् ॥ १९ ॥

मद्यं पुनः प्रमादाङ्गं तथा सच्चित्तनाशनम् । सन्धानदोषवत्तत्र न दोष इति साहसम् ॥ १ ॥ किं चेह बहुनोक्तेन प्रत्यक्षेणैव दृश्यते । दोषोऽस्य वर्तमानेऽपि तथा भण्डनलक्षणः ॥ २ ॥ श्रूयते च ऋषिर्मद्यात्प्राप्तज्योतिर्महातपाः । स्वर्गाङ्गनाभिराक्षिप्तो मूर्खवन्निधनं गतः ॥ ३ ॥ कश्चिदृषिस्तपस्तेपे भीत इन्द्रः सुरस्त्रियः । क्षोभाय प्रेषयामास तस्यागत्य च तास्तकम् ॥ ४ ॥ विनयेन समाराध्य वरदाभिमुखं स्थितम् । जगुर्मद्यं तथा हिंसां सेवस्वाब्रह्म वेच्छया ॥ ५ ॥ स एवं गदितस्ताभिर्द्वयोर्नरकहेतुताम् । आलोच्य मद्यरूपं च शुद्धकारणपूर्वकम् ॥ ६ ॥ मद्यं प्रपद्य तद्भोगान्नष्टधर्मस्थितिर्मदात् । विदंशार्थमजं हत्वा सर्वमेव चकार सः ॥ ७ ॥ ततश्च भ्रष्टसामर्थ्यः स मृत्वा दुर्गतिं गतः । इत्थं दोषाकरो मद्यं विज्ञेयं धर्मचारिभिः ॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ मैथुनदूषणाष्टकम् ॥ २० ॥

रागादेव नियोगेन मैथुनं जायते यतः । ततः कथं न दोषोऽत्र येन शास्त्रे निषिध्यते ॥ १ ॥ धर्मार्थं पुत्रकामस्य स्वदारेष्वधिकारिणः । ऋतुकाले विधानेन यत्स्याद्दोषो न तत्र चेत् ॥ २ ॥ नापवादिककल्पत्वान्नैकान्तेनेत्यसंगतम् । वेदं ह्यधीत्य स्नायाद्यदधीत्यैवेति शासितम् ॥ ३ ॥ स्नायादेवेति न तु यत्ततो हीनो गृहाश्रमः । तत्र चैतदतो न्यायात्प्रशंसास्य न युज्यते ॥ ४ ॥ अदोषकीर्तनादेव प्रशंसा चेत् कथं भवेत् । अर्थापत्त्या सदोषस्य दोषाभावप्रकीर्तनात् ॥ ५ ॥ तत्र प्रवृत्तिहेतुत्वात्त्याज्यबुद्धेरसंभवात् ॥ विध्युक्तेरिष्टसंसिद्धेरुक्तिरेषा न भद्रिका ॥ ६ ॥ प्राणिनां बाधकं चैतच्छास्त्रे गीतं महर्षिभिः । नलिकातप्तकणकप्रवेशज्ञाततस्तथा ॥ ७ ॥ मूलं चैतदधर्मस्य भवभावप्रवर्धनम् । तस्माद्विषान्नवत्त्याज्यमिदं मृत्युमनिच्छता ॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ सूक्ष्मबुद्ध्यष्टकम् ॥ २१ ॥

सूक्ष्मबुद्ध्या सदा ज्ञेयो धर्मो धर्मार्थिभिर्नरैः । अन्यथा धर्मबुद्ध्यैव तद्विघातः प्रसज्यते ॥ १ ॥ गृहीत्वा ग्लानभैषज्यप्रदानाभिग्रहं यथा । तदप्राप्तौ तदन्तेऽस्य शोकं समुपगच्छतः ॥२ ॥ गृहीतोऽभिग्रहः श्रेष्ठो ग्लानो जातो न च क्वचित् । अहो मेऽधन्यता कष्टं न सिद्धमभिवाञ्छितम् ॥ ३ ॥ एवं ह्येतत्समादानं ग्लानभावाभिसन्धिमत् । साधूनां तत्त्वतो यत्तद्दुष्टं ज्ञेयं महात्मभिः ॥ ४ ॥ लौकिकैरपि चैषोऽर्थो दृष्टः सूक्ष्मार्थदर्शिभिः । प्रकारान्तरतः कैश्चिद्यत एतदुदाहृतम् ॥ ५ ॥ अङ्गेष्वेव जरायातु यत्त्वयोपकृतं मम । नरः प्रत्युपकाराय विपत्सु लभते फलम् ॥ ६ ॥ एवं विरुद्धदानादौ हीनोत्तम-

गतेः सदा । प्रव्रज्यादिविधाने च शास्त्रोक्तन्यायबाधिते ॥ ७ ॥ द्रव्यादिभेदतो ज्ञेयो धर्मव्याघात एव हि । सम्यग्माध्यस्थ्यमाश्रित्य श्रुतधर्मव्यपेक्षया ॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ भावशुद्ध्यष्टकम् ॥ २२ ॥

भावशुद्धिरपि ज्ञेया यैषा मार्गानुसारिणी । प्रज्ञापनाप्रियात्यर्थं न पुनः स्वाग्रहात्मिका ॥ १ ॥ रागो द्वेषश्च मोहश्च भावमालिन्यहेतवः । एतदुत्कर्षतो ज्ञेयो हन्तोत्कर्षोऽस्य तत्त्वतः ॥ २ ॥ तथोत्कृष्टे च सत्यस्मिन् शुद्धिर्वै शब्दमात्रकम् । स्वबुद्धिकल्पनाशिल्पनिर्मितं नार्थवद्भवेत् ॥ ३ ॥ न मोहोद्रिक्तताभावे स्वाग्रहो जायते क्वचित् । गुणवत्पारतन्त्र्यं हि तदनुत्कर्षसाधनम् ॥ ४ ॥ अत एवागमज्ञोऽपि दीक्षादानादिषु ध्रुवम् । क्षमाश्रमणहस्तेनेत्याह सर्वेषु कर्मसु ॥ ५ ॥ इदं तु यस्य नास्त्येव स,नोपायेऽपि वर्तते । भावशुद्धेः स्वपरयोर्गुणाद्यज्ञस्य सा कुतः ॥ ६ ॥ तस्मादासन्नभव्यस्य प्रकृत्या शुद्धचेतसः । स्थानमानान्तरज्ञस्य गुणवद्बहुमानिनः ॥ ७ ॥ औचित्येन प्रवृत्तस्य कुग्रहत्यागतो भृशम् । सर्वत्रागमनिष्ठस्य भावशुद्धिर्यथोदिता ॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ शासनमालिन्यवर्जनाष्टकम् ॥ २३ ॥

यः शासनस्य मालिन्येऽनाभोगेनापि वर्तते । स तन्मिथ्यात्वहेतुत्वादन्येषां प्राणिनां ध्रुवम् ॥ १ ॥ बध्नात्यपि तदेवालं परं संसारकारणम् । विपाकदारुणं घोरं सर्वानर्थविवर्धनम् ॥ २ ॥ यस्तून्नतौ यथाशक्ति सोऽपि सम्यक्त्वहेतुताम् । अन्येषां प्रतिपद्येह तदेवाप्नोत्यनुत्तरम् ॥ ३ ॥ प्रक्षीणतीव्रसंक्लेशं प्रशमादिगुणान्वितम् । निमित्तं सर्वसौख्यानां

तथा सिद्धिसुखावहम् ॥ ४ ॥ अतः सर्वप्रयत्नेन मालिन्यं शासनस्य तु । प्रेक्षावता न कर्तव्यं प्रधानं पापसाधनम् ॥ ५ ॥
अस्माच्छासनमालिन्याज्जातौ जातौ विगर्हितम् । प्रधानभावादात्मानं सदा दूरीकरोत्यलम् ॥ ६ ॥ कर्तव्या चोन्नतिः सत्यां
शक्ताविह नियोगतः । अवन्ध्यबीजमेषा यत्तत्त्वतः सर्वसंपदाम् ॥ ७ ॥ अत उन्नतिमाप्नोति जातौ जातौ हितोदयाम् ।
क्षयं नयति मालिन्यं नियमात्सर्ववस्तुषु ॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ पुण्यादिचतुर्भङ्ग्यष्टकम् ॥ २४ ॥

गेहाद्गेहान्तरं कश्चिच्छोभनादधिकं नरः । याति यद्वत्सुधर्मेण तद्वदेव भवाद्भवम् ॥ १ ॥ गेहाद्गेहान्तरं कश्चिच्छोभनादि-
तरं नरः । याति यद्वदसद्धर्मात्तद्वदेव भवाद्भवम् ॥ २ ॥ गेहाद्गेहान्तरं कश्चिदशुभादधिकं नरः । याति यद्वन्महापापात्त-
द्वदेव भवाद्भवम् ॥ ३ ॥ गेहाद्गेहान्तरं कश्चिदशुभादितरं नरः । याति यद्वत्सुधर्मेण तद्वदेव भवाद्भवम् ॥ ४ ॥ शुभानुबन्ध्यतः
पुण्यं कर्तव्यं सर्वथा नरैः । यत्प्रभावादपातिन्यो जायन्ते सर्वसंपदः ॥ ५ ॥ सदागमविशुद्धेन क्रियते तच्च चेतसा । एतच्च
ज्ञानवृद्धेभ्यो जायते नान्यतः क्वचित् ॥ ६ ॥ चित्तरत्नमसंक्लिष्टमान्तरं धनमुच्यते । यस्य तन्मुषितं दोषैस्तस्य शिष्टा विप-
त्तयः ॥ ७ ॥ दया भूतेषु वैराग्यं विधिवद्गुरुपूजनम् । विशुद्धा शीलवृत्तिश्च पुण्यं पुण्यानुबन्ध्यदः ॥ ८ ॥ ॥ ॥

॥ अथ पितृभक्त्यष्टकम् ॥ २५ ॥

अतः प्रकर्षसंप्राप्ताद्विज्ञेयं फलमुत्तमम् । तीर्थकृत्त्वं सदौचित्यप्रवृत्त्या मोक्षसाधकम् ॥ १ ॥ सदौचित्यप्रवृत्तिश्च गर्भा-
दारभ्य तस्य यत् ॥ तत्राप्यभिग्रहो न्याय्यः श्रूयते हि जगद्गुरोः ॥ २ ॥ पितुरुद्वेगनिरासाय महतां स्थितिसिद्धये । दृष्टका-

र्यसमृद्ध्यर्थमेवंभूतो जिनागमे ॥ ३ ॥ जीवतो गृहवासेऽस्मिन् यावन्मे पितराविमौ । तावदेवाधिवत्स्यामि गृहानहमपीष्टतः ॥ ४ ॥ इमौ शुश्रूषमाणस्य गृहानावसतो गुरू । प्रव्रज्याप्यानुपूर्व्येण न्याय्यान्ते मे भविष्यति ॥ ५ ॥ सर्वपापनिवृत्तिर्यत् सर्वथैषा सतां मता । गुरूद्वेगकृतोऽत्यन्तं नेयं न्याय्योपपद्यते ॥ ६ ॥ प्रारम्भमंगलं ह्यस्या गुरुशुश्रूषणं परम् । एतौ धर्मप्रवृत्तानां नृणां पूजास्पदं महत् ॥ ७ ॥ स कृतज्ञः पुमाँल्लोके स धर्मगुरुपूजकः । स शुद्धधर्मभाक् चैव य एतौ प्रतिपद्यते ॥८॥

॥ अथ महादानस्थापनाष्टकम् ॥ २६ ॥

जगद्गुरोर्महादानं संख्यावच्चेत्यसंगतम् । शतानि त्रीणि कोटीनां सूत्रमित्यादि चोदितम् ॥ १ ॥ अन्यैस्त्वसंख्यमन्येषां स्वतंत्रेषूपवर्ण्यते । तत्तदेवेह तद्युक्तं महच्छब्दोपपत्तितः ॥ २ ॥ ततो महानुभावत्वात्तेषामेवेह युक्तिमत् । जगद्गुरुत्वमखिलं सर्वं हि महतां महत् ॥ ३ ॥ एवमाहेह सूत्रार्थं न्यायतोऽनवधारयन् । कश्चिन्मोहात्ततस्तस्य न्यायलेशोऽत्र दर्श्यते ॥ ४ ॥ महादानं हि संख्यावदर्थ्यभावाज्जगद्गुरोः । सिद्धं वरवरिकातस्तस्याः सूत्रे विधानतः ॥ ५ ॥ तया सह कथं संख्या युज्यते व्यभिचारतः । तस्माद्यथोदितार्थं तु संख्याग्रहणमिष्यताम् ॥ ६ ॥ महानुभावताप्येषा तद्भावेन यदर्थिनः । विशिष्टसुखयुक्तास्सन्ति प्रायेण देहिनः ॥ ७ ॥ धर्मोद्यताश्च तद्योगात्तदा ते तत्त्वदर्शिनः । महन्महत्त्वमस्यैवमयमेव जगद्गुरुः ॥ ८ ॥

॥ अथ तीर्थकृद्दानाष्टकम् ॥ २७ ॥

कश्चिदाहास्य दानेन क इवार्थः प्रसिध्यति । मोक्षगामी ध्रुवं ह्येष यतस्तेनैव जन्मना ॥ १ ॥ उच्यते कल्प एवास्य तीर्थकृन्नामकर्मणः । उदयात्सर्वसत्त्वानां हित एव प्रवर्तते ॥ २ ॥ धर्मांगख्यापनार्थं च दानस्यापि महामतिः । अवस्थौचित्य-

योगेन सर्वस्यैवानुकंपया ॥ ३ ॥ शुभाशयकरं ह्येतदाग्रहच्छेदकारि च । सदभ्युदयसारांगमनुकंपाप्रसूति च ॥ ४ ॥ ज्ञापकं चात्र भगवान्निष्क्रान्तोऽपि द्विजन्मने । देवदूष्यं ददद्धीमाननुकंपाविशेषतः ॥ ५ ॥ इत्थमाशयभेदेन नातोऽधिकरणं मतम् । अपि त्वन्यगुणस्थानं गुणान्तरनिवन्धनम् ॥ ६ ॥ ये तु दानं प्रशंसन्तीत्यादि सूत्रं तु यत्स्मृतम् । अवस्थाभेदविषयं द्रष्टव्यं तन्महात्मभिः ॥ ७ ॥ एवं न कश्चिदस्यार्थस्तत्त्वतोऽस्मात्प्रसिध्यति । अपूर्वः किं तु तत्पूर्वमेवं कर्म प्रहीयते ॥ ८ ॥

॥ अथ राज्यादिदानदूषणनिवारणाष्टकम् ॥ २८ ॥

अन्यस्त्वाहास्य राज्यादिप्रदाने दोष एव नु । महाधिकरणत्वेन तत्त्वमार्गेऽविचक्षणः ॥ १ ॥ अप्रदाने हि राज्यस्य नायकाभावतो जनाः । मिथो वै कालदोषेण मर्यादाभेदकारिणः ॥ २ ॥ विनश्यन्त्यधिकं यस्मादिह लोके परत्र च । शक्तौ सत्यामुपेक्षा च युज्यते न महात्मनः ॥ ३ ॥ तस्मात्तदुपकाराय तत्प्रदानं गुणावहम् । परार्थदीक्षितस्यास्य विशेषेण जगद्गुरोः ॥ ४ ॥ एवं विवाहधर्मादौ तथा शिल्पनिरूपणे । न दोषो ह्युत्तमं पुण्यमित्थमेव विपच्यते ॥ ५ ॥ किं चेहाधिकदोषेभ्यः सत्त्वानां रक्षणं तु यत् । उपकारस्तदेवैषां प्रवृत्त्यंगं तथास्य च ॥ ६ ॥ नागादे रक्षणं यद्वद्गर्ताद्याकर्षणेन तु । कुर्वन्न दोषवांस्तद्वदन्यथासंभवादयम् ॥ ७ ॥ इत्थं चैतदिहैष्टव्यमन्यथा देशनाप्यलम् । कुधर्मादिनिमित्तत्वाद्दोषायैव प्रसज्यते ॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ सामायिकाष्टकम् ॥ २९ ॥

सामायिकं च मोक्षांगं परं सर्वज्ञभाषितम् । वासीचन्दनकल्पानामुक्तमेतन्महात्मनाम् ॥ १ ॥ निरवद्यमिदं ज्ञेयमेकान्ते-

नैव तत्त्वतः । कुशलाशयरूपत्वात् सर्वयोगविशुद्धितः ॥ २ ॥ यत्पुनः कुशलं चित्तं लोकदृष्ट्या व्यवस्थितम् । तत्तथौदार्ययोगेऽपि चिन्त्यमानं न तादृशम् ॥ ३ ॥ मय्येव निपतत्वेतज्जगद्दुश्चरितं यथा । मत्सुचरितयोगाच्च मुक्तिः स्यात्सर्वदेहिनाम् ॥ ४ ॥ असंभवीदं यद्वस्तु बुद्धानां निर्वृतिश्रुतेः । संभवित्वे त्वियं न स्यात्तत्रैकस्याप्यनिर्वृतौ ॥ ५ ॥ तदेवं चिन्तनं न्यायात्तत्त्वतो मोहसंगतम् । साध्ववस्थान्तरे ज्ञेयं बोध्यादेः प्रार्थनादिवत् ॥६॥ अपकारिणि सद्बुद्धिर्विशिष्टार्थप्रसाधनात् । आत्मंभरित्वपिशुना तदपायानपेक्षिणी॥७॥एवं सामायिकादन्यदवस्थान्तरभद्रकम् । स्याच्चित्तं तत्तु संशुद्धेर्ज्ञेयमेकान्तभद्रकम्॥ ८ ॥

॥ अथ केवलज्ञानाष्टकम् ॥ ३० ॥

सामायिकविशुद्धात्मा सर्वथा घातिकर्मणः । क्षयात्केवलमाप्नोति लोकालोकप्रकाशकम् ॥ १ ॥ ज्ञाने तपसि चारित्रे सत्येवास्योपजायते । विशुद्धिस्तदतस्तस्य तथाप्राप्तिरिहेष्यते ॥ २ ॥ स्वरूपमात्मनो ह्येतत् किं त्वनादिमलावृतम् । जात्यरत्नांशुवत्तस्य क्षयात्स्यात्तदुपायतः ॥ ३ ॥ आत्मनस्तत्स्वभावत्वाल्लोकालोकप्रकाशकम् । अत एव तदुत्पत्तिसमयेऽपि यथोदितम् ॥ ४ ॥ आत्मस्थमात्मधर्मत्वात् संवित्त्या चैवमिष्यते । गमनादेरयोगेन नान्यथा तत्त्वमस्य तु ॥५॥ यच्च चन्द्रप्रभाद्यत्र ज्ञातं तज्ज्ञातमात्रकम् । प्रभा पुद्गलरूपा यत्तद्धर्मो नोपपद्यते ॥ ६ ॥ अतः सर्वगताभासमप्येतन्न यदन्यथा । युज्यते तेन सन्न्यायात् संवित्त्यादोऽपि भाव्यताम् ॥ ७ ॥ नाऽज्ञोऽस्ति गुणो लोके न धर्मान्तो विभुर्न च । आत्मा तद्गमनाद्यस्य नास्तु तस्माद्यथोदितम् ॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ देशनाष्टकम् ॥ ३१ ॥

वीतरागोऽपि सद्वेद्यतीर्थकृन्नामकर्मणः । उदयेन तथा धर्मदेशनायां प्रवर्तते ॥ १ ॥ वरबोधित आरभ्य परार्थोद्यत एव हि । तथाविधं समादत्ते कर्म स्फीताशयः पुमान् ॥ २ ॥ यावत्संतिष्ठते तस्य तत्तावत्संप्रवर्तते । तत्स्वभावत्वतो धर्मदेशनायां जगद्गुरुः ॥ ३ ॥ वचनं चैकमप्यस्य हितां भिन्नार्थगोचराम् । भूयसामपि सत्त्वानां प्रतिपत्तिं करोत्यलम् ॥४॥ अचिन्त्यपुण्यसंभारसामर्थ्यादेतदीदृशम् । तथा चोत्कृष्टपुण्यानां नास्त्यसाध्यं जगत्त्रये ॥ ५ ॥ अभव्येषु च भूतार्था यदसौ नोपपद्यते । तत्तेषामेव दौर्गुण्यं ज्ञेयं भगवतो न तु ॥ ६ ॥ दृष्टश्चाभ्युदये भानोः प्रकृत्या क्लिष्टकर्मणाम् । अप्रकाशो ह्युलूकानां तद्वदत्रापि भाव्यताम् ॥ ७ ॥ इयं च नियमाज्ज्ञेया तथानन्दाय देहिनाम् । तदात्वे वर्तमानेऽपि भव्यानां शुद्धचेतसाम् ॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ सिद्धस्वरूपाष्टकम् ॥ ३२ ॥

कृत्स्नकर्मक्षयान्मोक्षो जन्ममृत्यादिवर्जितः । सर्वबाधाविनिर्मुक्त एकान्तसुखसंगतः ॥ १ ॥ यन्न दुःखेन संभिन्नं न च भ्रष्टमनन्तरम् । अभिलाषापनीतं यत्तज्ज्ञेयं परमं पदम् ॥ २ ॥ कश्चिदाहान्नपानादिभोगाभावादसंगतम् । सुखं वै सिद्धिनाथानां पृष्टव्यः स पुमानिदम् ॥ ३ ॥ किंफलोऽन्नादिसंभोगो बुभुक्षादिनिवृत्तये । तन्निवृत्तेः फलं किं स्यात्स्वास्थ्यं तेषां तु तत्सदा ॥ ४ ॥ अस्वस्थस्यैव भैषज्यं स्वस्थस्य तु न दीयते । अवाप्तस्वास्थ्यकोटीनां भोगोऽन्नादेरपार्थकः ॥ ५ ॥ अकिंचित्करकं ज्ञेयं मोहाभावाद्रताद्यपि । तेषां कंड्वाद्यभावेन हन्त कंडूयनादिवत् ॥ ६ ॥ अपरायत्तमौत्सुक्यरहितं निष्प-

तिक्रियम् । सुखं स्वाभाविकं तत्र नित्यं भयविवर्जितम् ॥ ७ ॥ परमानन्दरूपं तज्ञीयतेऽन्यैर्विचक्षणैः । इत्थं सकलकल्याणरूपत्वात्सांप्रतं ह्यदः ॥ ८ ॥ संवेद्यं योगिनामेतदन्येषां श्रुतिगोचरं । उपमाऽभावतो व्यक्तमभिधातुं न शक्यते ॥ ९ ॥ अष्टकाख्यं प्रकरणं कृत्वा यत्पुण्यमर्जितम् । विरहात्तेन पापस्य भवन्तु सुखिनो जनाः ॥ १० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ इति श्रीहरिभद्रसूरिकृतान्यष्टकानि ॥

जाहेरखबर.

अमारी सभा तरफथी अनेक जैन ग्रंथो छपाइने बहार पडेला छे अने सभानी आफीसमां आजसुधी छपायेलां तमाम प्रकारनां जैन पुस्तको वेचाण मली शके छे. पुस्तको खरीद करनारने माटे आवुं सगवडवालुं खातुं अन्यत्र नथी. मंगावनार गृहस्थने आर्डर मलवानी साथेज मंगावेलां पुस्तको मोकलवामां आवे छे. संस्कृत ग्रंथो नीचे जणावेला छपायेला मली शके छे अने छपाय छे.

श्री त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरित्र मूल.

पर्व पहेलुं	१ ० ०
पर्व बीजुं	० १२ ०
पर्व ३,४,५,६	१ १२ ०
पर्व ७ मुं	१ ० ०
पर्व ८ मुं	छपाय छे.

श्रीहरिभद्रसूरिकृत ग्रंथमाला	० ४ ०
श्रीयशोविजयजीकृत ग्रंथमाला	छपाय छे.
श्रीवासुपूज्य चरित्र	,,
श्रीयोगबिंदु सटीक.	,,
श्रीप्रबोधचिंतामणि मूल.	,,
श्रीकर्मग्रंथटीका.	,,

श्रीजैनधर्मप्रसारकसभा.

भावनगर.